

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KVĚTNOVÁ ÚSTAVA 1948

David Dvořák

Plzeň, 2014

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KVĚTNOVÁ ÚSTAVA 1948

David Dvořák

Studijní program: Právo a právní věda
Studijní obor: Právo
Vedoucí práce: prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová, DSc.,
katedra právních dějin,
Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vytvořil zcela samostatně s využitím literatury a zdrojů informací vyjmenovaných v níže uvedeném seznamu.

V Plzni dne 31. března 2014

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl současně poděkovat paní prof. JUDr. PhDr. Karolíně Adamové, DSc., vedoucí mé diplomové práce, za vstřícnost, podporu i cenné rady při zpracování této práce.

David Dvořák

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Politická situace v ČSR v letech 1945-1948.....	2
3	Přípravné práce na ústavě.....	18
4	Přijetí ústavy.....	21
5	Ústava Československé republiky, z.č. 150/1948 Sb.....	23
5.1	Úvod.....	23
5.2	Struktura ústavy.....	24
5.2.1	Prohlášení.....	24
5.2.2	Základní články.....	24
5.2.3	Podrobná ustanovení jednotlivých kapitol.....	25
5.2.3.1	Kapitola první – práva a povinnosti občanů (§ 1 - § 38).....	25
5.2.3.2	Kapitola druhá – Národní shromáždění (§ 39 - § 66).....	28
5.2.3.3	Kapitola třetí – prezident republiky (§ 67 - § 79).....	30
5.2.3.4	Kapitola čtvrtá – vláda (§ 80 - § 92).....	31
5.2.3.5	Kapitola pátá – Slovenské národní orgány (§ 93 - § 122).....	33
5.2.3.6	Kapitola šestá – Národní výbory (§ 123 - § 133).....	35
5.2.3.7	Kapitola sedmá – Soudy (§ 134 - § 145).....	36
5.2.3.8	Kapitola osmá – Hospodářské zřízení (§ 146 - § 164).....	37
5.2.3.9	Kapitola devátá a desátá – Obecná, závěrečná a přechodná ustanovení (§165 -§178).....	39
5.2.3.10	Souhrn základních znaků ústavy.....	39
6	Komparace Květnové ústavy s Ústavní listinou z roku 1920.....	41
6.1	Historické odlišnosti vzniku obou ústav.....	41
6.2	Práva a povinnosti občanů.....	44
6.3	Moc zákonodárna.....	46
6.4	Prezident a vláda.....	49
6.4.1	Prezident.....	49
6.4.2	Vláda.....	50
6.5	Soudnictví.....	51
6.6	Shrnutí.....	53
7	Závěr.....	55
8	Resumé.....	57
9	Použité zdroje.....	59
9.1	Literatura.....	59
9.2	Internetové zdroje.....	61
9.3	Právní předpisy.....	61
10	Přílohy.....	62

1 Úvod

Téma na katedře právních dějin jsem si zvolil z důvodu mého zájmu o dějiny naší země, zejména období první poloviny 20. století shledávám z hlediska historie našeho státu za jedno z nejzajímavějších. Ať už je to vznik samostatného Československého státu v roce 1918, hospodářský růst v době tzv. první republiky, či hrozba ze strany našeho západního souseda, kdy se moci ujal Adolf Hitler jako říšský kancléř, nebo „Mnichovská dohoda“ jako předzvěst druhé světové války, to vše zakončené „únorovými“ událostmi v roce 1948, které naši zemi uvrhly na dlouhá desetiletí do nesvobody. Všechny tyto dějinné zvraty v naší historii je nutné si neustále připomínat a to i v současnosti a vzít si z nich ponaučení.

Ve své diplomové práci se nejdříve zaměřím na Květnovou ústavu z roku 1948, její kapitoly a ustanovení jednotlivých paragrafů, dále také na okolnosti, za kterých vznikala, a na historické a politické události, které jí předcházely. V další části diplomové práce se budu zabývat srovnáním Květnové ústavy s Ústavní listinou Československé republiky z roku 1920. Tedy dvěma ústavními dokumenty, z nichž jeden vznikl v rámci demokratické parlamentní republiky a druhý již v období totality.

2 Politická situace v ČSR v letech 1945-1948

Po skončení druhé světové války a návratu domů z londýnského exilu prezident Beneš v Košicích 4. dubna 1945 jmenoval novou vládu, byla to první vláda Národní fronty¹ v jejímž čele stanul významný sociálně-demokratický politik Zdeněk Fierlinger. V Národní frontě bylo sdruženo celkem šest stran, z toho byly čtyři české (Československá sociální demokracie, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Komunistická strana Československa a dvě slovenské (Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana). Nová vláda o den později na svém prvním zasedání oficiálně vyhlásila Košický vládní program, jehož návrh byl vypracován exilovým moskevským vedením KSČ a v Moskvě taktéž projednán za účasti londýnského exilu a 29. března 1945 také podepsán. Tvořilo jej šestnáct kapitol, které do značné míry zasahovaly do stále platné ústavy z roku 1920, a spolu s prezidentskými dekrety provedly tak rozsáhlé ústavní změny, „že v roce 1947 ministr spravedlnosti Prokop Drtina považoval za obtížné určit, co ještě z ústavy platí“².

Mezi zásadní obsahové prvky Košického vládního programu patřilo zrušení předválečného systému státní správy a vytvoření nového organizačního uspořádání založeného na národních výborech, uznání Slováků jako svébytného národa a s tím související ustavení slovenských státních orgánů – Slovenské národní rady a Sboru pověřenců, rozsáhlá pozemková reforma, znárodnění majetku občanů nepřátelských států, zejména Maďarska a Německa a kolaborantů, snížení věkové hranice na 18 let pro uplatnění aktivního volebního práva a jeho rozšíření na příslušníky branné moci, zákaz obnovy některých předválečných politických stran, jež se provinily proti zájmům Československé republiky. Jednalo se o nejsilnější českou pravicovou stranu v předválečném období a to Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu označovanou též jako Agrární strana, její odnož Živnostenskou stranu, dále stranu Národního sjednocení a slovenskou Ľudovou stranu. Stranám sdruženým v Národní frontě daná situace vyhovovala, protože si od toho slibovaly získání členů a voličů zakázaných stran, hlavně na vesnicích, které nezanedbatelnou měrou

¹Sdružení politických stran, které bylo založeno za účelem převzetí řízení státu po druhé světové válce. Pouze strany sdružené v Národní frontě mohly kandidovat ve volbách, existence strany mimo strukturu NF byla vyloučena.

²KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 27.

rozhodovaly o výsledku voleb.³ Kromě zákazu určitých politických stran v rámci Košického vládního programu docházelo k deformaci politického systému také tím, že o vzniku nové politické strany, mimo těch již existujících, rozhodovala Národní fronta. Hlavní podmínkou existence nové strany bylo členství v Národní frontě a přistoupení k jejímu programu. Tato opatření fakticky znemožňovala vytvoření legální opozice, která by existovala mimo strukturu Národní fronty. „*Vedoucí političtí funkcionáři považovali stav bez legální opozice za přechodný, za jeho příčinu pokládali potřebu koncentrace všech politických sil k překonání následků války.*“⁴

Také očista veřejného sektoru od osob, které se za války provinily proti národní cti na základě dekretů prezidenta republiky byla jednotlivými politickými stranami zneužívána k jejich vlastnímu prospěchu. „*Zejména komunistická strana, ale i ostatní strany Národní fronty, využívala této možnosti k odstranění potencionálních politických protivníků ze státních institucí a úřadů, na jejichž místa přicházeli její příslušníci nebo ti, kteří slíbili, že se jimi stanou.*“⁵

Poválečné období v Československu je charakteristické postupným přerodem z demokratického parlamentarismu první republiky v novou formu, a to lidovou demokracii. Většina ústavních institucí zůstala sice zachována, ale docházelo i k tvorbě nových orgánů. V čele státu zůstal i nadále prezident republiky, dr. Edvard Beneš. Pravomoci a postavení prezidenta zůstaly zachovány v té míře, v jaké mu je poskytovala Ústavní listina z roku 1920. Prezident jako nejvyšší politický úředník byl nadstranický a nezasahoval do vnitřního chodu jednotlivých stran. Výkonná moc i nadále byla představována vládou, která byla vrcholným politickým orgánem. V čele vlády stál předseda vlády, v čele jednotlivých ministerstev vystupovali ministři, nově zde oproti předválečnému uspořádání bylo vytvořeno předsednictvo, které se kromě předsedy vlády skládalo z pěti náměstků předsedy vlády. Předsednictvo stanovovalo program vlády a řídilo schůze vlády. Zákonodárná moc náležela do rukou Prozatímního národního shromáždění, jež bylo ustaveno nepřímou volbou na systému paritního zastoupení jednotlivých politických stran.

Podkladem pro samotnou existenci Prozatímního národního shromáždění byl ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945 č. 47 o Prozatímním

³KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 28.

⁴KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 29.

⁵KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu. 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-042-6312-7, s. 24.

národním shromáždění. Prozatímní národní shromáždění tvořila jedna komora, počet poslanců byl stanoven na 300. *„Hlavními úkoly Prozatímního národního shromáždění bylo potvrdit prezidenta ve funkci, schválit prezidentské dekrety a vykonávat zákonodárnou moc na celém území Československa. Prozatímní národní shromáždění se sešlo 28. října 1945 a potvrdilo dr. Beneše ve funkci prezidenta.“*⁶

Zcela novým orgánem, jehož základy byly položeny již v průběhu druhé světové války, byla Národní fronta. Původně sloužila jako koordinační orgán protinacistického boje, v závěru války se ale transformovala v budoucí politickou základnu státu. Jednalo se o uzavřený systém, který sdružoval šest povolených stran, vůdčí pozici v Národní frontě si získali komunisté, pro které Národní fronta představovala nástroj vedoucí k posílení jejich mocenských ambicí. *„Národní fronta byla rozhodující politickou silou ve státě i v tom smyslu, že se zabývala veškerou státní agendou, tvorbou státní politiky i konkrétními opatřeními denní politické praxe. V Národní frontě se nehlasovalo, ale vyžadovalo se jednomyslné rozhodnutí. Přijaté usnesení bylo závazné na všech úrovních, ve vládě, v parlamentě, v národních výborech apod.“*⁷

*„Na rozhraní let 1945 a 1946 se dotvořila stranicko – politická struktura společnosti. Politické strany určily své místo v politickém životě, programově se vymezily, jejich členská základna a vedoucí orgány se ustálily, v českých zemích koncem roku 1945, na Slovensku na jaře 1946. Také stranicko – politická diferenciacie obyvatel byla dokončena. Příslušníci a voliči zakázaných stran se rozhodli pro některou z existujících stran, které je vstřebaly.“*⁸

Jaro roku 1946 v Československu bylo z politického hlediska a s ohledem na budoucí směřování země rokem zlomovým. Byl to rok, kdy se měly odehrát první parlamentní volby do Ústavodárného národního shromáždění. Národní fronta stanovila přesný datum voleb na 26. května 1946. *„Volby byly mimořádnou vnitropolitickou událostí. Nerozhodovalo se v nich pouze o stranickopolitickém složení volených orgánů, ale i o rozdělení všech významných mocenských pozic, neboť mnohé důležité funkce ve státním a hospodářském aparátě se obsazovaly podle*

⁶ ADAMOVÁ, Karolina, Katarína ZAVACKÁ a Karel KAPLAN. *Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 - počátek roku 1948 se zřetelem k vývoji v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1992. ISBN 80-852-7009-9, s. 21.

⁷ KOCIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu. 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-042-6312-7, s. 40.

⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 36.

*stranického klíče. Většina představitelů nekomunistických stran očekávala volební neúspěch komunistů. Byla přesvědčena, že mocenské pozice, které hned po válce obsadila komunistická strana, neodpovídaly jejímu skutečnému vlivu mezi obyvatelstvem.*⁹

Jednotlivé politické strany přistupovaly k předvolebnímu boji a agitaci rozdílně, tak jak to odpovídalo jejich postavení v rámci politického spektra. Lidová strana, v jejímž čele stál bývalý předseda Londýnské exilové vlády, Msgr Jan Šrámek, dosahovala nejvyššího vlivu hlavně na Moravě, v oblastech s katolicky smýšlejícím obyvatelstvem. Programově se strana profilovala jako nesocialistická, svůj program přizpůsobila změnám vyplývajícím z poválečného uspořádání a revoluční atmosféře v zemi. Hlavními body programu byly ochrana soukromého vlastnictví, pokračování existence demokratického zřízení, zajištění občanských svobod a orientace na spolupráci se Sovětským svazem. Tak jako většina ostatních poválečných stran, i Lidová strana trpěla svými vnitřními problémy, které vyplývaly z její účasti v Národní frontě. Část funkcionářů strany lidové, v čele s Helenou Koželuhovou kritizovala politickou linii prosazovanou předsedou strany Šrámkem. Hlavní problém viděli v nedostatečném prosazování lidovecké politiky v rámci vlády, zejména vůči komunistům.¹⁰

Národní socialisté s předsedou Petrem Zenklem cílili svoji politikou na střední třídu. *„Ve svém tažení za voliči se neomezovali jen na komunisty, ale mířili proti všem stranám. Jejich volební program příliš svými obecně politickými hesly nepůsobil. Hovořil o ochraně demokracie, soukromého vlastnictví a právního řádu, obsahoval útoky na komunisty jako marxisty a špatné vlastence.*“¹¹

Poválečná situace v sociálně demokratické straně byla dosti komplikovaná. Část jejich členů přešla ke komunistům, a ti, co se do strany hlásili, byli politicky spíše napravo. V čele strany naopak docházelo k posunům více doleva, tato názorová různorodost byla často zdrojem vnitřních konfliktů a vnitrostranických krizí. Největším problémem sociálních demokratů ale byla nejednoznačná politika některých čelních představitelů strany, kteří hovořili o urychleném sloučení s komunisty a kteří navázali tak úzkou spolupráci s Komunistickou stranou

⁹KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu. 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-042-6312-7, s. 54.

¹⁰KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 38.

¹¹KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu. 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-042-6312-7, s. 55.

Československa, že rozdíly mezi těmito dvěma stranami začaly být neznatelné. Mezi podporovatele tohoto směřování strany patřili její předseda Zdeněk Fierlinger a místopředseda Bohumil Laušman. Naopak kritikem toho, jakým směrem se sociální demokracie ubírá, byl ministr pro výživu Václav Majer, ten požadoval, aby strana vystupovala v rámci levice samostatně a nenechala se řídit jak komunisty, tak ani prokomunistickou frakcí ve straně.¹²

Komunisté se po válce etablovali v nejsilnější stranu. Mělo to několik příčin, jednak to byla jejich neustále proklamovaná účast v protinacistickém odboji a také osvobození většiny naší země Rudou armádou a pro mnoho občanů z toho vyplývající pozitivní vztah k Sovětskému svazu a tím pádem také ke komunistům. Další výhodu Komunistické strany v předvolebním boji lze spatřovat v konkrétních programových požadavcích, které měla v plánu po volbách prosadit. Naproti tomu ostatní strany šly do volebního boje většinou s obecnými programovými tezemi, na které voliči moc neslyšeli. Mezi hlavní programové body patřilo vytvoření nové ústavy, která by odpovídala novému společenskému a politickému uspořádání země, *„dvouletý plán hospodářské obnovy, nová živnostenská a zemědělská daň, další etapa pozemkové reformy, národní pojištění zaměstnanců a další. Politickým účinkem se neminula ani jejich výzva k bezplatnému odpracování třiceti miliónů hodin ve prospěch republiky na různých úpravách obcí a při pomoci rolníkům.“*¹³

Demokratická strana, která působila na Slovensku, vznikla v době slovenského národního povstání. Mezi čelní představitele strany patřili Jan Ursíny, Josef Lettrich, Martin Kvetko a tajemník Fedor Hodža. Do jejího programu patřila ochrana podnikání, omezování soukromého vlastnictví, spojenectví se Sovětským svazem, ochrana demokracie a občanských práv a svobod.

„Předvolební boj vyostřil vztahy mezi politickými stranami, v nichž jako v každých demokratických volbách strany zápasily o větší podíl na moci. Zvláštností Národní fronty bylo, že spoluvládnutí stran neposkytovalo nekomunistickým politickým stranám dostatečný prostor pro obranu proti snahám silnějšího soupeře, KSČ. Ta přitom měla spolehlivého spojence, odborové hnutí, založené na reálné síle velké části obyvatelstva. Společný postup komunistické strany a odborů se projevil v mnoha akcích, mimo jiné i v době prvního všeodborového sjezdu konaného měsíc

¹²KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 40.

¹³KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-042-6312-7, s. 55-56.

*před volbami, ve dnech 19.-22. dubna 1946. Sjezd se jasně postavil za dosažené výsledky a za další cestu k socialismu.*¹⁴

Výsledky prvních poválečných voleb do Ústavodárného národního shromáždění přinesly mnohá překvapení a to jak pro komunistickou stranu tak i pro ostatní strany. Nekomunistické strany, obzvláště Národně socialistická strana, byly překvapeny drtivým vítězstvím českých komunistů ve volbách. Naopak čeští komunisté byly šokováni úspěchem Demokratické strany na Slovensku, kde demokraté získali přes 62 % hlasů. V Čechách získali komunisté 40 % hlasů, v celém státě pak 38 % hlasů a hlasovalo pro ně kolem 2 milionů voličů, v Ústavodárném shromáždění jim to vyneslo 114 poslaneckých mandátů. Národní socialisté skončili s velkým odstupem za vedoucími komunisty a získali 18,3 % hlasů a 55 poslaneckých mandátů. Lidová strana získala necelých 16 % hlasů a měla 46 poslanců. Slovenští demokraté obdrželi celostátně 14 % procent hlasů a získali 43 poslanců. Nejmenší počet hlasů 12,7 % dostali sociální demokraté a její slovenská odnož Strana práce, v Ústavodárném shromáždění byli zastoupeni 39 poslanci. Důsledkem parlamentních voleb v roce 1946 byl rozsáhlý přesun moci směrem k vítězi voleb, komunistům.

V nově vytvořené československé vládě obsadila Komunistická strana Československa post předsedy vlády, stal se jím dlouholetý předseda KSČ Klement Gottwald a nejdůležitější ministerské pozice, jako byly ministerstvo vnitra, financí, informací a zemědělství. Vláda byla jmenována 2. července 1946. „*V politickém mocenském boji usilovala nyní Komunistická strana Československa, která se považovala za „oprávněného zástupce zájmů dělnické třídy a veškerého pracujícího lidu“; jak parlamentními, tak mimoparlamentními metodami o to, aby na sebe strhla veškerou moc ve státě. KSČ posílila svůj mocenský vliv zejména v ozbrojených složkách – v armádě a v policii – a nadále svůj vliv rozšiřovala*“.¹⁵

Bezprostředně po volbách přesunuli čeští komunisté svoji pozornost směrem na východ, na Slovensko. Drtivé vítězství slovenských demokratů ve volbách považovali za jednu z překážek, která jim brání na cestě k získání mocenského monopolu. Hlavním cílem bylo jednak zabránit Demokratické straně, aby svůj

¹⁴KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Česká společnost po roce 1945. ISBN 80-728-5043-1, s. 86.

¹⁵VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 80-736-7893-4, s. 67.

volební úspěch mohla přeměnit v nadvládu ve slovenských národních orgánech a také zde byla snaha ze strany komunistů o vnitřní rozkol strany a její likvidaci. Slovenští demokraté byli obviňováni z přílišného nacionalismu, dále z toho, že jako strana nejsou spolehliví, ve smyslu státní spolehlivosti z důvodu infiltrace bývalých členů Lidové strany do jejich orgánů atd. Nástrojem k potlačení mocenských nároku slovenských demokratů se stala tzv. třetí pražská dohoda z 28. června roku 1946. Tato dohoda omezovala rozhodovací pravomoc slovenských orgánů, veškerá rozhodnutí Slovenské národní rady musela být předkládána centrální vládě v Praze, dále vláda mohla přímo ovlivňovat dění na Slovensku skrze pověřence, kteří byli podřízeni přímo jednotlivým ministrům ve vládě. Demokratická strana byla nucena i přes svůj odpor na tuto dohodu přistoupit, souhlas s touto dohodou byl totiž podmínkou její účasti ve vládě.

„Komunisté dosáhli prvního úspěchu na cestě ke konečnému cíli – k rozštěpení či likvidaci demokratické strany. Úspěch jim umožnila podpora nekomunistických stran, kterým nacionalismus zabraňoval plně postihnout skutečný komunistický záměr.“¹⁶

Ukončení voleb přineslo politickým stranám možnost zhodnotit svoji politickou moc, výsledky kterých ve volbách dosáhly, své postavení ve vztahu k občanům země, a dalo jim také příležitost zhodnotit svoji dosavadní politiku a provést její případné korekce jak ve vztahu k ostatním stranám, tak i ke svému budoucímu politickému směřování. Komunisté byli s počtem hlasů získaných ve volbách spokojeni, a to i na Slovensku. Uvědomovali si, že zisk u našich východních sousedů kolem třiceti procent je úspěch s ohledem na to, že na Slovensku převažovala agrární společnost. Problém pro ně představoval výrazný úspěch Demokratické strany, proto považovali Slovensko za slabý politický článek, který je potřeba eliminovat.

U národních socialistů bylo možné povolební situaci charakterizovat jedním slovem-zklamání. Zklamání z toho, že volby nevyhráli a rozčarování z počtu hlasů, jež obdrželi komunisté. Pro následující roky si vytyčili *„tři hlavní úkoly: rozšířit a upevnit vlastní řady, tj. zesílit organizační strukturu a vnitrostranické vztahy, sílu druhé největší strany uplatnit v mocenských a řídicích institucích, zvláště v hospodářství. Třetí, politicky nejzávažnější a také nejsložitější úkol se týkal*

¹⁶KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 55.

*postavení a role strany v Národní frontě: být hlavní silou v boji za udržení demokracie proti komunistickému plánu na mocenský monopol a v příštích parlamentních volbách je zbavit prvenství a získat je pro sebe.*¹⁷

V Lidové straně se v důsledku voleb vyhrótily dřívější problémy, které sužovaly stranu již před volbami. Příčinou problémů byla osoba Heleny Koželuhové. „Od ní zaznívala kritika, že je strana příliš spjata s katolickou církví, že v jejím čele je příliš mnoho kněží. Další výtky směřovaly na nedostatečný odpor vůči komunistům, jednostranně orientovanou zahraniční politiku na Sovětský svaz a přílišnou poslušnost v rámci Národní fronty a vlády“¹⁸. Lidoveckému vedení se podařilo Koželuhovou a některé její zastánce ze strany vyloučit a krizi tak zažehnat.

Největší otřes způsobily výsledky voleb u sociálních demokratů. Strana získala ve volbách zdaleka nejmenší počet volebních hlasů ze všech a vyprofilovala se jako nejslabší. Kritika vedení na sebe nedala dlouho čekat a přicházela jak z okresních, tak krajských sekretariátů strany. Za hlavního viníka špatného volebního výsledku byl mnohými označen předseda strany, Zdeněk Fierlinger. Jeho politická linie spočívající v příliš těsné spolupráci s komunisty a podřizování se komunistickým požadavkům stírala rozdíly mezi nimi a komunisty natolik, že voličům se pak jevila jako přívěšek komunistické strany.¹⁹ Sociální demokracii se podařilo krizi uvnitř zažehnat a stanovit si cíl pro následující roky. Odpoutat se od komunistické strany, prosazovat svůj vlastní program, vystupovat jako nezávislá strana, a i nadále dělat levicovou politiku, ale odlišnou od komunistů.

Období mezi léty 1946 až 1948 bylo obdobím menších či větších neustálých střetů mezi komunisty a ostatními nekomunistickými stranami. K rozporům docházelo v Národní frontě, ve vládě, na půdě parlamentu i v rámci národních výborů. Podle mnohých se toto období dalo charakterizovat jako poslední zápas o demokracii. Komunisté si po volbách v roce 1946 stanovili jako hlavní prioritu pro další volby, získání mocenského monopolu a většiny národa. Tomuto cíli podřídili celou svoji stranickou politiku a činnost svého stranického aparátu, a začali zneužívat ke svým mocenským záměrům také bezpečnostní složky a masové organizace, jako byly například odbory.

¹⁷ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, ISBN 80-857-6573-X, s. 181.

¹⁸ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, ISBN 80-857-6573-X, s. 168-169.

¹⁹ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, ISBN 80-857-6573-X, s. 173.

Postup komunistů směřující k získání mocenského monopolu šlo zastavit jen zformováním bloku ostatních nekomunistických stran. K vytvoření bloku, který by účinně čelil nástupu komunistů, bylo zapotřebí dohodnout společný postup všech nekomunistických stran, jež by bránil nebo alespoň stěžoval prosazování komunistických návrhů ve vládě nebo v parlamentu. Překážkou k vytvoření protikomunistické opozice byla jednak počáteční vzájemná nedůvěra jednotlivých stran, která pramenila z dřívějších sporů mezi nimi, z jejich politické rivality, z odlišných programových cílů či tezí, ale také přesvědčení, zejména národních socialistů a lidovců, že lze Komunistickou stranu porazit izolovaně, bez vzájemné spolupráce či alespoň podpory.

Nedostatkem při formování bloku vůči komunistům bylo, že nekomunistické strany spoléhaly na to, že boj mezi nimi a komunisty se bude odehrávat tradiční formou obvyklou pro parlamentní demokracie, tedy v rámci vlády a na půdě parlamentu. Pro tyto případy, kdyby se ocitli v izolaci, měli komunisté připraveny postupy, které jim umožňovali zvrátit situaci ve svůj prospěch. Řadily se mezi ně nátlakové akce odborových organizací, vyvolávání masových protestních akcí, zasílání rezolucí nekomunistickým ministrům, stávkové pohotovosti v závodech, atd.

„Nejostřejší a také nejdelší, přesněji nepřetržité spory a konflikty vyvolávala zemědělská politika komunistů, reprezentovaná ministrem Ďurišem. Střetnutí byla součástí politického zápasu o vesnici a odehrávala se ve vládě, v parlamentě, na vesnici, na půdě organizace zemědělců.“²⁰ Zemědělská politika byla jen jednou z oblastí, ve které vznikaly spory mezi komunisty a dalšími stranami.

„Komunistický ministr zemědělství Ďuriš připravil již v roce 1946 návrhy 6 zákonů, vážně zasahujících do oblasti zemědělské výroby:

- *Zákon o zaknihování přídělů zkonfiskovaného a jiného zemědělského majetku*
- *Zákon o zajištění zemědělského výrobního plánu*
- *Zákon o úpravě dělení zemědělských podniků a zamezení drobení půdy*
- *Zákon o myslivosti*
- *Zákon o technicko-hospodářských úpravách pozemků*

²⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 61.

- *Zákon o revizi první pozemkové reformy*²¹

Nekomunistické strany většinu návrhů představené ministrem Ďurišem odmítly, protože se neslučovaly s jejich požadavky. Komunisté, když zjistili, že se dostávají se svými návrhy do izolace, přesunuli spor mimo vládu a parlament. Ministerstvo zemědělství rozeslalo návrhy zákonů zemědělským organizacím a začalo pořádat veřejné diskuze, které měly podnítit nespokojenost rolníků a vyvolat „všelidové masové protesty“, jako nátlakový prostředek na nekomunistické strany. Dalším způsobem, jak ovlivnit postoje demokratických stran ohledně zemědělské politiky komunistů, bylo vysílání rolnických delegací přímo do vlády nebo parlamentu, a tam projevit nesouhlas s jejich postupem. Tyto nátlakové akce „širokých mas“ ukázaly nekomunistickým stranám metody, jakými chtějí komunisté prosazovat své návrhy v případě, kdy se ocitnou v izolaci. Adekvátní reakci na tento nátlak opozice neměla. Sice vysílala své vlastní zástupce, kteří pro změnu nesouhlasili s politikou ministerstva zemědělství, ale tyto delegace byly tak sporadické, že svůj účel nespĺnily. V tomto případě se ukázalo, jak dobře komunisté dokáží obejít tradiční formu politického klání ve vládě či parlamentu, jestliže jim není ku prospěchu.

Nejsilnější střety se odehrály při projednávání návrhu zákona o revizi první pozemkové reformy. *„Komunisté požadovali, aby revizi pozemkové reformy řídilo ministerstvo zemědělství. Naproti tomu nekomunističtí představitelé navrhovali vytvoření zvláštní revizní komise, jejíž usnesení mělo ministerstvo zemědělství jenom provádět. V tomto bodě se prosadil do konečného znění zákona návrh nekomunistických politických sil. Rovněž snaha komunistů provést revizi i pod limit 50 hektarů byla odražena.*“²²

Kromě zemědělství docházelo k rozporům také v oblasti hospodářské a kulturní. V kulturní oblasti byl jednou z příčin sporu návrh tiskového zákona vypracovaný ministerstvem informací v jehož čele seděl komunist Václav Kopecký. Snahou bylo podřídít si jednotlivá periodika tak, aby sloužila zájmům státu a vycházela z vládní politiky. Problémem bylo rovněž zneužívání rozhlasu a filmu k propagandistickým účelům komunistů.

²¹ ADAMOVÁ, Karolina, Katarína ZAVACKÁ a Karel KAPLAN. *Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 - počátek roku 1948 se zřetelem k vývoji v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1992. ISBN 80-852-7009-9, s. 24.

²² ADAMOVÁ, Karolina, Katarína ZAVACKÁ a Karel KAPLAN. *Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 - počátek roku 1948 se zřetelem k vývoji v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1992. ISBN 80-852-7009-9, s. 25.

V hospodářské oblasti byl spor o průmyslové konfiskáty. Šlo o závody pod národní správou, které nespádaly pod znárodnění. Komunisté požadovali přidělení konfiskátů hlavně národním podnikům. Odmítali přidělovat konfiskáty soukromým osobám, tak aby docházelo k rozšiřování soukromého podnikání. V tomto případě vyšli z boje vítězně komunisté, podporováni odbory a stávkami zaměstnanců ve znárodněných závodech.²³

Do poválečného vývoje a do politické situace uvnitř státu se promítaly změny, ke kterým docházelo na mezinárodní scéně. Zlomovým rokem byl rok 1947. Stará protinacistická koalice mocností se definitivně rozpadla. Na jedné straně stály Spojené státy a jejich pomoc s poválečnou obnovou Evropy ve formě Marshallova plánu, na straně druhé Sovětský svaz a jeho velmocenské zájmy zahrnující střední a východní Evropu jako důsledek jeho vítězství nad nacistickým Německem.

Československo, ačkoliv leželo v sovětské sféře vlivu, udržovalo kontakty nejen politické, ale i hospodářské také se západními státy. Ostatně toto vyplývalo z předválečné zahraniční politiky, která se výhradně orientovala na západní demokracie. Přesto se dosažení úrovně styků předválečných se západem nepodařilo a převažovala orientace na Sovětský svaz, což podporovali hlavně komunisté.

*Moskva pohlížela na americkou iniciativu značně podezíravě. Velice podrážděně přijímala zvěsti o tom, že Marshallův plán má být otevřen rovněž státům střední a východní Evropy. Spatřovala v tom snahu Washingtonu seskupit proti SSSR většinu evropských zemí, mezinárodně jej izolovat a vytlačit z domluvené sféry vlivu.*²⁴

2. července opustil pařížskou konferenci o Marshallově plánu, které se účastnily Velká Británie, Francie a Sovětský svaz, ministr zahraničí Molotov jako projev nesouhlasu s formou a důsledky Marshallova plánu pro Sovětský svaz. Moskva po svém odchodu očekávala, že ostatní státy v její sféře vlivu se zachovají stejně a účast na hospodářské pomoci ze strany USA odmítnou. „Československo však naléhavě potřebovalo hospodářskou pomoc ze zahraničí a Marshallův plán přicházel právě vhod. Praha však musela postupovat velice obezřetně, aby si

²³KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 65.

²⁴PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001. Historie (ISV). ISBN 80-858-6681-1, s. 183.

*neodradila Spojené státy a zároveň proti sobě nepoštvála Sovětský svaz.*²⁵

4. července pražská vláda přijala pozvánku na konferenci, sovětská strana sdělila prostřednictvím svého vyslance, že nemá námitek k naší účasti, proto 7. července předsednictvo vlády schválilo naši účast na konferenci. Komunisté z konference nebyli nadšeni, nicméně si uvědomovali výhody, které to sebou přináší. Naopak někteří demokratičtí ministři naši účast kvitovali, viděli v ní možnost nejen udržet ale i posílit naše vztahy se západem. Všechno se změnilo v okamžiku, kdy delegace ve složení Gottwald, Masaryk, Drtina dorazila 9. července do Moskvy, kde se setkala se Stalinem a ministrem zahraničí Molotovem. Výsledek jednání lze dokumentovat citátem Jana Masaryka, „*Do Moskvy jsem jel jako československý ministr a vrátil jsem se jako Stalinův pacholek*“. Naše účast na Marshallově plánu byla Moskvou vyloučena, hlavním důvodem odmítnutí měla být snaha podkopat naše přátelství se SSSR, vytvořit blok západních států a izolovat tak Sovětský svaz.

Rok 1947 nebyl pro Československo důležitý jen z mezinárodního hlediska, ale taky z hlediska vnitrostátního. V létě toho roku udeřila nebyvalá sucha, pro politickou situaci nic až tak závažného, nebýt návrhu komunistického ministra financí Dolanského na mimořádné zdanění milionářů jako prostředek k získání finančních prostředků, ze kterých by se hradily přeplatky k výkupním cenám obilí pro rolníky.

*„Demagogický charakter tohoto opatření byl očividný. Když byl tento návrh poprvé předložen vládě, označil ho sám Fierlinger za dětinský a směšný. Když komunisté zjistili, že nikdo návrh nebere vážně, rozpoutali divokou kampaň proti „obhájcům milionářů“. Daň, kterou navrhovali, by jim umožnila zasadit smrtelnou ránu soukromému podnikání a současně obvinít demokratické strany, že „hájí zájmy hrstky kapitalistů proti zájmům milionů rolníků, dělníků a úředníků.“*²⁶ Vláda komunistický návrh zamítla, proti návrhu hlasovali všichni ministři nekomunistických stran. V případech jako byl tento, kdy se komunisté dostali ve vládě do izolace a návrh, který prosazovali, jim byl schopen přinést politický efekt a zisk, přenesli řešení problému „do ulic“. V případě návrhu milionářské dávky v následujících dnech Rudé právo zveřejnilo jména všech členů vlády, kteří hlasovali proti jeho přijetí. Snahou bylo mobilizovat širokou veřejnost, vyvolat masové

²⁵PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001. Historie (ISV). ISBN 80-858-6681-1, s. 184.

²⁶RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví příímého účastníka*. Vyd. českého překladu 1. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-710-8098-5, s. 102.

protesty a vytvořit takový nátlak na nekomunistické strany aby své rozhodnutí změnily. Díky této kampani docházelo v Národní frontě, ve vládě i parlamentu k eskalaci napětí a hrozilo vypuknutí vládní krize.

Sociální demokraté v zájmu uklidnění situace uzavřeli s komunisty dohodu o společném postupu ve věci milionářské dávky, která nakonec byla přijata, nicméně ve značně kompromisní podobě. Uvnitř samotné sociální demokracie dohoda s komunisty vyvolala další vnitrostranickou krizi, která vyvrcholila na brněnském sjezdu strany v listopadu 1947 a vedla k výměně vedení, kdy předseda strany Zdeněk Fierlinger a současně zastávce co nejužší spolupráce s komunisty byl nahrazen kompromisním kandidátem Bohumilem Laušmanem.

Do již tak vyostřené politické situace zasáhl i pokus o atentát na tři demokratické ministry, Jana Masaryka, Petra Zenkla a Prokopa Drtinu. S ohledem na neúspěch bezpečnostních orgánů podřízených ministerstvu vnitra ovládaném komunistou Václavem Noskem při vyšetřování tohoto případu, zahájilo své vlastní vyšetřování i ministerstvo spravedlnosti vedené národním socialistou Prokopem Drtinou. Stopa přivedla vyšetřovatele až do obce Krčmář na Olomoucku, kde se podařilo zjistit, že balíčky s výbušninou byly vyrobeny na objednávku komunistického poslance jury Sosnara. Při dalším vyšetřování byl navíc objeven ilegální sklad zbraní nacházející se přímo v prostorách krajského sekretariátu KSČ, který v té době vedl Gottwaldův zeť a budoucí poúnorový ministr spravedlnosti a národní obrany Alexej Čepička. Viníky se nepodařilo postavit před soud, díky převzetí moci komunisty po únoru 1948. Výsledkem bylo, že všichni obžalovaní byli propuštěni a naopak vyšetřovatelé včetně svědků, kteří se na odhalení celého případu podíleli byli zatčeni. Státní zástupce, který vyšetřování vedl byl dokonce ve vězení umučen k smrti.²⁷

Generální zkoušku pro únorové události představoval tzv. „slovenský podzim“ v roce 1947. Počátky krize lze ale datovat již do roku 1946, kdy se konaly parlamentní volby a jejímž výsledkem bylo drtivé vítězství Demokratické strany na Slovensku. Cílem komunistů byla snaha o rozštěpení případně likvidaci Demokratické strany a zvrátit mocenské poměry na Slovensku ve svůj prospěch. Snaha vyvolat krizi a zlikvidovat slovenské demokraty měla různé formy. Jedním ze

²⁷ BĚLINA, Pavel. *Kronika Českých zemí od pravěku po současnost*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Fortuna Libri, 2012. ISBN 978-80-7321-652-8, s. 742.

způsobů, jak vyvolat rozkol uvnitř Demokratické strany, byla osoba bývalého prezidenta slovenského státu Jozefa Tisa. Ten byl v soudním procesu odsouzen k trestu smrti za válečné zločiny, jež spáchal. Komunisté počítali s tím, že jeho poprava, vzhledem k tomu, že to byl kněz a také bývalý předseda Hlinkovy slovenské lidové strany, vyvolá odchod té části katolického křídla uvnitř Demokratické strany, která si jeho popravu nepřála.²⁸ Sice došlo k několika menším roztržkám, nicméně předpoklady komunistů o rozkolu ve straně se nenaplnily a slovenští demokraté zůstali jednotní.

Dalším způsobem jak destabilizovat politickou situaci na Slovensku byla tzv. očista veřejného života a s tím související „odhalování“ protistátních skupin na Slovensku. Toto „odhalování“ měli na svědomí pracovníci Státní bezpečnosti a bezpečnostního aparátu, který ovládali komunisté. Byla zde snaha Bezpečnosti spojit tyto protistátní skupiny s vedoucími členy Demokratické strany a ukázat tak státní nespolehlivost strany. *„Od poloviny září 1947 roztočili komunisté z Bezpečnosti tříměsíční kolo odhalování ilegální protistátní činnosti na Slovensku. 16. září referoval Nosek na schůzi vlády o činnosti ilegální skupiny v Žilině. Za týden nato přinesl komunisty řízený tisk zprávu o odhalení další protistátní skupiny. Ta už měla kontakty s poslanci M. Bugárem a J. Kempným.“*²⁹ Veškerá obvinění vůči nim byla ovšem neprůkazná a zakládala se na svědectví jedné osoby, u které panovalo podezření, že je provokatérem Bezpečnosti. Nejdůležitějším případem „spiknutí“ byl tzv. „bratislavský případ“. Do čela byl postaven Otto Obuch, pracovník kabinetu náměstka předsedy vlády a místopředsedy Demokratické strany Jána Ursínyho. Cílem bylo spojit protistátní činnost Obucha s Ursínym a navodit dojem, že spiknutí sahá až do nejvyšších pater Demokratické strany. S prezidentovým vědomím se případ vyřešil dohodou, Ursíny podal demisi a nemělo proti němu být vedeno trestní stíhání. V průběhu odhalování jednotlivých protistátních skupin bylo komunisty organizováno množství demonstrací, manifestací a stávek, které měly funkcionáře slovenských demokratů zastrašit a znemožnit jim účinně se bránit.

Vyvrcholením „slovenského podzimu“ byla demise sboru pověřenců. Jeho předseda Gustáv Husák tak učinil bez vědomí zástupců Demokratické strany, aniž by měl zajištěnou potřebnou většinu hlasů pro takové rozhodnutí. Nové složení Sboru

²⁸RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. Vyd. českého překladu 1. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-710-8098-5, s. 114.

²⁹KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, ISBN 80-857-6573-X, s. 138.

pověřenců mělo přinést komunistům jasnou převahu v tomto orgánu na úkor Demokratické strany. *„Změna stranicko-politické struktury se slovenským komunistům podařila jen zčásti. Dosáhli toho, že stranická skladba Sboru pověřenců neodpovídala volebním výsledkům. Nedosáhli však přestavby nižších orgánů moci. Také se neuskutečnil jejich záměr na rozbití až likvidaci Demokratické strany. Spiknutí a různé kampaně namířené proti této straně, neměly očekávaný účinek, a proto zůstávala stále nejsilnější politickou stranou.“*³⁰

Krise na Slovensku zanechala v jeho politickém životě nesmazatelné stopy, změnila politické poměry a vytvořila mezi komunisty a slovenskými demokraty, tak hlubokou propast, že vzájemná spolupráce nebo alespoň tolerance byla zcela vyloučena. Světlou stránkou slovenské krize bylo upevnění spolupráce mezi demokratickými stranami a společný postup na všech úrovních vůči mocenským choutkám komunistů. O několik měsíců později po vleklé vládní krizi a demisi 12 ministrů nekomunistických stran v únoru 1948 uchvátili moc komunisté. Politický režim se pod vedením komunistické strany po únorovém převratu v roce 1948 snažil budít dojem pokračování demokratického vývoje v Československu. Dojem demokratičnosti nového režimu měla také představovat osoba dosavadního ministra zahraničí Jana Masaryka, který podle komunistů byl „bytosný demokrat“ a nezúčastnil by se na vládnutí totalitního režimu. Proto jeho náhlá smrt 10. března 1948 pod okny koupelny Černínského paláce komunistům spíše vadila, než aby pro ně měla potěšující charakter. Zachována zůstala jak Národní fronta, která ovšem prošla „očistou“, tak i další politické strany. Ovšem tyto strany již nedisponovaly svým původním postavením, všechny byly podřízené Komunistické straně a také v nich došlo k vnitřní „očistě“ a redukci její členské základny. Na Slovensku došlo k zániku Demokratické strany, sociální demokraté se v červnu 1948 sloučili s komunisty a ten zbytek stran co zůstal zachován byl pod neustálým dozorem jak Komunistické strany tak i Státní bezpečnosti. Kromě takto deformovaného politického systému, kde v podstatě již žádná politická opozice neexistovala, přestal také existovat nezávislý tisk. Po únorových událostech komunisté věnovali ovládnutí sdělovacích prostředků mimořádnou pozornost, kdy cílem bylo, aby tisk, popřípadě rozhlas byly ve státních rukou a mohly tak být i případně podrobeny cenzuře. Jedinou vládnoucí stranou byla komunistická strana, ale převážná část politické moci

³⁰KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-042-5699-6, s. 138-139.

se soustředila v rukou nejvyššího stranického vedení, které nepodléhalo absolutně žádné kontrole. Dalším centrem, mimo úzké špičky nejvyšších funkcionářů, kde se především na počátku 50. let soustředila politická moc byly bezpečnostní orgány, což se především projevilo ve vlně politických procesů, kdy se obětní mistryně zrežimovaných soudních přelíčení stali samotní představitelé nejvyššího vedení KSČ, kupříkladu její generální tajemník Rudolf Slánský či ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis

3 Přípravné práce na ústavě

„Brzy po osvobození bylo jasné, že ústavní listina z roku 1920 neodpovídá aktuální faktické situaci a mezinárodní konstelaci. Ústava měla být přizpůsobena politickým dohodám, zejména Košickému vládnímu programu. Prvorepubliková ústava také nemohla řešit po válce vzniklé právní problémy (ústavnost Benešových dekretů, kontinuitu a diskontinuitu právních aktů z doby okupace). Debata se konala spíše jen o tom, zda bude přijata ústava nová, nebo dojde k novelizaci původní ústavní listiny.“³¹

Úkolem vypracovat a přijmout novou československou ústavu bylo pověřeno Ústavodárné národní shromáždění, zvolené v roce 1946, jemuž byla dána dvouletá lhůta, během které měla být nová ústava přijata. Ústavodárné národní shromáždění schválilo programové prohlášení nové vlády, ve kterém si nová vláda v čele s Klementem Gottwaldem uložila za povinnost sama vypracovat návrh nové ústavy a tento návrh posléze předložit parlamentu ke schválení. *„V červenci 1946 se vláda usnesla zřídit pod předsednictvím ministra vnitra komisi, která měla vypracovat základní návrh nové ústavy, jenž by byl potom předložen k dalšímu projednávání. Později došlo ke změně v tom smyslu, že byly zřízeny komise dvě – politická a právní – v nichž měly mít zastoupení všechny složky Národní fronty i významní politici a ústavněprávní představitelé.“³²*

Po schválení vládního programu ale vystoupily ostatní strany sdružené v Národní frontě s požadavkem, aby návrh nové ústavy nezpracovávala vláda, ale v rámci parlamentu nově vytvořený orgán, a to ústavní výbor. Vláda požadavku především sociálních demokratů nakonec vyhověla. V souvislosti s tím byl přijat zákon č. 197/1946 Sb. o ústavním výboru Ústavodárného národního shromáždění.

„Ústavní výbor měl 36 členů a byl složen z poslanců všech politických stran podle poměrného zastoupení. Reprezentoval jej především předseda Oldřich John (sociální demokracie) a generální zpravodaj Vladimír Procházka (KSČ). Generální zpravodaj měl zpracovávat návrhy pro ústavní výbor, které mohly předkládat

³¹Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-802-1048-447, s. 27.

³²GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-718-4765-8, s. 157-158.

*politické strany. Pro konkrétní projednávání přijatých návrhů zřídil ústavní výbor subkomisi, která převzala iniciativu na pracích s přípravou návrhu ústavy.*³³

*„Mezi politickými stranami zpočátku existovaly velmi rozdílné názory a představy o příští ústavě. K nejdůležitějším patřil spor o výchozí pozici či koncepci: zejména národní socialisté a lidovci prosazovali, aby návrh nové ústavy vycházel z ústavy roku 1920 a aby byla pouze doplněna či rozšířena. Komunisté naopak trvali na vypracování zcela nového návrhu, který by zakotvil poválečné změny v Československu. Základem jednání ústavního výboru Ústavodárného národního shromáždění se stal návrh parlamentního zpravodaje, komunisty Vladimíra Procházky, tedy návrh KSČ.“*³⁴

Každá strana měla vypracovaný svůj vlastní návrh podoby nové československé ústavy a snažila se jeho jednotlivé body prosazovat v rámci ústavního výboru. V něm docházelo k vyostřeným diskuzím a každý článek návrhu nebo jednotlivá jeho formulace se stávala důvodem k rozporům. V případě sporných bodů, ve kterých nebyla možná shoda, se jejich vyřešení přesouvalo z ústavního výboru na Národní frontu. Do činnosti ústavního výboru se kromě neshody o jednotlivé články návrhu promítala také zostřující se politická situace v Československu a prohlubující se spory mezi komunisty a ostatními demokratickými stranami. Mezi koncepčně nejvíce sporné otázky při projednávání návrhu nové ústavy patřily – pojetí občanských práv a svobod, postavení prezidenta, otázka znárodnění majetku, pozemková reforma, pravomoc národních výborů, zakotvení Ústavního soudu, ale nejpálčivější otázkou se stala úprava vzájemných vztahů mezi Čechy a Slováky.

„Koncentrovaně se tyto koncepční rozdíly projevují nejvýrazněji ve srovnání ústavních projektů, vypracovaných komunisty (rozhodující úlohu tu sehrál především prof. JUDr. Vladimír Procházka) a prof. JUDr. Vladimírem Kubešem z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, za jehož návrh ústavy, (který ovšem nebyl nikdy jako celek komisi expertů oficiálně předložen) se postavila národně socialistická strana. V charakteristice ideových základů ústavy prof. Kubeš zejména zcela odmítl „marxistický socialismus“ a jeho pojetí práva jako odrazu a nástroje

³³ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 117.

³⁴KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948: diskuse v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ve spolupráci se Státním ústředním archivem, ISBN 80-852-7013-7, s. 7.

třídního boje. Jako ideové východisko ústavy vyzvedl Masarykovy ideji humanitní, z které plyne idea „národní a státní, demokratická, socialistická, jakož i idea práva“³⁵

„Části připravované ústavy, které se týkaly česko-slovenského vztahu, patřily k nejrozpornějším. Názorové rozdíly mezi politickými stranami byly tak rozdílné až protichůdné, že ústavní parlamentní výbor „slovenské kapitoly“ oddaloval a ještě v únoru 1948 nezformuloval jejich návrh. České nekomunistické strany prosazovaly zemské zřízení s třemi politicko-správními jednotkami, některé dokonce nechtěly v ústavě uznat existenci svébytného slovenského národa. Demokratická strana byla zásadně pro federaci, ale vzhledem k odporu ostatních stran prosazovala rozšíření existujícího asymetrického modelu o federativní prvky, konkrétně usilovala o návrat k prvnímu vládnímu programu a prvé pražské dohodě.“³⁶

Po únorových událostech v roce 1948 byla příprava ústavy plně v rukou komunistů. Nastolením mocenského monopolu KSČ odpadla nutnost diskuze o návrzích v rámci ústavního výboru mezi zástupci komunistů a ostatních stran a do popředí se dostaly koncepce a návrhy, které prosazovali komunisté. „Po státním převratu v únoru 1948 komunisté tedy prosadili svůj návrh ústavy. Nevrátili se však ke svému původnímu návrhu, který předložil V. Procházka 19. ledna 1947. V něm totiž ještě komunisté brali ohledy na své koaliční partnery a přizpůsobovali jim některé formulace. Po únoru však už komunisté nebrali v úvahu ani výhrady prezidenta Beneše.“³⁷ Nicméně ani mocenský monopol KSČ nezaručoval bezproblémovou přípravu nové ústavy. Do popředí se opět dostal problém, který tu existoval od samého počátku přípravných prací na ústavě, a to postavení Slovenska a rozsah pravomocí slovenských národních orgánů. Slovenští komunisté byli přesvědčeni, že v okamžiku získání mocenského monopolu přestaly existovat důvody pro dřívější omezování práv slovenských orgánů, které bylo chápáno jako omezující opatření v souvislosti s mocenským bojem mezi komunisty a demokratickou stranou. Sami přišli s několika návrhy zabývajícími se postavením Slovenska, nicméně většina jejich návrhů byla zamítnuta.

³⁵ GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-718-4765-8, s. 158-160.

³⁶ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Vyd. 1. (v Československu). Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-703-8193-0, s. 190.

³⁷ KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948: diskuse v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ve spolupráci se Státním ústředním archivem, ISBN 80-852-7013-7, s. 8.

4 Přijetí ústavy

Po únorovém převratu v roce 1948 již nic nebránilo komunistům v přijetí takového návrhu nové ústavy, který by jim plně vyhovoval. Jedinou, nicméně snadno překonatelnou překážku představoval prezident republiky Edvard Beneš. *„Prezident odmítal politický systém, zakotvený v komunistickém návrhu, považoval jej za nedemokratický a prohlásil, že ústavu nepodepíše. Ústava byla jedním z hlavních důvodů a fakticky bezprostředním podnětem pro jeho rozhodnutí abdikovat a dovršením jeho rozchodu s pouťnorovým režimem. Rozhodnutí o abdikaci a důvody, které k němu vedly, prezident sdělil předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi 4. Května 1948. Na jeho naléhání a nátlak oznámil svůj odchod až po parlamentních volbách, v červnu 1948.“*³⁸Není bez zajímavosti, že Klement Gottwald tak trochu s nesouhlasem prezidenta Beneše počítal a pro tento případ byl i připraven. Pro případ prezidentova odmítnutí podepsat novou ústavu proto došlo k přijetí ústavního zákona č. 74/1948 Sb., kterým byla prodloužena činnost Ústavodárného národního shromáždění až do té doby, než bude zvoleno nové Národní shromáždění. Hlavním důvodem pro přijetí tohoto zákona byla tedy snaha vyřešit případný akt prezidenta Edvarda Beneše nepodepsat ústavu, což se také stalo.

*„Komunistické vedení, kterému záleželo na splnění vládního programu a tedy i na přijetí ústavy ještě před parlamentními volbami v květnu 1948, usilovalo o získání potřebné dvoutřetinové většiny poslanců v parlamentu, zvoleného v roce 1946. Tímto úkolem byl pověřen parlamentní akční výbor Národní fronty, ustavený již 25. Února 1948. Politickou diferenciací a čístkou mezi poslanci se mu podařilo zformovat skupinu poslanců věrných vládě a dosáhnout toho, že 246 poslanců Ústavodárného shromáždění z původního počtu tří set 9. května 1948 komunistický návrh ústavy schválilo.“*³⁹

Ke hlasování o nové ústavě došlo ve Vladislavském sále Pražského hradu a to na 114. schůzi Ústavodárného národního shromáždění. Samotné hlasování o nové ústavě, včetně počátečních projevů generálního zpravodaje Dr. Vladimíra Procházky, Dr. Oldřicha Johna a předsedy vlády Klementa Gottwalda trvalo necelou hodinu, schůze začala v 10 hodin a 7 minut a skončila v 11 hodin a 5 minut. Hlasování

³⁸KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948: diskuse v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ve spolupráci se Státním ústředním archívem, ISBN 80-852-7013-7, s. 9.

³⁹KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948: diskuse v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ve spolupráci se Státním ústředním archívem, ISBN 80-852-7013-7, s. 8.

probíhalo ve třech krocích. Nejprve se hlasovalo o Prohlášení, což byla první část ústavy a politická proklamace, shrnující ideologii KSČ. Potom se hlasovalo o druhé části ústavy, a to o základních člancích ústavy, a nakonec o třetí části, což byla podrobná ustanovení ústavy. Pro schválení všech tří částí nové ústavy zvedlo ruku všech 246 poslanců Ústavodárného národního shromáždění, nikdo nezvedl ruku proti návrhu ústavy a taktéž se nikdo hlasování nezdržel.⁴⁰ Z tak hladkého průběhu schvalování nové ústavy lze usuzovat, že samotné hlasování o ní byla již pouhá formalita. Poúnorová politická situace již neumožňovala svobodnou parlamentní diskuzi, pluralita stran neexistovala, demokratické strany byly zbaveny svého původního postavení a staly se pouhými přívěšky KSČ. Původní členové demokratických stran, tedy ti, kteří i nadále zůstali věrni demokratickým ideálům, byli ze strany vyhozeni nebo byli donuceni odejít, někteří odešli sami o své vůli a ten zbytek, co ve stranách zůstal, poslušně plnil příkazy komunistů, jako bylo jednotné a kladné hlasování pro přijetí nové ústavy.

Květnová ústava provedla velmi rozsáhlé změny ve vnitřním uspořádání státu. Mezi ty nejmarkantnější patřila taková změna systému nejvyšších orgánů, že dělba moci byla odstraněna, dále to bylo zrušení ústavního soudu, neboť žádný orgán nemohl stát nad Národním shromážděním, parlament byl změněn ze dvoukomorového na jednokomorový, byla posílena role předsednictva Národního shromáždění, které zastávalo funkci ústavního soudu, neboť mělo na starosti abstraktní kontrolu souladu zákonů s ústavou, i když tato pravomoc nebyla prakticky využívána a také úprava postavení slovenských orgánů byla naprosto netypická, kdy v ústavě došlo k vytvoření asymetrického systému- byly společné orgány pro celý stát jako Národní shromáždění či vláda a samostatné orgány pro slovenskou část státu, a to Slovenská národní rada a Sbor pověřenců, bez existence jejich ekvivalentu na české straně a bez větších pravomocí.

⁴⁰Těsnopisecká zpráva ze 114. schůze Ústavodárného Národního shromáždění dne 9. května 1948.

5 Ústava Československé republiky, z.č. 150/1948 Sb.

5.1 Úvod

Dne 9. května roku 1948 byla přijata Ústavodárným národním shromážděním nová ústava československé republiky jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb. *„Ústava byla kompromisem dvou koncepcí a to koncepce o zachování stávajících demokratických ústavních principů z ústavy 1920 a koncepce nástupu k socialistickému vývoji státu s ovlivněním sovětského vývoje. Z hlediska formálního byla ústava hodnocena ve svém textu jako demokratická s ideou tzv. lidově-demokratického státního zřízení“*⁴¹

*„Ústava 9. května byla svým způsobem pozoruhodným dokument především svou ambivalentností. I v nových mocensko-politických podmínkách si totiž zachovávala některé formální demokratické rysy, charakteristické pro pluralitní parlamentní demokracii (např. formální zachování struktury nejvyšších ústavních orgánů a dělby moci, ústavní utvrzení základních práv a svobod, koncepce nezávislého soudnictví), čímž se výrazně lišila od tehdejší sovětské („stalinské“) ústavy a ústav tzv. Lidově demokratických států, které stalinskou ústavu v podstatě kopírovaly.“*⁴²

„Jak již bylo zmíněno výše, tak po obsahové stránce se Ústava 9. května skládala ze dvou složek. První složka byla přejata z ústavy z roku 1920, pakliže její jednotlivá ustanovení vyhovovala tehdejším mocensko-politickým poměrům. „Druhá složka ústavy byla zcela nová a tvořila jádro nové ústavy, které stálo na třech kapitolách. Na kapitole osmé, o hospodářství, na kapitole šesté, o národních výborech a na kapitole páté, o slovenských národních orgánech.“⁴³

⁴¹ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 128.

⁴²PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 66.

⁴³Důvodová zpráva k Ústavě Československé republiky. *Ústava Československé republiky a předpisy s ní souvisící*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1955, s. 101-123.

5.2 Struktura ústavy

Po formální stránce se Ústava 9. května z roku 1948 člení na tři části. Na část první, prohlášení, část druhou tvořenou 12 základními články a část třetí složenou z 10 kapitol, které se dále dělí na 178 paragrafů.

5.2.1 Prohlášení

„Jde o rozsáhlejší úvod k ústavě, který popisným způsobem uvádí historický sled boje českého a slovenského lidu za národní osvobození až po osvobození dnem 9. 5. 1945. Je zde deklarována snaha vybudovat stát jako lidovou demokracii na základě rovnosti dvou národů. Prohlášení rovněž vyjadřuje i cíl, tj. vybudovat socialismus. Jde o formální úvod ústavy, který ovšem jasně naznačil (což historie potvrdila) směr dalšího vývoje.“⁴⁴

5.2.2 Základní články

„Dvanáct základních článků ústavy shrnuje základní politické principy, o něž se opírá lidově demokratický stát.“⁴⁵

Článek I. konstatuje, že Československo je lidově demokratická republika a jediným zdrojem veškeré moci ve státě je lid.

Článek II. stanovuje, že Československá republika je stát dvou rovnoprávných slovanských národů a to Čechů a Slováků a území státu tvoří jednotný a nedílný celek.

Článek III. uvádí, že každý občan má právo na vzdělání, na práci, včetně odměny za ní, stejně tak i na odpočinek po práci. Dále se všem zaručuje svoboda osobnosti a jejího projevu.

Článek IV. hovoří o volebním právu do zastupitelských sborů, které je obecné, rovné, přímé a tajné. Dále stanovuje, že státní moc vykonává lid prostřednictvím zastupitelských sborů, které jsou lidem kontrolovány a také lidu odpovědné.

⁴⁴ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 130.

⁴⁵BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, s. 8.

Článek V. určuje nejvyšším orgánem moci zákonodárné Národní shromáždění, které tvoří jedna sněmovna, jež má 300 poslanců, volených na 6 let.

Článek VI. hovoří o prezidentu republiky, který stojí v čele státu a je volen na dobu 7 let Národním shromážděním.

Článek VII. říká, že vláda jako nejvyšší orgán moci vládní a výkonné je odpovědna Národnímu shromáždění a jmenuje ji a odvolává prezident.

Článek VIII. určuje za nositele státní moci na Slovensku a představitele svébytnosti slovenského národa slovenské národní orgány.

Článek IX. svěřuje zákonodárnou moc na Slovensku Slovenské národní radě, kterou ztělesňuje 100 poslanců volených na šestileté funkční období a moc výkonnou a vládní svěřuje do rukou Sboru pověřenců. Sbor pověřenců se zodpovídá Slovenské národní radě a je jmenován vládou .

Článek X. uvádí, že nositelem a vykonavatelem státní moci v obcích, v okresech a krajích jsou národní výbory.

Článek XI. upravuje moc soudní, kterou vykonávají nezávislé soudy. Soudy jsou tvořeny ze soudců z povolání a soudců z lidu, přičemž obě dvě kategorie soudců jsou si při rozhodování rovny.

Článek XII. konstatuje, že hospodářská soustava Československé republiky je založena na znárodnění klíčových hospodářsko-průmyslových sektorů, přičemž národní hospodářství má sloužit výlučně lidu.

5.2.3 Podrobná ustanovení jednotlivých kapitol

Třetí část ústavy je tvořena deseti kapitolami, přičemž tyto kapitoly se dále člení na 178 paragrafů.

5.2.3.1 Kapitola první – práva a povinnosti občanů (§ 1 - § 38)

V kapitole první ústava zakotvila soubor základních práv občanů v demokratickém pojetí a navázala tak na Ústavní listinu z roku 1920. Paragraf jedna zaručuje všem občanům rovnost před zákonem, dále zakazuje segregaci podle

pohlaví, když mužům i ženám přiznává rovné postavení v rodině i společnosti a zaručuje oběma pohlavím stejný přístup ke vzdělání, povolání, úřadům i hodnostem. Ve druhém paragrafu je zakotvena osobní svoboda, kterou lze omezit nebo odejmout výlučně jen na základě zákona. Stíhat člověka je možné jen v případech, jež stanoví zákon, a to pouze soudem nebo úřadem podle zákona příslušným (§ 3). Mezi další práva občanů podle kapitoly první, jež ústava zaručuje, patří domovní svoboda, která může být omezena toliko zákonem (§ 4), uchování listovního tajemství a tajemství dopravovaných zpráv, prostřednictvím telefonu, telegrafu nebo jiným podobným zařízením, to se opět nevztahuje na případy stanovené zákonem (§ 6). Paragraf sedm sice zaručoval každému občanovi možnost se usazovat nebo pobývat na kterémkoliv místě Československé republiky, popřípadě se vystěhovat do ciziny, fakticky ale tato ústavně zaručená práva byla zcela popřena a to prostřednictvím zákona č. 52/1949 Sb., o hlášení obyvatelstva a povolování pobytu cizincům a zákona č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech. Typickou ukázkou popření práva na svobodu pohybu ve vztahu k zahraničí představuje ustanovení § 2, odst. 5 výše zmíněného zákona o cestovních pasech, který stanovuje, že „na vydání, prodloužení časové a rozšíření územní platnosti československého cestovního pasu není právního nároku.“ To znamená, že osoba, jenž chtěla vycestovat do zahraničí, neměla žádnou možnost právně si vymoci vydání cestovního pasu, bez kterého řádný přechod státních hranic nebyl možný. Stejným případem je i ustanovení paragrafu 18, ve kterém se zaručuje svoboda projevu nebo ustanovení § 21, jenž říká, že svoboda tisku se zaručuje a že nelze tisk podrobovat cenzuře. Tyto „zaručená“ ústavní práva byla zcela pošlapána zákonem č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací a zákonem č. 184/1949 Sb.,

o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. Svoboda shromažďovací a sdružovací, tak ji zaručuje ustanovení § 24 ústavy byla taktéž zcela vyloučena a to díky zákonu č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních. Série výše uvedených zákonů tedy fakticky likvidovala ústavou stanovené osobnostní práva. *„Výsledkem tohoto přístupu bylo sice zakotvení práv člověka, v rámci demokratických tradic ústavou, která se však stala jen formálním textem bez skutečné ochrany v praktickém životě.“*⁴⁶

⁴⁶ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 131.

Zvláštní pozornost v kapitole první je věnována tzv. sociálním právům. Těmito právy se rozumí právo na práci všem občanům, včetně těhotných žen, pro které platí zvláštní úprava pracovních podmínek (§ 26), dále právo na spravedlivou odměnu za vykonanou práci, za stejně vykonanou práci se nečiní rozdílu mezi muži a ženami, co se týká výše odměny (§ 27), stejně tak je v paragrafu 28 zaručeno všem pracujícím právo na odpočinek, kdy podkladem je zákonná úprava pracovní doby a s tím související nárok pracujících na placenou dovolenou na zotavenou, paragraf 29 ústavy přiznává každému právo na ochranu zdraví, na léčebnou péči a na přiměřené zaopatření v souvislosti se stářím nebo v případě nezpůsobilosti k práci, ženám se přiznává nárok na zvláštní péči v případě těhotenství a mateřství, děti a mládež má nárok na zajištění řádného tělesného a duševního rozvoje. Z dobových pramenů lze zjistit, že existence sociálních práv a jejich zakotvení v nejdůležitějším zákoně státu, tedy v ústavě bylo chápáno jako nadřazenost lidově demokratického státního zřízení nad zřízením kapitalistickým. *„Buržoazní ústavy je za žádných okolností svým občanům zaručit nemohou. Dnes právo na práci osvobozuje pracujícího člověka od strachu před nezaměstnaností, hladem a bídou, právo na spravedlivou odměnu jej osvobozuje od strachu z bídy, která hrozila a hrozí v kapitalistických státech pracujícímu člověku který onemocní, utrpí úraz nebo zestárne. Z tohoto hlediska znamenají sociální práva obrovský pokrok.“*⁴⁷

Stejně tak jako ústava zaručovala svým občanům určitá základní práva, tak jim také ukládala jisté povinnosti. O základních povinnostech občanů vůči státu hovoří paragrafy 30 – 34 ústavy. Z nich se dozvídáme, že každý občan je povinen být věrný Československé republice, dodržovat její ústavu i zákony a bránit škodám na národním majetku (§30), paragraf 33 hovoří o daních a veřejných dávkách v tom smyslu, že je lze toliko ukládat pouze na základě zákona. Jako zcela zásadní se jeví ustanovení § 34, který hovoří o obraně státu a jeho lidově demokratického zřízení jako o vrcholné povinnosti každého občana. Jako nejvyšší čest pro občana je vnímána služba v lidově demokratické armádě. Je zde také zakotvena povinnost účastnit se branné výchovy, nastoupit vojenskou službu a taktéž uposlechnout výzvy k obraně státu. Závěrečnou část první kapitoly ústavy tvoří obecná ustanovení. Jako nejdůležitější se jeví hned první paragraf, a to § 35, podle kterého hrozit a ukládat tresty lze výlučně jen na základě zákona. V dalších paragrafech (§ 36, § 37) se hovoří

⁴⁷BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1.vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, s. 21.

o povinnostech veřejných orgánů a jejich funkcionářů chovat se v souladu se zákony a zásadami lidově demokratického zřízení a také o trestnosti jakýchkoliv projevů nebo činností, jež směřují k ohrožení samostatnosti, celistvosti a jednoty státu, ústavy, republikánské státní formy a lidově demokratickému zřízení. Zakazuje se zneužívání občanských práv a svobod s úmyslem šířit jakýmkoliv způsobem a v jakékoliv formě nacismus, fašismus a rasovou či náboženskou nesnášenlivost.

5.2.3.2 Kapitola druhá – Národní shromáždění (§ 39 - § 66)

Nejvyšším orgánem moci zákonodárné je podle ústavy Národní shromáždění. Národní shromáždění je jednokomorové, má 300 poslanců, jež jsou voleni na šestileté volební období. Kromě moci zákonodárné přísluší Národnímu shromáždění také postavení nejvyššího soudního orgánu pro prezidenta republiky v případě jeho stíhání pro velezradu (§ 78) nebo člena vlády, jestliže úmyslně nebo z hrubé nedbalosti porušil ústavní nebo jiné zákony (§ 91).

Jako sídlo Národního shromáždění je určeno hlavní město Praha, z přechodných důvodů může být nicméně svoláno i do jiného místa (§ 39). Jak již bylo zmíněno výše, Národní shromáždění je tvořeno poslanci, poslanci po svém zvolení na první schůzi Národního shromáždění skládají poslanecký slib tohoto znění: *„Slibuji, že budu věren republice Československé a jejímu lidově demokratickému zřízení. Budu zachovávat její zákony a svůj mandát vykonávat podle nejlepšího vědomí a svědomí k prospěchu lidu a státu.“* Pro případ odepření slibu nebo složení slibu s výhradou dochází ke ztrátě poslaneckého mandátu (§ 42). Poslanec je povinen vykonávat svůj mandát osobně (§ 43), za hlasování ve sněmovně nebo jejich výborech je trestní stíhání poslance zcela vyloučeno a za výroky učiněné na sněmovní půdě podléhá poslanec jen kárné pravomoci Národního shromáždění (§ 44). Na § 44 navazuje § 45, který stanovuje, že k trestnímu nebo kárnému stíhání pro jiné činy nebo opominutí je třeba souhlasu sněmovny, pakliže sněmovna souhlas ke stíhání nedá, je toto navždy vyloučeno (§45).

Jestliže je poslanec dopaden a popřípadě i zatčen při páčání trestného činu, je soud nebo jiný příslušný orgán povinen učinit oznámení o tomto úkonu neprodleně předsedovi Národního shromáždění (§ 46), v následujícím ustanovení téhož paragrafu je stanovena 14 denní lhůta pro vydání souhlasu s dalším vazebním

pobytem poslance, pokud sněmovna souhlas nedá, poslanec je bez dalšího propuštěn na svobodu.

Dále má poslanec právo odepřít svědectví v těch věcech, o kterých se dozvěděl nebo mu byli svěřeny v souvislosti s výkonem jeho mandátu poslance Národního shromáždění. Je zde stanovena výjimka z tohoto ustanovení, jedná se o případy navádění poslance k zneužití jeho mandátu (§ 47).

Ustanovení paragrafů 49 a 50 ústavy nám přibližují vztah prezidenta republiky k Národnímu shromáždění, co se týče jeho práv a povinností. Paragraf 49 hovoří o povinnosti prezidenta republiky svolat Národní shromáždění ke dvěma řádným zasedáním během jednoho roku a to k jarnímu a podzimnímu. Požádá-li nadpoloviční většina členů zákonodárského sboru u předsedy vlády o mimořádné zasedání Národního shromáždění, prezident je povinen tak učinit a to ve lhůtě 14 dnů od podání předmětné žádosti. Tak jako ústava přiznává prezidentu republiky určité povinnosti vůči Národnímu shromáždění, tak mu propůjčuje i určitá oprávnění, tím je například jeho právo rozpustit Národní shromáždění. Toto oprávnění je nicméně limitováno tím, že prezident nemůže tak učinit, pokud mu do konce jeho funkčního období zbývá posledních šest měsíců.

Schůze Národního shromáždění řídí jeho předseda (§ 52), schůze sněmovny jsou zásadně veřejné, neveřejné schůze jsou stanoveny jednacím řádem (§ 53), způsobilost Národního shromáždění se usnášet je dána je-li přítomna alespoň jedna třetina jeho poslanců, k platnosti usnesení je zapotřebí souhlasu nadpoloviční většiny přítomných poslanců (§ 54). V závažných záležitostech jako je změna ústavy, schvalování ústavního zákona nebo rozhodnutí o vypovězení války, dále také v případě odsuzujícího rozsudku proti prezidentu republiky nebo členovi vlády je zapotřebí souhlasu tří pětin všech poslanců.

„Orgánem parlamentu bylo zakotveno předsednictvo Národního shromáždění s určením jeho pravomocí, které bylo voleno vždy na dobu 1 roku. Předsednictvo vykonávalo činnost i v době, kdy parlament nezasedal a mohlo činit v této době i neodkladná opatření, i kdyby k nim bylo jinak třeba zákona.“⁴⁸

⁴⁸ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 132.

5.2.3.3 Kapitola třetí – prezident republiky (§ 67 - § 79)

Postavení prezidenta republiky upravuje Ústava 9 .května podobným způsobem, jako je upravovala Ústavní listina z roku 1920. Prezidentem republiky může být zvolen každý občan, který je volitelný do Národního shromáždění a dosáhl věku 35 let (§ 67). Další ustanovení téhož paragrafu určuje město Prahu jako hlavní sídlo prezidenta republiky.

Volen je Národním shromážděním. K platnosti volby je zapotřebí přítomnost nadpoloviční většiny poslanců a zvolen za prezidenta je ten, pro něhož hlasovaly tři pětiny z přítomných poslanců. Zákon má přesná ustanovení o druhé volbě, kdyby první volba nevedla k výběru kandidáta (§ 68, odst. 1,2,3). Volební období prezidenta republiky činí 7 let a počíná běžet od okamžiku, kdy nově zvolený prezident složí svůj slib (§ 69). Nikdo nemůže být zvolen prezidentem republiky víc než dvakrát po sobě, další volba za prezidenta může být provedena teprve po uplynutí sedmiletého mezidobí (§70). V tomto směru představoval vyjimku náš druhý prezident Edvard Beneš, na kterého se ustanovení paragrafu 70 ústavy nevztahovalo. Prezident republiky nesmí být zároveň však členem Národního shromáždění nebo členem vlády (§ 71).

V § 74 ústavy nalezneme rozsáhlý výčet pravomocí, které prezidentu republiky ústava svěřuje. „Prezident republiky zastupuje stát navenek, sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy, politické smlouvy a hospodářské smlouvy obecné povahy, jakož i smlouvy, k jejichž provedení je třeba zákona, vyžadují před ratifikací souhlas Národního shromáždění. Smlouvy, kterými se mění státní území, schvaluje Národní shromáždění formou ústavního zákona (§ 166). Sjednávání mezinárodních smluv a dohod, které nepotřebují souhlasu Národního shromáždění a v nichž se nevyměňuje ratifikace, může prezident přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy. Zákon stanoví, kdy lze hospodářské smlouvy obecné povahy provádět ještě předtím, než s nimi Národní shromáždění vysloví souhlas. Přijímá a pověřuje vyslance. Svolává, odročuje a rozpouští Národní shromáždění a prohlašuje jeho zasedání za skončené, podpisuje zákony Národního shromáždění a opatření jeho předsednictva podle (§ 66). Může podávat Národnímu shromáždění ústně nebo písemně zprávy o stavu republiky a doporučovat mu k úvaze opatření, která považuje za nutná a účelná, jmenuje předsedu i ostatní členy vlády, stanoví počet jejích členů a určuje, který z nich řídí které ministerstvo, odvolává vládu, podává-li demisi, i její jednotlivé odstupující členy.

Má právo být přítomen při schůzích vlády a předsedat jim, zvat vládu nebo její členy k poradám, jakož i vyžadovat od vlády i od jejích jednotlivých členů zprávy o každé věci, která náleží do oboru jejích působností. Vyžádanou zprávu může oznámit předsedovi vlády s připomínkami, aby vláda uvážila, zda je potřeba učinit vhodná opatření. Jmenuje všechny vysokoškolské profesory, dále soudce z povolání, počínajíc V. stupnicí funkčního služného a důstojníky, jakož i jiné státní zaměstnance, počínajíc 3. platovou stupnicí. Propůjčuje vyznamenání, nezmocní-li k tomu jiný orgán, a udílí československým občanům souhlas k přijetí cizozemských vyznamenání a titulů. Uděluje na návrh vlády čestné dary a čestné platy, jakož i dary a platy z milosti. Má právo udílet amnestii, promíjet nebo zmírňovat tresty a právní následky odsouzení trestními soudy a nařizovat s vyloučením trestných činů soukromožalobních, aby se soudní řízení trestní nezhajovalo nebo se v něm nepokračovalo. Tato práva mu nepřísluší, bude-li proti němu zavedeno řízení podle § 78, a nebo jde-li o prezidenta republiky obžalovaného nebo odsouzeného podle § 78 nebo o členy vlády obžalované nebo odsouzené podle § 91. Má vrchní velitelství branné moci, prohlašuje na základě usnesení vlády válečný stav a vypovídá z rozhodnutí Národního shromáždění válku.“

Podle paragrafu 76 není prezident republiky odpovědný za výkon jeho úřadu. Za prezidentovy projevy v souvislosti s výkonem prezidentského úřadu je odpovědná vláda. Kterýkoliv prezidentův úkon moci vládní nebo výkonné potřebuje ke své platnosti spolupodpis odpovědného člena vlády (§ 77). Jak již bylo zmíněno v předcházející kapitole o Národním shromáždění, trestně stíhat lze prezidenta jen pro velezradu. Žalobu podává předsednictvo Národního shromáždění, a soudí ho Národní shromáždění. Trestem může být jen ztráta prezidentského úřadu a způsobilost jej později znovu nabýt (§ 78).

5.2.3.4 Kapitola čtvrtá – vláda (§ 80 - § 92)

Tato kapitola upravuje postavení vlády. Vláda je nejvyšší orgán moci vládní a výkonné, tvoří jí předseda vlády, jeho náměstci a jednotliví ministři a také státní tajemníci (§ 80). „*Funkce státních tajemníků, která měla svůj původ v Košickém vládním programu a v úst. dekretu č. 1/1945 Sb., se však od června 1948 už*

neobsazovaly.“⁴⁹ Stejně jako u prezidenta republiky a Národního shromáždění je sídlem vlády hlavní město Praha.

Členové vlády skládají slib do rukou prezidenta republiky (§ 81) a po svém jmenování je povinností vlády předstoupit před Národní shromáždění s požadavkem na vyslovení důvěry (§ 82). Po celé funkční období se vláda zodpovídá Národnímu shromáždění, které jí může vyslovit nedůvěru, k návrhu na vyslovení nedůvěry je zapotřebí podpisu nejméně sta poslanců, k usnesení o návrhu je nutná přítomnost nadpoloviční většiny poslanců, nadpoloviční většiny hlasů a hlasování podle jména (§ 83). Ustanovení § 84 dává vládě možnost odstoupit s tím, že svoji demisi vkládá do rukou prezidenta republiky. Jestliže Národní shromáždění vysloví vládě nedůvěru nebo zamítne vládní návrh na vyslovení důvěry, podává vláda jako celek demisi do rukou prezidenta. Paragraf 85 stanovuje, že vláda v demisi i nadále vede vládní věci až do okamžiku, kdy nově jmenovaná vláda získá důvěru sněmovny. Člen vlády může odstoupit a podává pak demisi do rukou prezidenta republiky. Nedůvěru jednotlivým členům vlády může vyslovit Národní shromáždění, pakliže se tak stane, je povinností člena vlády podat demisi do rukou prezidenta. Prezident v takovém případě pověří výkonem uvolněné funkce jiného člena vlády do té doby, než bude vláda znovu v plném počtu (§ 87). „*Zvláštní postavení má předseda vlády. Vede jednak práce vlády, svolává a řídí její schůze a určuje jejich pořad. Ve své funkci sjednocuje činnost všech ústředních úřadů a bdí nad prováděním vládního programu (§ 88). Předseda vlády svolává k zasedání Slovenskou národní radu za podmínek, které ústava přesně stanoví (§ 102, odst. 1). Předseda vlády může za určitých podmínek odročit zasedání Slovenské národní rady (§ 102, odst. 2), nebo ji rozpouští na základě usnesení vlády (§ 102, odst. 3). Domnívá-li se předseda vlády, že zákon, na němž se usnesla Slovenská národní rada a který mu byl předložen k podpisu, odporuje ústavě nebo ústavnímu zákonu, překračuje pravomoc Slovenské národní rady anebo je v rozporu s jednotným hospodářským plánem nebo rozpočtovým zákonem, předloží jej vládě, která ve lhůtě dvou měsíců rozhodne s konečnou platností o příslušné osnově.*“⁵⁰ V nepřítomnosti je předseda vlády zastupován některým z jeho náměstků nebo členů vlády. Z mého pohledu je důležitý paragraf 89 odstavec 1, který stanovuje, za jakých podmínek je vláda usnášeníschopná. Vláda je usnášeníschopná je-li přítomna alespoň polovina jejích členů. Vláda rozhoduje ve

⁴⁹PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 72.

⁵⁰BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1.vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, s. 17.

sboru o všech důležitějších věcech politické povahy, o jmenování soudců, důstojníků ale i jiných státních zaměstnanců od páté platové třídy, pokud přísluší ústředním úřadům, dále rozhoduje i o jmenování a odvolání předsedy Sboru pověřenců, jakož i o jeho jednotlivých členech o vládních návrzích určených Národním shromáždění, o zákonech

Slovenské národní rady nebo i o vládních nařízeních. K provedení určitého zákona a v jeho mezích může vláda vydávat nařízení, jsou-li k tomu zákonem zmocněni mohou i ministři vydávat nařízení (§ 90).

„Jak z kapitoly I – III vyplývá, ústava formálně rozdělila kompetence nejvyšších státních orgánů ve smyslu principů o dělbě moci. Brzká praxe však ukázala, že centrem moci se stala jedna politická strana, která svá rozhodnutí nadřazovala rozhodnutí státních orgánů.“⁵¹

5.2.3.5 Kapitola pátá – Slovenské národní orgány (§ 93 - § 122)

„Nová část ústavy zakotvující nové ústavní instituce na Slovensku. V těchto ustanoveních se odrazila nová politická a národní situace s požadavkem Slovenska, na uznání svébytnosti slovenského národa i formou ústavních orgánů. Ústavně byly tedy potvrzeny slovenské orgány, které vznikly revoluční cestou v roce 1944. Těmito orgány byla Slovenská národní rada a Sbor pověřenců.“⁵²

Zákonodárná moc na Slovensku příslušela Slovenské národní radě. Považuji za nutné hned na úvod říci, že Slovenská národní rada sice byla představitelem zákonodárné moci, ale její zákonodárné pravomoci byly omezeny pouze na otázky nepolitického charakteru jako bylo zdravotnictví, kultura atd. V žádném případě se nejednalo o plnohodnotný zákonodárný sbor jakým bylo celorepublikové Národní shromáždění, a navíc neexistoval žádný ekvivalent tohoto sboru v Čechách. Výčet zákonodárných pravomocí SNR nám dává § 96 ústavy, patří sem péče o rozvoj národní kultury, péče o školství, veřejné zdravotnictví a sociální péče, slučování a rozdělování obcí a okresů, zvelebování půdy, řemesla a maloobchod nebo věci poručenské a sirotčí apod.

⁵¹ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 133.

⁵²ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 133.

Sídlem Slovenské národní rady je Bratislava (§ 97), aktivní volební právo do SNR bylo podmíněno dosažením 18 let věku, pasivní pak na dosažení 21 let. Na první schůzi SNR stejně jako v případě Národního shromáždění skládali poslanci svůj slib, odepření slibu nebo složení slibu s výhradou mělo za následek ztrátu mandátu (§ 100). Poslanci vykonávají svůj mandát osobně, mandátu se mohou kdykoli vzdát (§ 101).

Paragraf 102 stanoví, že Slovenskou národní svolává k zasedání předseda vlády, jestliže se jedná o její první zasedání po volbách, je předseda vlády ji povinen svolat nejdéle do 4 týdnů ode dne voleb, dále může předseda vlády odročit její zasedání nejdéle na tři měsíce a nejvýše dvakrát za rok. Poslanci mají právo požadovat svolání SNR, pokud o to žádá nadpoloviční většina poslanců, v takovém případě je předseda vlády povinen svolat zasedání a to do 14 dnů ode dne podání žádosti. SNR si ze svého středu volí předsednictvo, které řídí její práci a zajišťuje její vnitřní věci (§ 103). Schůze Slovenské národní rady řídí předseda nebo některý z jejích místopředsedů, schůze jsou veřejné, v případech stanovených jednacím řádem jsou schůze SNR neveřejné, způsobilost usnášet se je vázána na přítomnost alespoň poloviny poslanců a k platnosti usnesení se vyžaduje souhlas nadpoloviční většiny přítomných poslanců (§ 104). Podle § 108 návrhy zákonů Slovenské národní rady mohou za podmínek, jež jsou stanoveny jednacím řádem, vycházet buď od vlády nebo od sboru pověřenců anebo od poslanců SNR. Zákony schválené SNR jsou neplatné, pokud odporují ústavě či ústavnímu zákonu (§ 109). Zákony SNR podepisuje předseda vlády spolu s předsedou Slovenské národní rady, předseda Sboru pověřenců a pověřenec, kterému je uloženo provedení.

Sbor pověřenců představoval nejvyšší orgán moci výkonné a vládní ve slovenských věcech, skládal se z předsedy a dalších členů – pověřenců, sídlem byla opět Bratislava (§ 113). Jednotlivá pověřenectva se zřizovala zákonem, úprava působnosti jednotlivých pověřenectev byla svěřena vládnímu nařízení. Předsedu a ostatní pověřence jmenuje a odvolává vláda, která také určí, kdo bude řídit jaké pověřenectvo (§ 114). V paragrafu 115 je zakotvena neslučitelnost funkce pověřence s funkcí člena vlády. Pověřenci skládají slib do rukou předsedy vlády, odpovídají vládě a jsou povinni řídit se směrnicemi a pokyny vlády (§ 117). Sbor pověřenců nebo jeho jednotliví členové mohou vydávat v oboru zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady nařízení a činit příslušná opatření na území Slovenska

(§ 119), sbor pověřenců je usnášeníschopný, je-li přítomna aspoň polovina jeho členů (§ 120).

„Koncepce postavení slovenských národních orgánů obsažená v ústavě byla v podstatě jen mírně modifikovanou verzí asymetrického modelu omezené územní autonomie, jak byla obsažena ve třetí pražské dohodě. Charakteristické pro ni bylo, že slovenské národní orgány 1) měly ústavně utvrzenou jen velmi omezenou kompetenci a 2) byly v podstatě plně závislé na vládě republiky.“⁵³

5.2.3.6 Kapitola šestá – Národní výbory (§ 123 - § 133)

„Základem lidově demokratického státního aparátu se staly národní výbory. Starou policejně byrokratickou správu, kterou převzala první republika z Rakouska – Uherska jako významný zbytek bachovského absolutismu, rozbila květnová revoluce a nahradila ji systémem lidem volených a lidu zodpovědných lidových orgánů. Národní výbory nejsou – jako byly orgány staré samosprávy – pomocnými orgány státní správy, nýbrž přímými nositeli státní moci v obcích, okresích a krajích.“⁵⁴

Národní výbory vykonávají na území, pro které jsou zvoleny, veřejnou správu ve všech jejích oborech, zejména obecnou správu vnitřní, správu kulturní a osvětovou, ochranu práce a správu zdravotní a sociální, finanční správu vykonávají podle zvláštních ustanovení (§ 124). Výčet úkolů, které národní výbory mají plnit nám dává ustanovení § 125, řadí se sem: ochrana lidově demokratického státního zřízení, napomáhání při plnění úkolů obrany státu, péče o národní bezpečnost, podpora ve formě udržování a zvelebování národního majetku, účast na vypracovávání a provádění jednotného hospodářského plánu, péče o národní zdraví, nalézání práva v oboru své působnosti, v zákonem stanovených mezích vykonávají trestní pravomoc, plánování a řízení hospodářské, sociální a kulturní výstavby na svém území a v neposlední řadě také zajištění předpokladů pro plynulou zemědělskou a průmyslovou výrobu a starost o zásobování i výživu obyvatelstva. V § 126 je zakotvena povinnost národních výborů při plnění svých úkolů opírat se o přímou účast a iniciativu lidu s tím, že při plnění svých úkolů podléhají kontrole lidu a že členové národních výborů ,popřípadě členové jejich orgánů jsou lidu za svou činnost odpovědní. Stanovení počtu členů národních výborů je svěřeno zákonu

⁵³PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 78.

⁵⁴BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1.vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, s. 12.

(§ 127), členové jsou povinni před svým nástupem složit slib, odepření slibu nebo složení slibu s výhradou znamená ztrátu členství v národním výboru (§ 128). Národní výbor mohl být rozpuštěn z předem stanovených důvodů, jako bylo neplnění jeho úkolů ,popřípadě pokud jeho činnost ohrožovala řádný výkon veřejné správy (§ 132).

5.2.3.7 Kapitola sedmá – Soudy (§ 134 - § 145)

„Touto kapitolou byla upravena soustava soudů a druhy soudů. Ústava v textu předpokládala, že organizaci soudů, podrobnosti jejich činnosti a působnost upraví zvláštní zákony. V soudní soustavě byly zakotveny soudy civilní, trestní a vojenské. Soudní moc podle ústavy mohly vykonávat soudy řádné, ale také zvláštní a rozhodčí. Jako nejvyšší soudní orgány byl zakotven nejvyšší soud, nejvyšší vojenský soud a správní soud.“⁵⁵

Ustanovení paragrafů 135 – 137, které hovořily o soudní moci ve věcech civilních a trestních a vojenských a o různých typech soudů, kterým jednotlivé tyto pravomoci příslušely, byly zrušeny během tzv. právníkové dvouletky. *„Tzv. právníková dvouletka (zejména zcela nové občanské a trestní právo hmotné i procesní, třídní pojetí práva a odmítnutí rozlišování mezi právem veřejným a soukromým) vedla v roce 1952 ke kvalitativní ústavní revizi organizace a činnosti justice v Československu. Byl přijat ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, kterým byla podstatným způsobem nepřímo změněna kapitola sedmá Ústavy. Spolu s prováděcími zákony č. 65/1954 Sb., o prokuratuře a č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, byla vytvořena zcela nová struktura soudnictví a organizace prokuratury podle sovětského vzoru.“⁵⁶*

Zcela zásadní novinkou, která byla do Ústavy 9. května zakotvena, byl institut tzv. soudce z lidu. Soudce z lidu někdy také označován jako tzv. dělnický soudce byla osoba, která na rozdíl od soudce z povolání neměla a nemusela mít právníké vzdělání univerzitního typu. Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví ve svém §11 stanovil podmínky, jež musela osoba splňovat pro funkci dělnického soudce: minimální věk 30 let a nesměla přesáhnout věk 60 let, musela být zapsána ve

⁵⁵ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 134 – 135.

⁵⁶PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 75.

stálém voličském seznamu, bezúhonná a poslední podmínka, jež podle mého názoru byla nejdůležitější vzhledem k dobové situaci, daná osoba musela být „*státně spolehlivá a oddána myšlence lidově demokratického zřízení.*“ Tito dělničtí soudci byly povoláváni k řízení příslušnými národními výbory. Oba dva typy soudců si byli při rozhodování rovni, měli stejná práva i stejné povinnosti. Podmínky pro dosažení způsobilosti soudce z povolání, stejně jako jejich služební poměry upravoval zákon. Soudce byl na své místo dosazován natrvalo, proti jeho vůli mohl být soudce přeložen nebo sesazen jen z důvodu soudní reorganizace a to na dobu, kterou stanovil zákon, nebo z důvodu pravomocného kárného provinění. Do výslužby byl poslán tehdy, pokud dosáhl stanoveného věku nebo služebního stáří (§ 141). Líčení bylo zásadně veřejné a ústní, v případech stanovených zákonem byla veřejnost z jednání vyloučena (§ 144). Rozsudek se vyhlášoval jménem republiky, v trestních věcech se rozsudek vyhlášoval vždy veřejně. Pokud soudce při výkonu své funkce porušil právo a způsobil tak škodu, tak odpovědnost soudce a státu za náhradu škody upravoval zákon (§ 145).

„V podmínkách padesátých let byla ovšem nezávislost soudů a prokuratury jen formální. Tam kde převážila účelovost politického zájmu, se – podobně jako v celém státním mechanismu – plně uplatnily direktivy stranických orgánů, kterým se soudcové a prokurátoři v rámci „stranické disciplíny“ podřizovali,“⁵⁷

5.2.3.8 Kapitola osmá – Hospodářské zřízení (§ 146 - § 164)

Kapitola osm položila základ nového hospodářského zřízení v Československu „tak aby to odpovídalo celkovému charakteru lidově demokratického zřízení a aby tím byla udělána tlustá čára za „kapitalistickou érou Československého státu“. Důvodová zpráva k Ústavě 9. května říká, „*tato velmi důležitá kapitola má být právním rámcem naší příští budovatelské činnosti, oporou budování našeho nového hospodářského života. Je tedy vlastně vyvrcholením celé ústavy.*“⁵⁸

Podle § 146 jsou výrobní prostředky, buď národním majetkem, nebo majetkem lidových družstev, anebo jsou soukromým vlastnictvím jednotlivých

⁵⁷ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 76.

⁵⁸ Důvodová zpráva k Ústavě Československé republiky. *Ústava Československé republiky a předpisy s ní související*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1955, s. 101-123.

výrobců. Národní majetek je ve výlučném vlastnictví státu (§ 149), stát jej spravuje buď přímo nebo prostřednictvím národních podniků (§ 150). Určité hospodářské sektory nebo komodity mohou být jen národním majetkem, jejich taxativní výčet nám dává § 148, patří sem: nerostné bohatství, doly a hutě, přírodní léčivé zdroje, banky a pojišťovny, veřejná doprava, pošta, rozhlas, televize atd. Paragraf 152 poskytuje seznam podnikatelských aktivit, které jsou vyhrazeny pouze státu. Za družstevní vlastnictví, pokládá ústava vlastnictví lidových družstev. Lidová družstva jsou charakterizována jako sdružení pracujících k společné činnosti, jejímž účelem je zvýšit životní úroveň členů i ostatního pracujícího lidu, nikoliv však dosáhnout co nejvyššího zisku z vloženého kapitálu (§ 157). Ústava slibuje poskytnout podporu lidového družstevnictví v zájmu rozvoje národního hospodářství a obecného blahobytu.

Ústava také upravovala soukromé vlastnictví a to v paragrafech 158 a 159 ústavy. Paragraf 158 konstatuje, že soukromé vlastnictví drobných a středních podniků do 50 zaměstnanců je zaručeno, a stanovuje, že nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů. Je zde ale zakotvena podmínka, že vlastník nebo vlastníci půdy musí na ní sami pracovat. *„Zvláštní postavení zaujímá osobní majetek. Ústava rozumí pod osobním majetkem předměty domácí a osobní potřeby, rodinné domky a úspory nabyté prací a dědické právo na ně. Jde tedy o majetek, který ve většině případů bude výsledkem osobní práce a nikoliv vykořisťování cizí práce. Tento druh majetku prohlašuje ústava za nedotknutelný.“*⁵⁹

*„V § 162 – 164 došlo k zakotvení jednotného hospodářského plánu, což byl jeden ze základních principů fungování hospodářství. Ústava stanovila, že tyto plány budou zpracovávány na určité časové období a vyhlašují se zákonem. V praxi se ustálilo schvalování 5 – letých hospodářských plánů. Přípravou plánů a jejich prováděním byla pověřena vláda. V rámci závaznosti plánů byla přímo v ústavě (§ 164) stanovena povinnost všech fyzických a právnických osob přizpůsobit svou hospodářskou činnost jednotnému hospodářskému plánu.“*⁶⁰

⁵⁹BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1.vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, s. 1.

⁶⁰ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 136.

5.2.3.9 Kapitola devátá a desátá – Obecná, závěrečná a přechodná ustanovení (§165 -§178)

„Poslední dvě kapitoly ústavy pojednávají o státním občanství, hranicích republiky, hl. městě, státních symbolech a některých přechodných opatřeních souvisejících s legisvakancí. Nejdůležitější z těchto ustanovení jsou koncentrována v § 171, podle kterého všechny tři části ústavy platí jako celek a při výkladu ústavy „ je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen“. Právě tento „interpretační paragraf“ se později stal ústavní záminkou systému, který lze označit za legalizovanou neústavnost a nezákonnost.“⁶¹

5.2.3.10 Souhrn základních znaků ústavy

- *„Uzákonění jednotné moci svrchovaného lidu. Potvrzeno vítězství pracujícího lidu a dělnické třídy s jednotným systémem politické struktury v rámci Národní fronty.*
- *Zakotvení nejvyšších státních orgánů na principech lidové demokracie. Parlament, prezident a vláda mají navzájem spolupracovat, což byl počátek odmítnutí nauky o dělbě moci.*
- *Položení základů nového hospodářského zřízení*
- *Zakotvení státního, družstevního a osobního vlastnictví na úkor soukromého vlastnictví.*
- *Zakotvení základních lidských práv s rozšířením o práva sociální a kulturní a základních povinností občanů vůči státu.*
- *Zrušení Ústavního soudu. Tato ústavní instituce nebyla do ústavy zahrnuta, což mělo rovněž negativní dopad na dodržování a kontrolu ústavnosti.*
- *Uznání svébytnosti slovenského národa a ustavení slovenských orgánů.*
- *Vznik správní soustavy na principu krajského zřízení.*
- *Zlidovění soudnictví zakotvením soudců z lidu s jejich zařazením do soudních senátů.*

⁶¹ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 77.

- *Zakotvení nových orgánů veřejné moci na územním principu a to národních výborů.*⁶²

⁶²ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 137 – 138.

6 Komparace Květnové ústavy s Ústavní listinou z roku 1920

6.1 Historické odlišnosti vzniku obou ústav

V této kapitole se budu snažit postihnout základní rozdíly mezi Květnovou ústavou z roku 1948 a Ústavní listinou z roku 1920. Základem pro zjištění vzájemných rozdílů bude porovnávání obou těchto ústav, ať už z hlediska odlišných okolností nebo způsobu jejich vzniku, vzájemného srovnání jejich jednotlivých kapitol a paragrafů nebo posouzení jejich celkového charakteru s ohledem na politický režim, pro který byly určeny a ve kterém existovaly.

Ústava z roku 1920 se vytvářela v atmosféře získané samostatnosti státu, republikanismu a demokracie. Předlohou jí byly jiné zahraniční ústavy, v oblasti občanských práv to byla rakouská prosincová ústava (německy *Dezemberverfassung*) z roku 1867, v oblasti soudnictví ústava USA z roku 1787, z francouzské ústavy si brala inspiraci ohledně postavení prezidenta a parlamentu, ze švýcarské zase postavení vlády. Do podoby ústavy z roku 1920 se promítaly i vlivy ústavy belgické a Výmarské republiky.⁶³ Kromě zahraničních ústav zde existovali ještě další dva elementy, jež se spolupodílely na vzniku Ústavní listiny z roku 1920. Jedním z nich byla idea slovanské vzájemnosti spolu s tradicí českého humanismu zaštiťovaná takovými jmény českých dějin jako jsou Jan Amos Komenský, František Palacký nebo osoba prezidenta osvoboditele Tomáše Garrigue Masaryka. Tím druhým byla poválečná mírová jednání, především tedy pařížská mírová konference v roce 1919 pořádaná vítěznými mocnostmi, na které byly potvrzeny elementární rysy československé státu s ohledem na mezinárodní právo.

„Autorem původní osnovy ústavy byl prof. dr. Jiří Hoetzel, předsedou ústavního výboru dr. Alfred Meissner, místopředsedy dr. František Hnídek a prof. dr. František Weyr. Za politické tvůrce ústavy lze pokládat představitele dvou největších politických stran, totiž Antonína Švehlu a dr. A. Meissnera. Projednání vládní předlohy ústavy se zúčastnili další politikové s mnohaletou praxí (K. Kramář, J. Malypetr, E. Beneš aj.), jejichž zkušenost v několika případech ovlivnila koncipování

⁶³ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 34.

*jednotlivých ustanovení.*⁶⁴

Společným znakem Květnové ústavy 1948 a Ústavní listiny 1920 bylo, že proces jejich přípravy a jejich vzniku se odehrával po skončení dvou světových válek, tedy v poválečném období. Z mého pohledu je poválečná doba asi jediným společným znakem v procesu přípravy obou ústav. Ale zatímco při jednání o nové ústavě z roku 1920 se její tvůrci, včetně politické reprezentace která se na ní také podílela, dokázali oprostít od revolučních nálad a s tím spojeného poválečného a politického radikalismu, což je pro toto období typické, přičemž tyto negativní tendence se dosti často mohou promítat i do zákonodárné iniciativy toho kterého státu. Při přípravě Květnové ústavy tomu bylo přesně naopak.

Radikalismus a celková poválečná atmosféra v Československu, do značné míry zaviněná mocenskými choutkami komunistické strany a její štvavou a demagogickou kampaní „za lepší zítřky“, se do přípravy ústavy z roku 1948 zkrátka musela promítnout. Je otázkou, v čem se poválečné období po první světové válce lišilo od období po té druhé. Podle mého názoru v tom sehrál vliv celkový charakter každé války a z toho vyplývající odlišná situace pro náš stát. Zatímco první světová válka se na československé území v podstatě nedostala a její skončení pro náš národ znamenalo získání samostatnosti ve formě vlastního a nezávislého československého státu, druhá světová válka dopadla na náš stát plnou silou. A právě vznik samostatného Československa po první světové válce spolu s národní svobodou opětovně získanou a ještě s přihlédnutím k celkové hospodářské situaci se podle mě při tvorbě Ústavní listiny 1920 značně projevil. Nadšení z nově nabyté samostatnosti ruku v ruce s obstojně fungujícím hospodářstvím neposkytovalo revolučním náladám a radikalismu dostatečně živnou půdu na to, aby se nějak výrazněji projevíly a mohly tak ovlivnit i vznikající ústavu z roku 1920. Naproti tomu situace po druhé světové válce byla diametrálně odlišná. Šest let válečných útrap, které přímo zasáhly československé území spolu se ztrátou nedávno nabyté samostatnosti ve formě protektorátu Čechy a Morava, a k tomu s katastrofálním stavem poválečného hospodářství a s tím souvisejícími existenčními nejistotami byly přesně těmi důvody, které jsou schopny vyvolat revoluční šílenství a radikalismus.

⁶⁴BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. ISBN 80-852-7008-0, s. 8.

Když se k tomu všemu přidala ještě intervence komunistické strany, pro kterou byla revoluce a revoluční myšlenky způsob jak nahlížet na svět, nelze se tedy potom divit, že poválečná situace po druhé světové válce v Československu byla zkrátka jiná než po první světové válce. Rozdílným znakem mezi oběma ústavami, bylo i jejich projednávání a hlasování o nich v rámci zákonodárního sboru.

„Z hlediska politického byl konečný text ústavy otázkou kompromisu a závěrečného konsenzu pěti nejsilnějších stran (agrární, národně-demokratické, lidové, národně-socialistické a sociálně-demokratické). Při projednávání žádná ze stran nakonec nemohla počítat s tím, že by ústava odpovídala jejich přání. Přes základní dohodu o „přiměřenosti“ textu se jednání pléna Národního shromáždění, změnilo v boj o přijetí pozměňovacích návrhů. Celkem poslanci hlasovali v průběhu schůze stopětapadesátkrát o pozměňovacích návrzích.“⁶⁵

Podle těsnopisecké zprávy, v níž je zachycen průběh 126. schůze Národního shromáždění, samotné schvalování ústavy, doslova paragraf po paragrafu začalo v 8 hodin a 30 minut v sobotu ráno a skončilo následující den, tedy v neděli krátce po půl čtvrté ranního času, schůze tedy trvala takřka 19 hodin. Z toho plyne, že v rámci procesu hlasování o nové ústavě docházelo k rozsáhlé parlamentní diskuzi podpořené pluralitou názorů jednotlivých poslanců, celé to hlasování bylo ukázkou svobodné parlamentní demokracie první republiky.⁶⁶

Příprava, vznik a hlasování o Květnové ústavě je blíže popsána v předcházejících kapitolách, proto bych rád shrnul jen pár základních faktů, které by ukázaly určité rozdíly. Základem pro jednání o nové ústavě v rámci parlamentního ústavního výboru se stal komunistický návrh předložený generálním zpravodajem Vladimírem Procházkou. Demokratické strany měly vypracovány své návrhy ústavy a snažily se některá ustanovení ze svých návrhů „protlačit“ do vznikající ústavy. Všechny tyto snahy ale byly po únorovém převzetí moci komunisty odsouzeny k zániku. Komunistická strana po únoru 1948 velice snadno prosadila své ústavní koncepce, navíc ještě prohloubené zejména v Prohlášení a základních člancích ústavy. Tady je vidět první rozdíl, kdy ústava z roku 1920 byla politickým kompromisem všech zúčastněných stran, ale Květnová ústava 1948 již

⁶⁵ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 36.

⁶⁶Těsnopisecká zpráva ze 126. schůze Národního shromáždění dne 28.-29. února 1920.

kompromisem nebyla, protože komunisté po únoru 1948 prosadili již jen své požadavky.

I v samotném hlasování o ústavách lze najít odlišnosti, ta z roku 1920 byla přijata až po téměř 19 hodinách nekončících diskuzí jako důsledek parlamentního demokratického a svobodného projevu názorů, a to i těch odlišných, ta květnová byla přijata za necelou hodinu, bez námitek, bez odporu, bez jakýchkoliv připomínek všemi poslanci Ústavodárného národního shromáždění, kteří hlasovali jako jeden muž.

Ústavu z roku 1920 tvoří tři části. Preambule, v níž jsou obsaženy základní ideové a politické principy československého státu, uvozovací zákon tvořený 10 články důležitých pro řešení významných institutů, včetně zakotvení Ústavního soudu, a vlastní ústavní listina tvořená ze 134 paragrafů členěných do šesti hlav.

Ústava 9. května 1948 se skládá také ze tří částí, z prohlášení, 12 základních článků a podrobných ustanovení členěných do 10 kapitol obsahujících 178 paragrafů.

6.2 Práva a povinnosti občanů

Práva a povinnosti občanů jsou zakotvena v obou ústavách, v Ústavní listině z roku 1920 je nalezneme v hlavě páté, v ústavě 9. května 1948 jsou v kapitole první. Ústava z roku 1920 ve své páté hlavě, tvořené 22 paragrafy zakotvila katalog práv a svobod, které lze umístit do základních a politických práv. „*Ústavní úprava plně vychází z teorie přirozeného práva. Postavení jednotlivce a státu bylo dáno možností omezení občanských svobod a to jen zákonem u práv a svobod, u kterých to ústava stanovila (např. Z důvodu veřejného zájmu, za války, k zabezpečení veřejného klidu a pořádku).*“⁶⁷ Květnová ústava v kapitole první, obsahující 38 paragrafů vymezila souhrn základních práv občanů v takovém pojetí, že tyto práva svojí demokratičností navazovaly na ústavu z roku 1920.

V otázce rovnosti se obě ústavy shodovaly, když stanovily zásadu nečinit rozdíly mezi pohlavími, a zakotvily také rovnost před zákonem pro všechny. Osobní svoboda byla zaručena a mohla být omezena nebo odňata jen na základě zákona.

⁶⁷ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 48.

Domovní svoboda byla taktéž zaručena, nicméně květnová ústava ve svém §5 tento pojem dále rozvedla ustanoveními o domovní prohlídce, vymezila v jakých případech se domovní prohlídka provádí a podmínky její přípustnosti. Svoboda pobytu, jejíž podstatou byla možnost se usadit nebo pobývat na kterémkoliv místě Československé republiky; právo volně vycestovat do ciziny limitované pouze zákonem; majetková svoboda podmíněná existencí soukromého vlastnictví, které lze omezit jen na základě zákona; na soukromé vlastnictví navazující institut vyvlastnění, všechny tyto příklady patří do katalogu lidských práv můžeme nalézt v obou ústavách.

Ne všechny instituty v oblasti základních práv člověka si vzájemně odpovídaly. Například svoboda tisku a zákaz předběžné cenzury tisku byly zaručeny jak v květnové ústavě v § 20, tak i v § 113 ústavy 1920, ale květnová ústava dále oblast svobody tisku rozvádí a jistým způsobem i limituje, když v následujícím odstavci §21 říká, že *„zákon stanoví, kdo má právo vydávat noviny a časopisy a za jakých podmínek, zejména také se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem a jak bude plánovitě řízeno vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, zejména knih, hudebnin a reprodukcí výtvarných děl.“*

Některé oblasti lidských práv ústavy vzájemně vůbec neupravovaly. Příkladem může být oblast práv sociálních upravená v § 26 – § 29 květnové ústavy, nebo ochrana mládeže (§ 11) či právo na vzdělání (§ 12 – § 13), která svůj protějšek v Ústavní listině z roku 1920 neměla. Další rozdíly lze najít i v tom, jak byla tato základní občanská práva respektována a dodržována ze strany státu.

„Celkově lze o právech a svobodách jednotlivců, zakotvených v ústavě z roku 1920, tvrdit, že byla ze strany státu respektována a to tváří v tvář levicovému či pravicovému extremismu a nacionální zášti. Právě v jejich realitě se projevila demokracie první republiky, neomezená jen na pluralitní volby a reprezentativní systém. Této charakteristice nikterak nebrání, že republika musela přijmout v roce 1933 běžný zákon, týkající se zejména rozpouštění politických stran vzhledem k vzrůstu nebezpečí krajního německého nacionalismu, ohrožujícího samu existenci demokratického státu.“⁶⁸

⁶⁸PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 60.

V květnové ústavě byly sice zakotveny práva člověka tak jak tomu bylo i v Ústavní listině z roku 1920, ale skutečný vývoj zcela popíral jejich ústavní úpravu. „*A stalo se tak dvěma způsoby. Za první byl výkon těchto práv omezován zákony (což ústava předpokládala) , ale také podzákonými právními normami. Tyto bývaly jednoznačně v rozporu s ústavou, ale při neexistenci Ústavního soudu zde nebyl ústavní orgán kontroly ústavnosti. Za druhé byl výkon těchto práv omezován mocí politickou, kdy jednotlivec byl nátlakem nejen státních, ale i politických orgánů nucen vzdávat se těchto práv pod hrozbou sankcí osobních, pracovních či rodinných.*“⁶⁹

V čem se obě ústavy také lišily, byl rozsah zakotvených povinností občana vůči státu. Ústava z roku 1920 hovořila pouze o dvou povinnostech, v § 127 o branné povinnosti, kdy každý způsobilý státní občan Československé republiky je povinen podrobit se vojenskému výcviku a uposlechnout výzvy k obraně státu a v § 111 o daních a veřejných dávkách, které lze ukládat jen na základě zákona. Květnová ústava v § 30 - § 34 zakotvila proti předchozí ústavě mnohem více povinností občana vůči státu. Mezi tyto povinnosti patřila věrnost vůči Československé republice, dále zachovávat ústavu i zákony (§ 30), udržovat a zvelebovat národní majetek (§ 30), povinnost pracovat a přispívat tak svou prací k prospěchu celku (§ 32) nebo povinnost občana vykonávat veřejné funkce poctivě a svědomitě v duchu lidově demokratického zřízení (§ 31).

6.3 Moc zákonodárná

Moc zákonodárná našla svoji úpravu v obou ústavách. Ústavní listina z roku 1920 zakotvila moc zákonodárnou v hlavě druhé (§ 6 - § 54), květnová ústava ji zakotvila na stejném místě, ve své druhé kapitole (§ 39 - § 66). Společným znakem bylo, že zákonodárná moc byla svěřena do rukou Národního shromáždění. Ale zatímco Národní shromáždění zakotvené v Ústavní listině z roku 1920 mělo podobu dvoukomorového parlamentu, skládajícího se z Poslanecké sněmovny a Senátu, podoba Národního shromáždění v Ústavě 9. května 1948 byla diametrálně odlišná. Národní shromáždění bylo pouze jednokomorové, tvořené Poslaneckou sněmovnou. V ústavě 1920 kromě dvoukomorového Národního shromáždění byl upraven ještě

⁶⁹ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 131.

další zákonodárný orgán a to Sněm na Podkarpatské Rusi. Sněm si volil z vlastních řad své předsednictvo, nicméně nebyl to plnohodnotný zákonodárný sbor jako Národní shromáždění. Jeho věcná příslušnost byla omezena na přijímání zákonů ve věcech jazykových, vyučovacích, náboženských, místní správy, jakož i v jiných věcech, které na Sněm mohly přenést zákony Československé republiky. Zákony přijaté Sněmem podléhaly schválení prezidentem republiky, podepisoval je prezident spolu s guvernérem Podkarpatské Rusi a vyhlašovaly se ve zvláštní sbírce.

Jak bylo uvedeno výše, Národní shromáždění upravené v ústavě z roku 1920 vytvářely Poslanecká sněmovna a Senát. Poslanecká sněmovna byla tvořena 300 poslanci, kteří se volili podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva podle zásady poměrného zastoupení (§ 8). Volby do Poslanecké sněmovny se konaly v neděli. Aktivní volební právo do Poslanecké sněmovny měli všichni státní občané bez rozdílu pohlaví, kteří překročili věk 21 let (§ 9). Pasivní volební právo, tedy právo být volen do Poslanecké sněmovny, měli všichni státní občané bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli věku alespoň 30 let (§ 10). Volební období Poslanecké sněmovny trvalo šest let.

Senát, tedy horní komora Národního shromáždění, který sídlil v Thunském paláci ve Sněmovní ulici, a nedočkal se své poválečné obnovy, ani svého zakotvení v Ústavě 9. května z roku 1948 se skládal ze 150 členů. Členové byli stejně jako v případě svých kolegů z Poslanecké sněmovny voleni podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva podle zásady poměrného zastoupení (§ 13). Aktivní volební právo do horní komory Národního shromáždění měli všichni státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 26 let svého věku (§ 14). Pasivní volební právo do horní komory Národního shromáždění měl každý státní občan bez rozdílu pohlaví, který překročil věk 45 let. Volební období bylo delší než v případě Poslanecké sněmovny a trvalo osm let.

„Ústava vylučovala, aby kdokoli byl zároveň členem obou sněmoven a vymezila okruh osob, resp. funkcí, na něž se vztahovala inkompatibilita (poslancem či senátorem nemohli být např. župani, členové ústavního soudu, zaměstnanci ve státních službách). Podrobnosti ohledně inkompatibility členů Národního shromáždění byly upraveny zákonem č. 144/1924 Sb. Zakázán by tzv. imperativní mandát, členové parlamentu nesměli od nikoho přijímat příkaz. S ohledem na instituci poslaneckých reverzů a principy stranické disciplíny, kterou

*bylo třeba dodržovat, nemohla se v praxi tato zásada nikdy plně realizovat. Poslanci dále nesměli intervenovat u veřejných úřadů v záležitostech osobních zájmů stran.*⁷⁰

Ústavní listina z roku 1920 obsahovala i možnost vyhlášení referenda (§ 46). Tento bezprostřední výkon zákonodárné moci lidem byl v československé ústavě omezen na případ, kdy Národní shromáždění zamítlo vládní návrh zákona. Vláda se mohla v takovém případě usnést, přičemž toto usnesení muselo být jednomyslné, aby bylo o tomto návrhu rozhodnuto hlasováním lidu. Proti referendu neměl prezident republiky možnost užít své právo veta. Hlasování lidu v rámci referenda nebylo možné v případech, kdy se jednalo o vládní návrhy zákonů, kterými měla být měněna nebo doplněna ústava nebo její části.⁷¹ Národní shromáždění upravené v kapitole druhé květnové ústavy 1948 a tvořené jednou komorou - Poslaneckou sněmovnou mělo stejně jako za první republiky 300 poslanců. Šestileté volební období bylo taktéž stejné. V čem spočíval rozdíl mezi ústavou 1920 a květnovou ústavou z roku 1948, tak to bylo aktivní a pasivní volební právo, respektive jeho odlišně stanovená věková hranice pro právo volit či být volen. V Ústavě 9. května 1948 bylo aktivní volební právo vázáno na dosažení věku 18 let, a pasivní volební právo na dosažení 21 let. Oproti ústavě z roku 1920 tak zde došlo ke snížení věkových hranic.

Dalším rozdílem byla neexistence Senátu, jako horní komory Národního shromáždění, nebo celkové postavení Národního shromáždění, které vyplývalo z odlišného politického systému, pro který byly obě ústavy určeny. Zatímco Národní shromáždění v éře první republiky a v době platnosti Ústavy z roku 1920 bylo tím hlavním zákonodárným orgánem, ve kterém se soustředila normotvorná činnost, Národní shromáždění které existovalo v době květnové ústavy, se proměnilo v plně manipulovanou okrajovou instituci, kdy se normotvorba soustředila v Předsednictvu, ve vládě a v neposlední řadě ústředních orgánech státní správy.⁷² Jinak se dá říci, že podstatná část úpravy postavení Národního shromáždění navazovala na Ústavní listinu z roku 1920.

⁷⁰VOJÁČEK, Ladislav a Karel SCHELLE. *České právní dějiny do roku 1945*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing). ISBN 978-808-6575-254, s. 173.

⁷¹BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. ISBN 80-852-7008-0, s. 12.

⁷²PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 71.

6.4 Prezident a vláda

6.4.1 Prezident

Postavení prezidenta v Ústavní listině z roku 1920 je upraveno v hlavě třetí (§ 56 - § 69) spolu s vládou pod názvem moc vládní a výkonná, květnová ústava přiznává prezidentu republiky samostatnou kapitolu, a to kapitolu tři (§ 67 - § 79), vláda má vyčleněnou kapitolu čtyři. Obě ústavy sdílejí společná ustanovení týkající se hlavního sídla prezidenta republiky, kterým je Praha; podmínek jeho volitelnosti, kdy je stanoveno, že prezidentem může být zvolen občan, který splnil podmínky volitelnosti do poslanecké sněmovny a dosáhl věku 35 let; délky jeho volebního období, jež je stanoveno na sedm let a počítá se ode dne, kdy nový prezident složil svůj slib; počtu poslanců potřebných k jeho zvolení, kdy je nutná přítomnost nadpoloviční většiny a pro zvolení je zapotřebí třípětinová většina z přítomných (srov. Ústava 1920 hovoří i o třípětinové většině v Senátu); určení, kdy se koná volba prezidenta republiky, v obou případech se tak děje v posledních čtyřech týdnech, než uplyne volební období úřadujícího prezidenta. V obou ústavách je stanoveno, že nikdo nemůže být zvolen více než dvakrát po sobě, vzácně shodná je i výjimka z tohoto ustanovení, kdy se toto omezení nevztahuje v případě Ústavní listiny z roku 1920 na prvního prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka, který byl zvolen za prezidenta celkem čtyřikrát v letech 1918, 1920, 1927 a 1934, a v Ústavě 9. května z roku 1948 se totožné omezení nevztahovalo na druhého prezidenta Československého státu, Edvarda Beneše. Ustanovení o neslučitelnosti funkce prezidenta republiky s členstvím v Národním shromáždění a se členstvím ve vládě je taktéž stejné.

Institut prezidentova náměstka je obsažen v obou ústavách. Pravomoci prezidenta zakotvené v obou ústavách si vzájemně odpovídají, prezident zastupuje stát navenek; sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy; přijímá a pověřuje vyslance; svolává, odročuje a rozpouští Národní shromáždění; podepisuje zákony Národního shromáždění, ústava z roku 1920 navíc hovoří o podpisu prezidenta v případě zákonů pocházejících od Sněmu na Podkarpatské Rusi; má právo vracet zákony, na kterých se usneslo Národní shromáždění s připomínkami; jmenuje vysokoškolské profesory, soudce, státní úředníky a důstojníky; uděluje čestné dary a platy; je vrchním velitelem branné moci a uděluje milosti. Květnová ústava k pravomocím prezidenta přidala navíc právo propůjčovat vyznamenání, nezmocní-

li k tomu jiný orgán, a udílet československým občanům souhlas k přijetí cizozemských vyznamenání a titulů (§ 74/9).

Prezident republiky jak podle květnové tak i prvorepublikové ústavy z roku 1920 skládal prezidentský slib, ve kterém sliboval, že bude dbát blaha republiky a šetřit ústavních a jiných zákonů, květnová ústava přidala navíc do prezidentského slibu i formulaci o lidové demokracii a vůli lidu. Odlišným způsobem se ústavy postavily k trestní odpovědnosti prezidenta republiky a jeho stíhání. Zůstalo zachováno prezidentovo stíhání jen pro velezradu, ale zatímco Ústavní listina z roku 1920 se postavila k trestnímu stíhání v tom smyslu, že poslanecká sněmovna podávala obžalobu na prezidenta republiky a souzen byl před horní komorou Národního shromáždění, tedy před Senátem, podle květnové ústavy, žalobu na prezidenta pro velezradu podávalo předsednictvo Národního shromáždění a soudilo ho Národní shromáždění.

6.4.2 Vláda

„Na rozdíl od prezidenta s jeho enumerativní (výslovně vypočtenou) pravomocí měla vláda podle ústavy z roku 1920 kompetenci univerzální: pokud neporušovala zákony a nezasahovala do rozhodování soudů, měla v politice volnou ruku, samozřejmě fakticky závislou na vůli vedení stran vládní koalice a kontrolovanou parlamentem se závaznou sankcí – vyslovením nedůvěry (k čemuž však za existence první republiky nedošlo). Její normotvorná kompetence patří do oblasti nařizovací, tedy do oblasti podzákonné. Nařízení vláda mohla vydávat pouze na základě určitého zákona a v jeho mezích.“⁷³

Podle Ústavní listiny z roku 1920 byla vláda tvořena předsedou vlády, jednotlivými ministry a náměstkem předsedy vlády. Složení vlády, tak jak ho stanovila květnová ústava bylo podobné, vláda byla také tvořena předsedou, jednotlivými ministry, ale ústava už nehovořila pouze o jednom náměstkovi, nýbrž o několika náměstcích, a přidávala k tomu ještě další funkci, a to funkci státního tajemníka (§ 80). Pro obě ústavy platilo, že sídlem vlády je Praha; že členové vlády skládají slib do rukou prezidenta republiky, ve kterém se zavazovali, že své povinnosti vyplývající z funkce člena vlády budou plnit svědomitě a nestranně

⁷³PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-720-1273-8, s. 57.

a budou šetřit ústavních i jiných zákonů. Ústava z roku 1920 obsahovala speciální ustanovení o neslučitelnosti funkce člena vlády se členstvím v představenstvu nebo dozorčí radě, člen vlády nemohl být ani zástupcem akciové společnosti nebo společnosti s ručením omezeným, pokud se tyto společnosti zabývaly výdělečnou činností (§ 74). Toto ustanovení v poválečných podmínkách a tím spíše po únorovém převratu v roce 1948, po kterém platila květnová ústava, nemělo své opodstatnění a nemělo proto v ústavě místo. Mezi další společná ustanovení obou ústav patří odpovědnost vlády vůči poslanecké sněmovně, která jí může vyslovit nedůvěru; návrh na vyslovení nedůvěry vládě musí být podepsán nejméně 100 poslanci; k usnesení o návrhu je zapotřebí přítomnost nadpoloviční většiny poslanců, nadpoloviční většiny hlasů a hlasování podle jmen; mezi další společná ustanovení patří také možnost vlády kdykoliv podat v poslanecké sněmovně návrh na vyslovení důvěry.

Hlava třetí, ústavy z roku 1920 obsahovala kromě ustanovení o prezidentu republiky a vládě ještě ustanovení o tzv. nižší správě, tj. o ministerstvech a nižších správních úřadech. „Byl zde zaveden i princip zastoupení občanů ve správních úřadech a ochrana práv a zájmů občanů správním soudnictvím. Je nutné připomenout i § 91, který zakotvuje samosprávu s tím, že dále bude provedena úprava zvláštními zákony. Předpokládala se samospráva jak místní, tak i zájmová. Ústava navázala na organizaci správních úřadů z bývalého Rakouska, na samosprávu obcí ve smyslu zákona o obcích z roku 1862 a na samosprávu bývalého zemského zřízení.“⁷⁴ Svůj protějšek tato část hlavy třetí v další ústavě z roku 1948 nenašla.

6.5 Soudnictví

„Moc soudcovská byla upravena v hlavě čtvrté Ústavní listiny z roku 1920. Obsahovala demokratické zásady nezávislosti výstavby a činnosti státních soudů. Na čelném místě byla prohlášena zásada, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Soudy rozlišovala na řádné, mimořádné a rozhodčí pro civilněprávní věci, pro trestněprávní věci určovala občanské trestní soudy, vojenské trestní soudy a případně soudy výjimečné, zavedené dočasně podle zvláštních zákonů, určovala

⁷⁴ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1354-0, s. 46.

jeden nejvyšší soud pro celé území státu. Ústava dále zakotvovala pro všechny soudní instance oddělení soudnictví od správy, nezávislost soudců, kteří byli jmenováni natrvalo a nesměli zastávat žádné jiné placené funkce. Soudní jednání bylo ústní a veřejné, v trestním řízení platila zásada obžalovací, rozsudky měly být vyhlašovány „Jménem republiky“. Konečně zde bylo podrobněji upraveno právo prezidenta udílet milost.“⁷⁵

V následujícím textu uvedu tři konkrétní příklady soudů, které v souvislosti s Ústavní listinou z roku 1920 mají specifické postavení, jsou to Ústavní soud, Nejvyšší správní soud a soud volební.

„Ústavní soud byl postaven mimo rámec ostatních soudů. Byl vázán jen ústavou a zkoumal, zda jsou jednotlivé zákony v souladu s ústavou. Pokud tomu tak nebylo, mohl prohlásit dotyčné ustanovení za neplatné. Kromě této činnosti měl Ústavní soud zkoumat ještě prozatímní opatření, jež učinil Stálý výbor v době, kdy byly sněmovny rozpuštěny, jejich zasedání odročeno, případně ukončeno. Ústavní soud se skládal z předsedy a dvou členů jmenovaných prezidentem na 10 let, dva členy vysílal Nejvyšší soud, dva Nejvyšší správní soud, a to rovněž na dobu deseti let.

Pro věci volební byl zřízen soud volební. Rozhodoval o stížnostech ve věci aktivního volebního práva podle zákona o stálých voličských seznamech, o stížnostech týkajících se platnosti voleb, o platnosti poslaneckých a senátorských mandátů a ztrátě mandátů a o tom, zda nenastal případ neslučitelnosti funkcí. V čele volebního soudu stál prezident Nejvyššího správního soudu. .

Nejvyšší správní soud byl součástí systému soudních kontrol veřejné správy. Jako v jediné instituci v něm bylo soustředěno správní soudnictví. Ochranu proti rozhodnutím správního soudu poskytoval civilní soud jen ve věcech soukromoprávních. Proti jiným správním rozhodnutím nebylo možno odvolat se pomocí řádného soudu. Náprava byla možná jen u soudů správních.“⁷⁶

Soudní moc v Ústavě 9. května z roku 1948 byla zakotvena v kapitole sedmé. Tato kapitola patřila mezi ty části ústavy, které ve značné míře navazovaly na ústavu předchozí. Květnová ústava z roku 1948 institut Ústavního soudu ani soudu

⁷⁵MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Leges, 2010, ISBN 978-808-7212-394, s. 340-341.

⁷⁶BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. ISBN 80-852-7008-0, s. 16.

volebního nepřevzala. Nedokonalou náhražku Ústavního soudu představovalo Předsednictvo Národního shromáždění, které podávalo, byla-li věc sporná, závazný výklad zákonů a rozhodovalo výlučně o tom, zda zákon nebo zákon Slovenské národní rady odporuje ústavě a nařízení zákonu (§ 65). Nejvyšší správní soud byl sice v květnové ústavě stvrzen, brzy však zahynul stejně jako dělba mezi mocemi zákonodárnou, výkonnou a soudní.⁷⁷ Dalším rozdílem mezi srovnávanými ústavami bylo zakotvení institutu soudců z lidu, jinak také označovaní jako tzv. dělníčí soudci v květnové ústavě. Z hlediska dnešního pohledu se jeví zakotvení tohoto institutu v nejvyšším zákoně státu jako naprostá degradace právnického vzdělání a právnické profese vůbec, kdy člověk naprosto nevzdělaný a bez dostatečných právnických zkušeností, ideálně pocházející z dělnického prostředí byl postaven na úroveň člověka vysokoškolsky vzdělaného navíc s mnohaletou právnickou praxí.

V politických podmínkách, jež tu existovaly „po únorovém vítězství pracujícího lidu“, byla nezávislost soudnictví, respektive soudů čistě jen formální. Soudci i nadále měli při výkonu svého povolání rozhodovat nezávisle a měli být vázáni jen právním řádem, ale tam, kde převážil politický zájem představovaný Komunistickou stranou nebo jejími stranickými orgány, byla nezávislost soudců při jejich rozhodování nahrazena podřízeností vůči direktivám stranických orgánů v rámci jejich stranické disciplíny. Poměry v justici se částečně změnily k lepšímu po smrti Josifa Vissarionoviče Stalina a kritice jeho kultu osobnosti na 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, kdy bylo období vlády tohoto diktátora charakterizováno nezákonnými represemi ze strany státu, vykonstruovanými politickými procesy a s tím souvisejí manipulací justice. Změny, ke kterým proto došlo přispěly alespoň k dílčímu zmírnění nezákonností, nicméně politické ovlivňování justice trvalo až do roku 1989, i když už v menší míře.

6.6 Shrnutí

Srovnáme-li Ústavní listinu z roku 1920, jež se váže na tu demokratickou část našich dějin, s Ústavou 9. května 1948, pro kterou je typické období nesvobody našeho státu, můžeme konstatovat, budeme-li se striktně držet jednotlivých ustanovení obou ústav a vzájemně je srovnávat, že květnová ústava nemá vyloženě

⁷⁷SOUKUP, Ladislav a Karel MALÝ. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. V Praze: Karolinum, 2004, ISBN 80-246-0863-4, s. 205.

nedemokratický či totalitní charakter, jak by se dalo dovozovat z období, pro které byla určena, tedy pro totalitní období. Tato ústava, stejně jako její předchůdkyně z roku 1920, zaručovala celou řadu institutů, jež byly typické spíše pro demokracii. Ať to byly ústavně zaručená osobní práva občanů, mezi něž patřila rovnost před zákonem, osobní svoboda, svoboda projevu či svoboda vyznání nebo potvrzení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, sice v poněkud omezené míře, ale stále byla zde možnost vlastnit podniky do 50 zaměstnanců či půdu do 50 hektarů, neměla květnová ústava v těchto ustanoveních při přímém srovnání problém obstat s ústavou z roku 1920. To, co činilo květnovou ústavu ve srovnání s ústavou z roku 1920 nedemokratickou, byla absolutní nevymahatelnost práv v ní stanovených, včetně jejich závažného a bezprecedentního porušování ze strany státu.

7 Závěr

Budoucí směřování naší země po druhé světové válce ovlivnila jednak přítomnost vítězné Rudé armády na československém území, ze které těžila hlavně Komunistická strana, která postupně obsazovala všechny významnější mocenské posty, ale také dohoda mezi moskevským a londýnským exilovým vedením o omezení volné politické soutěže tím, že byly povoleny jen určité politické strany. Pro toto období byl příznačný zvyšující se tlak komunistů na získání mocenského monopolu, ale bylo to i období vytváření iluzí o samotné podstatě komunismu a Sovětském svazu jako našem spojenci. Pro politickou situaci bylo zase typické používání širokých mas jako nátlakového prostředku na vládní rozhodování. Po volbách v roce 1946, v nichž s přehledem zvítězili komunisté, bylo hlavním úkolem Národního shromáždění připravit návrh nové ústavy, která by lépe odpovídala novým poválečným poměrům. S ohledem na to, že nová ústava byla připravována ještě před Únorem 1948, měla ústava dvoustranný charakter. Jedna její část byla pokračováním demokratické tradice z Ústavní listiny z roku 1920 a spočívala v zachování parlamentarismu a zakotvení tradičních lidských práv. Druhá, zcela nová část, jež byla odrazem poválečného vývoje zavedla nové uspořádání státního aparátu ve formě národních výborů nebo dalšího postátnění soukromé ekonomiky. Značný vliv na květnovou ústavu a ostatně i další lidově demokratické ústavy jiných „sovětských satelitů“ jako byla rumunská ústava z dubna 1948 nebo ta maďarská ze srpna 1949, měla Stalinská ústava z roku 1936. Společným znakem komunistických ústav, včetně Ústavy 9. května z roku 1948 je mocenský monopol komunistické strany na vytváření zákonů, vládnutí případně soudnictví, spolu s dojmem jejich až možná přílišné demokratičnosti. Touto demokratičností je myšleno soustředění moci do volených zastupitelských sborů (národních výborů, Slovenské národní rady, Národního shromáždění), rozsáhlý katalog lidských práv, včetně těch sociálních, dělení kompetencí mezi nejvyššími orgány, nebo pouze „na papíře existující“ dělba moci, atd. V mnoha ohledech tak ale připomínaly západní demokratické ústavy. Co je ale odlišovalo, byl nedostatek právní ochrany institutů v ústavě zaručených prostřednictvím ústavního nebo správního soudnictví.

Z dnešního pohledu, budeme-li hodnotit Ústavu 9. května z roku 1948, je její největší slabinou absolutní rozpor mezi tím co ústava ve svých jednotlivých kapitolách garantovala, zejména tedy v kapitole první, která hovořila o základních

právech občana a faktickými právními poměry. Hovoříme-li o faktických právních poměrech, máme tím na mysli, zda dochází k dodržování ústavy samotné, ale také soulad běžných zákonů, podzákoných právních předpisů či rozhodnutí soudů s platnou ústavou. Nekřiklavějším rozparem mezi ústavou formální (vlastní text ústavy) a ústavou faktickou (reálné právní poměry) bylo absolutní nedodržování lidských práv v ústavě zakotvených. Zejména trestní právo hrálo význačnou roli při porušování základních práv člověka tím, že sloužilo jako „nástroj třídního boje“ k trestání všech odpůrců komunistického režimu. Dalším případem rozporu bylo např. flagrantní porušování zásady stanovené v § 158, který zaručoval možnost vlastnit drobné a střední podniky do 50 zaměstnanců. Několik měsíců po přijetí květnové ústavy spustil komunistický režim útok proti drobným podnikatelům a živnostníkům, kdy pomocí propagandy, ekonomických či trestních nebo finančních postihů se je snažil donutit ke vstupu do společných podniků. Odmítnutí většinou znamenalo vystavit sebe, případně okruh rodinných příslušníků šikaně ze strany států.

Toto popírání, nebo spíše nedodržování ústavy z ní udělalo jen bezobsažnou deklaraci, která v kontrastu se skutečnou, demokratickou ústavou nemohla nikdy obstát.

8 Resumé

The future direction of our country after the World War II was affected both by the presence of the Red Army in the territory of Czechoslovakia from which mostly the communist party benefited and gradually succeeded to occupy all positions of power and also by the agreement between the Moscow and London exile governments to limit the free political competition by permitting certain political parties only. Typical for this period is the increasing pressure of the communists to gain the monopoly of the power but it is also a period of creating the illusions about the very substance of the communism and the Soviet Union as our ally. The use of the wide masses as the means of pressure for the government's decision-making is typical for the political situation. After the election in 1946 won by the communists without difficulties it was the main task of the National Assembly to prepare the draft of the new Constitution which would better correspond to the new post-war situation. In view of the fact the new constitution had been prepared before February 1948 the Constitution had a double-sided character. One of its part continued the democratic tradition based on the Constitutional Charter of 1920 and consisted in maintaining the parliamentary system and embodying the traditional human rights. The second, completely new part, reflecting the post-war development, introduced a new arrangement of the state apparatus in the form of national councils or the further nationalization of the private economy. Stalin's Constitution of 1936 significantly affected the May Constitution and, after all, the other people's democratic constitutions of other "Soviet satellites" such as the Romanian Constitution of April 1948 or the Hungarian one of August 1949 as well. The common sign of communist constitutions, including the Constitution of the 9th May 1948, is the communist party's monopoly of power in forming legislation, ruling and, as the case may be, forming the justice system together with the impression of their disproportionate democratic nature. This democratic character was presented as a concentration of the power into the hands of the elected representative bodies (national councils, Slovak National Board, National Assembly), an extensive catalogue of the human rights including the social ones, division of competences among the supreme bodies or the division of the power existing "on the paper" only, etc. In many aspects they reminded the western democratic constitutions. But what distinguished them was the lack of legal protection of the institutes guaranteed in the constitution through the constitutional or administrative justice.

Assessing the Constitution of the 9th May 1948 from the present point of view we can see its main weakness in the absolute contradiction between what the constitution guaranteed in individual chapters, especially in the first chapter dealing with the essential rights of each citizen, and the factual legal circumstances. Speaking about factual legal circumstances we evaluate whether the constitution itself is observed and whether the ordinary laws, statute-based legal regulations and judicial decisions are in compliance with the constitution in force. The most striking contradiction between the formal (wording of the) constitution and the factual constitution (actual legal circumstances) was the absolute non-observance of human rights embodied in the Constitution. Especially the criminal law played an important role in breaching the essential human rights by serving as a “class war tool” to punish all opponents of the communist regime. Another example of the contradiction included the obvious breaching of the principle laid down in Section 158, guaranteeing the possibility to own small and medium-sized businesses with up to 50 employees. A few months following the adoption of the May Constitution the communist regime launched an attack against small businessmen and self-employed persons; using the propaganda, economic, criminal or financial sanctions it strained to force them to join common enterprises. In most cases if they refused they or their families were exposed to bullying practices by the state. This denial or rather non-observance of the Constitution made it nothing but a hollow declaration which could never stand the test if compared with the real, democratic constitution.

9 Použité zdroje

9.1 Literatura

- ADAMOVIČ, Karolína, Katarína ZAVACKÁ a Karel KAPLAN. *Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 - počátek roku 1948 se zřetelem k vývoji v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1992, 165 s. ISBN 80-852-7009-9.
- BĚLINA, Pavel. *Kronika Českých zemí od pravěku po současnost*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Fortuna Libri, 2012, 960 s. ISBN 978-80-7321-652-8.
- BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠTÍMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 s. ISBN 80-210-4844-1.
- BOURA, Ferdinand. *O Ústavě 9. května*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1951, 23 s.
- BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992, 221 s. ISBN 80-852-7008-0.
- ČAPKA, František a Jitka LUNEROVÁ. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. 1. vyd. Brno: CPress, 2012, 152 s. ISBN 978-802-6400-899.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Smrt pro tři ministry*. Vyd. 2. Třebíč: Akcent, 2000, 192 s. s. obr. příl. (čb.). Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8049-8.
- FARBEROV, Naum Pavlovič. *Ústavy lidově demokratických zemí*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1951, 60, [3] s.
- GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999, 497 s. ISBN 80-718-4765-8.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 570 s. ISBN 978-807-1069-065.
- JANIŠOVÁ, M. a Jiříček J. *Pražské dohody 1945-1947: sborník dokumentů*. Editor Karel Kaplan. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, 259 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 4. ISBN 80-852-7007-2.
- KALINOVÁ, Lenka. *Východiška, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé

- dějiny AV ČR, 2004, 119 s. Česká společnost po roce 1945, sv. 1. ISBN 80-728-5043-1.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: 1. část*. 1. vyd. Praha: SPN, 1991, 153 s. ISBN 80-042-5699-6.
 - KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vyd. Doplněk, 1997, 557 s. ISBN 80-857-6573-X.
 - KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Vyd. 1. (v Československu). Praha: Panorama, 1990, 245 s. ISBN 80-703-8193-0.
 - KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948: diskuse v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1993, 348 s. ISBN 80-852-7013-7.
 - KOCIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, 75 s. ISBN 80-042-6312-7.
 - MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Leges, 2010, 640 s. Student (Leges). ISBN 978-808-7212-394.
 - PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001, 551 s. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 30102-80.
 - PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001, 327 s. Historie (ISV). ISBN 80-858-6681-1.
 - PRŮŠA, Oldřich. *První sovětské ústavy: dokumenty k sovětskému státnímu právu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1952, 212 s. Socialistické právo.
 - RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. Vyd. českého překladu 1. Brno: Atlantis, 1995, 302 s. ISBN 80-710-8098-5.
 - SOUKUP, Ladislav a Karel MALÝ. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. V Praze: Karolinum, 2004, 914 s. ISBN 80-246-0863-4.
 - STRÖBINGER, Rudolf. *Vražda generálního tajemníka: poslední Stalinův exemplární proces: soud s Rudolfem Slánským*. 2. vyd., v nakl. Petrov 1. vyd. Brno: Petrov, 1991, 110 s. Knižnice Lidové demokracie, sv. 1. ISBN 80-852-4726-7.
 - VODICKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011, 486 s. ISBN 80-736-7893-4.

- VOJÁČEK, Ladislav a Karel SCHELLE. *České právní dějiny do roku 1945*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007, 218 s. Právo (Key Publishing). ISBN 978-808-6575-254.
- ZIMEK, Josef. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 177 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.
- *První vláda ústavy devátého května*. Praha: Vydavatelství ministerstva informací, 1948, 48 s.
- *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Dotisk 1. vyd. Editor Ladislav Soukup. V Praze: Univerzita Karlova, 2003, 416 s. ISBN 80-246-0217-2.
- *Ústava Československé republiky a předpisy s ní souvisící*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1955, 65 s.

9.2 Internetové zdroje

- Těsnopisecká zpráva ze 114. schůze Ústavodárného Národního shromáždění dne 9. května 1948. Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/114schuz/obsah.htm>.
- Těsnopisecká zpráva ze 126. schůze Národního shromáždění dne 28.-29. února 1920. Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/obsah.htm>.

9.3 Právní předpisy

- Ústava Československé republiky, z.č. 150/1948 Sb.
- Ústavní listina Československé republiky, z.č. 121/1920 Sb.
- Zákon o cestovních pasech, z.č. 53/1949 Sb.

10 Přílohy

Příloha č. 1 – Ústavní zákon ze dne 9. května 1948

Ústavní zákon ze dne 9. května 1948

Ústava Československé republiky

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto ústavním zákoně:

Prohlášení

My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnuti vybudovat osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.

Jsme odhodláni bránit všemi svými silami vymoženosti naší národní a demokratické revoluce proti veškerým snahám domácí i zahraniční reakce, jak jsme znovu před celým světem osvědčili svým vystoupením na obranu lidově demokratických řádů v únoru 1948.

Slibujeme si navzájem, že na tomto velkém díle budou pracovat společně a ruku v ruce oba naše národy, navazující tak na pokrokové a humanitní tradice svých dějin.

Češi a Slováci, dva bratrské národy, členové velké rodiny Slovanstva, žili již před tisícem let společně v jednom státě a společně přijali z východu nejvyšší výtvar tehdejší vzdělanosti - křesťanství. První v Evropě pozdvihli v husitské revoluci na své prapory myšlenky svobody mínění, lidovlády a sociální spravedlnosti.

Po staletí bojoval pak český a slovenský lid s feudálními vykořisťovateli a s německou dynastií Habsburků za své sociální i národní osvobození. Myšlenky svobody, pokroku a humanity byly vedoucími idejemi obou našich národů, když se v XIX. věku obrodily za společného úsilí slovenských i českých buditelů, vzešlých z lidu. Pod tímž praporem zahájily také oba národy v první světové válce společný odboj proti německému imperialismu, a podniknuty Velkou říjnovou revolucí, zřídily po staletích poroby, dne 28. října 1918, svůj společný stát - demokratickou republiku Československou.

Již tehdy, za prvního odboje, toužil náš lid, veden velkým vzorem revolučního boje ruských dělníků a rolníků, po lepším společenském řádu, po socialismu. Avšak toto pokrokové úsilí, navazující na naše nejlepší tradice, bylo zakrátko zmařeno, když se po rozkolu dělnického hnutí v prosinci 1920 podařilo nepočetné vrstvě kapitalistů a velkostatkářů zvrátit navzdory demokratické ústavě pokrokový vývoj v naší republice a přivést k vítězství kapitalistické hospodářské zřízení se všemi jeho zly, zejména s hrůzou nezaměstnanosti.

Když pak oběma našim národům hrozila zkáza z nové imperialistické expanse v zločinné podobě německého nacismu, tu opět - jako kdysi v husitské revoluci panská šlechta - zradila nyní i novověk vládnoucí třída, buržoasie. Ve chvíli nejvyššího nebezpečí se spojila s nepřítelem proti vlastnímu lidu a tím umožnila světovému imperialismu, aby dočasně vyřídil své rozpory na účet obou našich národů hanebnou dohodou mnichovskou.

Tím byla uvolněna cesta k zákeřnému přepadení našeho mírumilovného státu odvěkému nepříteli, jemuž horlivě pomáhali potomci cizích kolonistů, usazení mezi námi a požívající podle naší ústavy všech demokratických práv stejně s námi. Za hrozných událostí druhé světové války povstali oba naši národové k boji za osvobození, který po nesčetných obětech našich nejlepších lidí a za pomoci spojenců, především slovanské velmoci Svazu sovětských socialistických republik, vyvrcholil slovenským a českým povstáním let 1944 a 1945 v národní a demokratické revoluci našeho lidu a byl vítězně ukončen osvobozením Prahy Rudou armádou dne 9. května 1945.

Nyní jsme se rozhodli, že náš osvobozený stát bude státem národním, zbaveným všech nepřátelských živlů, žijícím družně s rodinou slovanských států a v přátelství se všemi mírumilovnými národy světa. Chceme, aby to byl stát lidové demokracie, v němž si lid svými zástupci zákony nejen dává, nýbrž je svými zástupci také sám vykonává. Chceme, aby to byl stát, v němž všechno hospodářství slouží lidu a je vedeno tak, aby vzrůstal obecný blahobyt, aby nebylo hospodářských krisí a aby byl národní důchod spravedlivě rozdělován. Po této cestě chceme dojít k společenskému řádu, v němž bude úplně odstraněno vykořisťování člověka člověkem - k socialismu.

V tomto duchu stanovíme v druhé části ústavy její základní články v třetí pak je rozvádíme do podrobností a hodláme tak dáti pevný podklad právnímu řádu naší lidové demokracie.

Základní články ústavy

Článek I

- (1) Československý stát je lidově demokratická republika.
- (2) Lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě.

Článek II

- (1) Československá republika je jednotný stát dvou rovnoprávných slovanských národů, Čechů a Slováků.
- (2) Území státu tvoří jednotný a nedílný celek.

Článek III

- (1) Lidově demokratická republika neuznává výsad. Práce ve prospěch celku a účast na obraně státu je obecnou povinností.
- (2) Stát zaručuje všem svým občanům, mužům i ženám, svobodu osobnosti a jejího projevu a pečuje o to, aby se všem dostalo stejných možností a stejných příležitostí.
- (3) Všichni občané mají právo na vzdělání, právo na práci, na spravedlivou odměnu za vykonanou práci a na odpočinek po práci. Národním pojištěním je občanům zajištěno zaopatření při nezpůsobilosti k práci.

Článek IV

- (1) Svrchovaný lid vykonává státní moc zastupitelskými sbory, které jsou lidem voleny, lidem kontrolovány a lidu odpovědny.
- (2) Volební právo do zastupitelských sborů je obecné, rovné, přímé a tajné. Volit může každý občan, jakmile dosáhne věku 18 let. Zvolen může být každý občan, jakmile dosáhne věku 21 let.
- (3) K obstarávání věcí veřejných a k uplatňování svých demokratických práv vytváří lid dobrovolné organizace, zejména politické, odborové, družstevní a kulturní, organizace žen a mládeže a organizace tělovýchovné.

Článek V

Nejvyšším orgánem moci zákonodárné je Národní shromáždění o jedné sněmovně. Má tři sta členů (poslanců), volených na dobu šesti let.

Článek VI

V čele státu je prezident republiky, volený Národním shromážděním na dobu sedmi let.

Článek VII

Nejvyšším orgánem moci vládní a výkonné je vláda. Je odpovědná Národnímu shromáždění. Jmenuje ji a odvolává prezident republiky.

Článek VIII

- (1) Nositelem a vykonavatelem státní moci na Slovensku a představitelem svébytnosti slovenského národa jsou slovenské národní orgány.
- (2) Slovenské národní orgány zajišťují v duchu lidové demokracie rovnoprávnost Čechů a Slováků. Všechny orgány republiky usilují v souladu s nimi o to, aby se vytvářely stejně příznivé podmínky pro hospodářský, kulturní a sociální život obou národů.

Článek IX

(1) Národním orgánem moci zákonodárné na Slovensku je Slovenská národní rada. Má sto členů (poslanců), volených na Slovensku na dobu šesti let.

(2) Národním orgánem moci vládní a výkonné na Slovensku je sbor pověřenců. Je odpovědný Slovenské národní radě a vládě republiky. Jmenuje jej a odvolává vláda republiky.

Článek X

Nositelem a vykonavatelem státní moci v obcích, okresích a krajích a strážcem práv a svobod lidu jsou národní výbory.

Článek XI

(1) Moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy.

(2) Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni.

(3) Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsou vázáni jen právním řádem lidové demokracie.

Článek XII

(1) Hospodářská soustava Československé republiky je založena:

na znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví;

na vlastnictví půdy podle zásady "půda patří tomu, kdo na ní pracuje";

na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku.

(2) Všechno národní hospodářství v Československé republice nechť slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem.

Podrobná ustanovení ústavy

Kapitola první

Práva a povinnosti občanů

Rovnost

§ 1

(1) Všichni občané jsou si před zákonem rovni.

(2) Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem.

Svoboda osobní

§ 2

Osobní svoboda se zaručuje. Může být omezena nebo odňata jen na základě zákona.

§ 3

(1) Nikdo nesmí být stíhán, leč v případech podle zákona dovolených, a to jen soudem nebo úřadem podle zákona příslušným a řízením upraveným podle zákona.

(2) Nikdo nesmí být zatčen, nebude-li přistižen při činu samém, leč na písemný odůvodněný příkaz soudcův. Příkaz budiž doručen při zatčení, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po něm.

(3) Nikdo nesmí být úředním orgánem vzat do vazby, leč v případech stanovených zákonem; musí pak být nejdéle do 48 hodin propuštěn nebo odevzdán soudu nebo úřadu, kterému podle povahy věci přísluší provést další řízení.

Svoboda domovní

§ 4

Domovní svoboda se zaručuje. Může být omezena jen na základě zákona.

§ 5

(1) U nikoho nesmí být provedena domovní prohlídka, leč v případech dovolených podle zákona, a to jen soudem nebo úředním orgánem podle zákona příslušným a řízením upraveným podle zákona.

(2) Domovní prohlídka smí být provedena, nestanoví-li zákon jinak, jen na písemný odůvodněný příkaz soudce nebo úřadu. Příkaz budiž doručen při prohlídce, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po ní.

(3) Orgán vykonávající prohlídku nechť se prokáže svým oprávněním a vydá osobě, u které prohlídku vykonal, na její žádost ihned, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin potom, písemné potvrzení o důvodech prohlídky a o jejím výsledku, jakož i o věcech při ní zabavených.

Tajemství listovní a tajemství dopravovaných zpráv

§ 6

Nikdo nesmí porušovat tajemství uzavřených listů ani jiných písemností, ať chovaných v soukromí, ať zasílaných poštou nebo jiným dopravním prostředkem, leč v případech zákonem stanovených a způsobem podle zákona upraveným. Obdobně je chráněno tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným takovým veřejným zařízením.

Svoboda pobytu

§ 7

(1) Každý občan se může usazovat nebo pobývat na kterémkoli místě Československé republiky. Omezit lze toto právo jen v zájmu veřejném na základě zákona.

(2) Právo vystěhovat se do ciziny může být omezeno jen na základě zákona.

Svoboda majetková

§ 8

V mezích obecných právních předpisů může každý občan nabývat na kterémkoli místě Československé republiky nemovitostí i jiného majetku a vykonávat tam výdělečnou činnost.

§ 9

(1) Soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem.

(2) Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, není-li nebo nebude-li zákonem stanoveno, že se náhrada dávat nemá.

(3) Nikdo nesmí zneužívat vlastnického práva ke škodě celku.

Ochrana rodiny a mládeže

§ 10

(1) Manželství, rodina a mateřství jsou pod ochranou státu.

(2) Stát pečuje o to, aby rodina byla zdravou základnou rozvoje národa. Rodinám s mnoha dětmi poskytuje stát zvláštní úlevy a podporu.

§ 11

(1) Dětem zaručuje stát zvláštní péči a ochranu, zejména činí soustavná opatření v zájmu populačního rozvoje národa.

(2) Původ dítěte nesmí být jeho právům na újmu. Podrobnosti stanoví zákon.

(3) Mládeži zaručuje stát všechny možnosti plného tělesného i duševního rozvoje.

Právo na vzdělání

§ 12

- (1) Všichni občané mají právo na vzdělání.
- (2) Stát pečuje o to, aby se každému dostalo vzdělání a výcviku podle jeho schopností a se zřetelem k potřebám celku.

§ 13

- (1) Školy jsou státní.
- (2) Základní školní vzdělání je jednotné, povinné a bezplatné.
- (3) Podrobnosti a výjimky stanoví zákon.

§ 14

- (1) Veškerá výchova a všechno vyučování buď tež zařízeny tak, aby byly v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřizením.
- (2) Vrchní vedení veškeré výchovy a všeho vyučování, jakož i dozor nad nimi přísluší státu.

Svoboda svědomí a vyznání

§ 15

- (1) Svoboda svědomí se zaručuje.
- (2) Světový názor, víra nebo přesvědčení nemůže být nikomu na újmu, nemůže však být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem.

§ 16

- (1) Každý má právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli náboženskou víru nebo být bez vyznání.
- (2) Všechna náboženská vyznání a bezvyznání jsou si před zákonem rovna.

§ 17

- (1) Každý má volnost provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním. Výkon tohoto práva však nesmí být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovoluje se zneužívat ho k nenáboženským účelům.
- (2) Nikdo nesmí být přímo ani nepřímo nucen k účasti na takovém úkonu.

Svoboda projevu a ochrana kulturních statků

§ 18

- (1) Svoboda projevu se zaručuje.
- (2) Každý může v mezích zákona projevovat své mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jakýmkoli jiným způsobem. Výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu.

§ 19

- (1) Svoboda tvůrčí činnosti duševní se zaručuje. Vědecké bádání a hlásání jeho výsledků, jakož i umění a jeho projevy jsou svobodné, pokud neporušují trestní zákon.
- (2) Kulturní statky jsou pod ochranou státu. Stát dbá o to, aby byly přístupny všem, a podporuje vědu i umění v zájmu rozvoje národní kultury, pokroku a obecného blahobytu; zejména pečuje o to, aby byly tvůrčím pracovníkům zajištěny příznivé podmínky pro jejich práci.

§ 20

- (1) Každý má právo uvádět své názory a výsledky své tvůrčí duševní činnosti v obecnou známost a je jakýmkoli způsobem rozšiřovat a předvádět.
- (2) Toto právo lze zákonem omezit jen se zřetelem k veřejnému zájmu a ke kulturním potřebám lidu.

§ 21

- (1) Svoboda tisku se zaručuje. Není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře.

(2) Zákon stanoví, kdo má právo vydávat noviny a časopisy a za jakých podmínek, zejména také se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem.

(3) Zákon stanoví, jak bude při zachování svobody vědy a umění a se zřetelem k ochraně hodnotných děl plánovitě řízeno vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, zejména knih, hudebnin a reprodukcí výtvarných děl.

§ 22

(1) Právo k výrobě, šíření, veřejnému promítání, jakož i k dovozu a vývozu filmu je vyhrazeno státu.

(2) Provozovat rozhlas a televizi je výhradním právem státu.

(3) Výkon těchto práv upravují zákony, které také stanoví výjimky.

Právo petiční

§ 23

Každý má právo předkládat petice kterémukoli veřejnému orgánu.

Svoboda shromažďovací a spolčovací

§ 24

(1) Právo shromažďovací a spolčovací se zaručuje, pokud se tím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.

(2) Výkon těchto práv upravují zákony.

§ 25

(1) K zajištění svých práv mohou se zaměstnanci sdružovat v jednotné odborové organizaci a mají právo hájit své zájmy jejím prostřednictvím.

(2) Jednotné odborové organizaci se zaručuje široká účast na kontrole hospodářství a při řešení všech otázek týkajících se zájmů pracujícího lidu.

(3) V jednotlivých závodech a úřadech zastupuje zájmy zaměstnanců jednotná odborová organizace a její orgány.

Práva sociální

§ 26

(1) Všem občanům přísluší právo na práci.

(2) Toto právo se zaručuje zejména organizací práce řízenou státem podle plánovaného hospodářství.

(3) Ženy mají se zřetelem k těhotenství, mateřství a péči o děti nárok na zvláštní úpravu pracovních podmínek.

(4) Pro mládež stanoví zákon zvláštní pracovní podmínky, přihlížející k potřebám jejího tělesného a duševního rozvoje.

§ 27

(1) Všem pracujícím přísluší právo na spravedlivou odměnu za vykonanou práci.

(2) Toto právo se zaručuje státní mzdovou politikou, řízenou v dohodě s jednotnou odborovou organizací a směřující k neustálému zvyšování životní úrovně pracujícího lidu.

(3) Při určování odměny za práci rozhoduje jakost i množství práce, jakož i prospěch, který přináší celku.

(4) Za týchž podmínek mají muži i ženy za stejnou práci nárok na stejnou odměnu.

§ 28

(1) Všem pracujícím přísluší právo na odpočinek.

(2) Toto právo se zaručuje zákonnou úpravou pracovní doby a placené dovolené na zotavenou, jakož i péčí o zotavení pracujících.

§ 29

(1) Každému přísluší právo na ochranu zdraví. Všem občanům přísluší právo na léčebnou péči a na zaopatření jak ve stáří, tak i při nezpůsobilosti práci a při nemožnosti obživy.

(2) Ženy mají nárok na zvláštní péči v těhotenství a v mateřství, děti a mládež pak na zajištění svého plného tělesného a duševního rozvoje.

(3) Tato práva jsou zajištěna zákony o národním pojištění, jakož i veřejnou zdravotní a sociální péčí.

(4) Ochrana života a zdraví při práci je zajištěna zejména státním dozorem a předpisy o bezpečnostních opatřeních na pracovištích.

Základní povinnosti občana k státu a ke společnosti

§ 30

(1) Každý občan je povinen být Československé republice věrný, zachovávat ústavu i zákony a ve všem svém jednání dbát zájmů státu.

(2) Zejména je vlasteneckou povinností každého občana podporovat udržování a zvelebování národního majetku a dbát o to, aby národní majetek nebyl zkracován a poškozován.

§ 31

Občané jsou povinni vykonávat veřejné funkce, ke kterým je lid povolal, svědomitě a poctivě v duchu lidově demokratického zřízení.

§ 32

Každý občan je povinen pracovat podle svých schopností a svou prací přispívat k prospěchu celku.

§ 33

Daně a veřejné dávky lze ukládat toliko na základě zákona. Rovněž jenom na základě zákona může veřejná moc požadovat osobní výkony.

§ 34

(1) Obrana státu a jeho lidově demokratického zřízení je vrcholnou povinností každého občana. Služba v lidově demokratické armádě Československé republiky je pro každého občana nejvyšší ctí.

(2) Každý občan je povinen účastnit se branné výchovy, konat vojenskou službu a uposlechnout výzvy k obraně státu.

(3) Na obranu státu a k její přípravě lze od každého požadovat součinnost a věcné prostředky a ukládat mu omezení i věcná plnění.

(4) Úřady a veřejné orgány nechť při výkonu své pravomoci dbají z moci úřední též zájmů obrany státu.

(5) Podrobnosti stanoví zákon.

Obecná ustanovení

§ 35

Jen na základě zákona možno tresty hrozit a je ukládat.

§ 36

(1) Všechny veřejné orgány jsou povinny spravovat se při výkonu svého úřadu nebo služby zákonem a zásadami lidově demokratického zřízení.

(2) Poruší-li veřejný funkcionář tuto povinnost, budiž potrestán podle zákona.

§ 37

(1) Projevy a činnost směřující k tomu, aby byla ohrožena samostatnost, celistvost a jednota státu, ústava, republikánská státní forma a lidově demokratické zřízení, jsou trestné.

(2) Zneužívat práv a svobod občanských k těmto záměrům je nepřipustné. Zejména se zakazuje šířit jakýmkoli způsobem a v jakékoli podobě nacismus a fašismus, rasovou a náboženskou nesnášenlivost a nacionální šovinismus.

§ 38

Zákon stanoví, jakým omezením podléhají práva a svobody občanů za války nebo tehdy, dojde-li k událostem ohrožujícím zvýšenou měrou samostatnost, celistvost a jednotu státu, ústavu, republikánskou státní formu a lidově demokratické zřízení anebo veřejný klid a pořádek.

Kapitola druhá

Národní shromáždění

§ 39

(1) Sídlem Národního shromáždění je Praha.

(2) Přechodně může být Národní shromáždění svoláno i do jiného místa.

§ 40

(1) Podrobnosti o podmínkách volebního práva do Národního shromáždění a o jeho výkonu, jakož i o provádění voleb poslanců stanoví zákon.

(2) Zákon určuje, jak činnost a které veřejné funkce jsou s funkcí poslance neslučitelné.

§ 41

(1) Národní shromáždění ověřuje platnost volby jednotlivých poslanců a rozhoduje o neslučitelnosti funkce poslance s funkcí jinou.

(2) Ověření budiž provedeno nejdéle do šesti měsíců od ustavení sněmovny nebo do tří měsíců ode dne, kdy náhradník, nastupující na místo poslance, složí slib.

§ 42

(1) V první schůzi Národního shromáždění, které se poslanec zúčastní, složí tento slib: "Slibuji, že budu věren republice Československé a jejímu lidově demokratickému zřízení. Budu zachovávat její zákony a svůj mandát vykonávat podle nejlepšího vědomí a svědomí k prospěchu lidu a státu."

(2) Odepření slibu nebo slib s výhradou mají samy o sobě za následek ztrátu mandátu.

§ 43

Poslanci vykonávají svůj mandát osobně. Mohou se ho kdykoli vzdát.

§ 44

Poslanci nemohou být vůbec stíháni pro své hlasování ve sněmovně nebo v sněmovních výborech. Pro výroky učiněné tam při výkonu mandátu podléhají jen kárné moci Národního shromáždění.

§ 45

(1) K jakémukoli trestnímu nebo kárnému stíhání poslance pro jiné činy nebo opominutí je třeba souhlasu Národního shromáždění. Odepře-li sněmovna souhlas, je stíhání navždy vyloučeno.

(2) Tato ustanovení se nevztahují na trestní odpovědnost, kterou má poslanec jako odpovědný zástupce listu.

§ 46

(1) Bude-li poslanec dopaden a zatčen při trestném činu samém, je soud nebo jiný příslušný úřad povinen oznámit ihned zatčení předsedovi Národního shromáždění.

(2) Neprojeví-li sněmovna do 14 dnů ode dne zatčení souhlas s další vazbou, buďž poslanec propuštěn na svobodu.

(3) Nezasedá-li právě sněmovna, je zapotřebí souhlasu předsednictva Národního shromáždění. Souhlasí-li předsednictvo s další vazbou, rozhodne o věci sněmovna do 14 dnů od toho dne, kdy se opět sejde, s konečnou platností.

§ 47

Poslanci mají právo odepřít svědectví o věcech, které jim byly svěřeny jako členům Národního shromáždění, a to i když jeho členy být přestanou. Vyňaty jsou případy, kde jde o svádění poslance k zneužití mandátu.

§ 48

(1) Je-li zvolený poslanec v služebním poměru, má nárok na dovolenou od toho dne, kdy složí slib, po celou dobu trvání mandátu.

(2) Poslanci mají po dobu výkonu svého mandátu nárok na náhradu, jejíž výši stanoví zákon.

(3) Další podrobnosti o postavení poslanců, zejména o jejich nároku na služební požitky, jsou-li v služebním poměru, stanoví zákon.

§ 49

(1) President republiky je povinen svolat Národní shromáždění ke dvěma řádným zasedáním v roce: jarnímu a podzimnímu. Jarní musí započít v březnu, podzimní v říjnu.

(2) President republiky prohlašuje zasedání Národního shromáždění za skončené. Může je odročit nejdéle na jeden měsíc a nejvýše jednou za rok.

(3) President republiky svolává Národní shromáždění podle potřeby k zasedáním mimořádným. Žádá-li o to nadpoloviční většina poslanců u předsedy vlády, uvádějíc předmět jednání, je president povinen svolat Národní shromáždění tak, aby se sešlo do 14 dnů od toho dne, kdy bude žádost podána. Kdyby tak neučinil, sejde se Národní shromáždění do dalších 14 dnů na vyzvání svého předsednictva.

§ 50

(1) President republiky má právo rozpouštět Národní shromáždění. Tohoto práva nesmí použít posledních šest měsíců svého volebního období.

(2) Uplyne-li volební období Národního shromáždění anebo bude-li Národní shromáždění rozpuštěno, buď též nové volby provedeny do 60 dnů.

(3) Rozpuštěním Národního shromáždění se nezastavuje trestní řízení zahájené podle § 78 nebo 91.

§ 51

Základní zásady jednání Národního shromáždění, jeho styky s vládou a navenek vůbec upravuje zákon o jednacím řádu Národního shromáždění. Své vnitřní poměry a další pravidla o svém jednání může si Národní shromáždění upravit v mezích tohoto zákona vlastním usnesením.

§ 52

(1) Schůze sněmovny řídí předseda Národního shromáždění.

(2) Předsednictvo Národního shromáždění může k obstarávání sněmovních prací ustanovit další funkcionáře.

§ 53

(1) Schůze Národního shromáždění jsou zpravidla veřejné.

(2) Schůze neveřejné se mohou konat jen v případech stanovených jednacím řádem.

§ 54

(1) Národní shromáždění je způsobilé se usnášet, je-li přítomna aspoň třetina poslanců. K platnosti usnesení je třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných.

(2) Usnesení, kterým se mění ústava, schvaluje ústavní zákon nebo se rozhoduje o vypovědění války, potřebuje k platnosti, aby pro ně hlasovaly nejméně tři pětiny všech poslanců. Stejně většiny je třeba k platnosti usnesení, kterým se vynáší odsuzující rozsudek v trestním řízení proti prezidentu republiky nebo členům vlády.

§ 55

(1) Předseda i ostatní členové vlády mají právo zúčastnit se kdykoli schůzi Národního shromáždění nebo jeho výborů. Budiž jim uděleno slovo, kdykoli o to požádají.

(2) Požádá-li o to Národní shromáždění, jeho předsednictvo nebo kterýkoli jeho výbor, je člen vlády povinen dostavit se osobně do schůze.

(3) Jinak se člen vlády může dát zastupovat úředníky svého úřadu.

§ 56

(1) Národní shromáždění je oprávněno interpelovat předsedu i ostatní členy vlády ve věcech jejich působnosti. Předseda i ostatní členové vlády jsou povinni odpovídat na interpelace poslanců.

(2) Národní shromáždění se může usnášet na adresách a resolucích.

§ 57

(1) Návrhy zákonů mohou za podmínek stanovených jednacím řádem vycházet buď od vlády, nebo od poslanců.

(2) Ke každému návrhu zákona podanému poslanci budiž přiložen rozpočet o finančním dosahu osnovy a návrh na úhradu potřebného nákladu.

§ 58

Prezident republiky má právo zákon usnesený Národním shromážděním vrátit s připomínkami do měsíce od toho dne, kdy bude usnesení Národního shromáždění dodáno předsedovi vlády.

§ 59

(1) Setrvá-li Národní shromáždění při hlasování podle jmen nadpoloviční většinou všech poslanců na vráceném zákonu, budiž zákon vyhlášen.

(2) Jde-li o zákon, k jehož přijetí se vyžaduje souhlas třípětinové většiny všech poslanců, je třeba, aby byl vrácený zákon schválen touto většinou.

(3) Uplyne-li volební období Národního shromáždění anebo bude-li Národní shromáždění rozpuštěno dříve, než se mohlo usnést o vráceném zákonu, může toto usnesení učinit nově zvolené Národní shromáždění.

§ 60

(1) V každém zákoně budiž uvedeno, kterému členu vlády se ukládá jeho provedení.

(2) Zákon podpisuje prezident republiky, předseda Národního shromáždění, předseda vlády a ministr, kterému je uloženo jeho provedení. Nemá-li zaneprázdněný nebo churavý prezident náměstka (§ 72, odst. 2), podpisuje za něho předseda vlády.

(3) Členové vlády se mohou při podpisování zákonů dát zastupovat jinými členy vlády.

§ 61

(1) K platnosti zákona je třeba, aby byl vyhlášen, a to způsobem, jak ustanovuje zákon.

(2) Zákony se vyhláší touto větou: "Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně."

(3) Zákon budiž vyhlášen do osmi dnů od toho dne, kdy jej prezident republiky podepíše, anebo ode dne, kdy uplyne lhůta stanovená v § 58. Užije-li však prezident svého práva tam uvedeného, budiž zákon vyhlášen do osmi dnů poté, kdy bude opětné usnesení Národního shromáždění (§ 59) oznámeno předsedovi vlády.

§ 62

(1) Národnímu shromáždění přísluší usnášet se na rozpočtovém zákoně a zkoumat státní závěrečné účty. Návrh rozpočtového zákona i závěrečné účty předkládá Národnímu shromáždění vláda. Státní rozpočet je jednotný. Další ustanovení obsahuje zákon.

(2) Kontrolu veřejného hospodaření upravuje zákon jednotně pro celé státní území.

Předsednictvo Národního shromáždění

§ 63

(1) Národní shromáždění si volí ze svého středu předsednictvo o dvaceti čtyřech členech.

(2) Předsednictvo Národního shromáždění se skládá z předsedy Národního shromáždění, místopředsedů a z ostatních členů.

(3) Předsedu Národního shromáždění zastupuje některý z místopředsedů podle ustanovení jednacího řádu.

§ 64

(1) Předsednictvo Národního shromáždění se volí vždy na dobu jednoho roku. Volba předsedy Národního shromáždění a místopředsedů se koná zvláštním hlasováním.

(2) První volby se vykonají ihned, jakmile se nově zvolené Národní shromáždění ustaví. Při dalších volbách podrží členové předsednictva své funkce, dokud není zvoleno předsednictvo nové. Uplyne-li volební období Národního shromáždění anebo bude-li Národní shromáždění rozpuštěno, podrží členové předsednictva své funkce, dokud si nové Národní shromáždění nezvolí své předsednictvo, a platí pro ně nadále ustanovení §§ 43 až 48.

(3) Uprázdní-li se z jakéhokoli důvodu místo člena dříve, než skončí funkční období předsednictva, koná se na zbytek období volba doplňovací.

(4) Národní shromáždění může své předsednictvo nebo jeho jednotlivé členy kdykoli odvolat.

§ 65

(1) Předsednictvo Národního shromáždění podává, je-li věc sporná, závazný výklad zákonů a rozhoduje výlučně o tom, zda zákon nebo zákon Slovenské národní rady odporuje ústavě anebo nařízení zákonu.

(2) Provedení upravuje zákon.

§ 66

(1) V době, kdy Národní shromáždění nezasedá

1. buď proto, že je jeho zasedání skončeno nebo odročeno,
2. nebo proto, že uplynulo jeho volební období,
3. nebo proto, že je rozpuštěno,
4. nebo konečně proto, že je jeho zasedání znemožněno mimořádnými událostmi,

setrvává předsednictvo Národního shromáždění ve své funkci (§ 64, odst. 2). Pro schůze předsednictva platí v této době obdobně ustanovení § 55.

(2) Předsednictvo Národního shromáždění činí v této době neodkladná opatření, i kdyby k nim bylo jinak třeba zákona. Je v této době příslušné ve všech věcech náležejících do působnosti Národního shromáždění s výjimkami uvedenými v odstavci 3 a 4.

(3) Nezasedá-li Národní shromáždění proto, že je jeho zasedání znemožněno mimořádnými událostmi (odstavec 1, č. 4), není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno:

- a.volit presidenta republiky ani jeho náměstka;
- b.měnit ústavu ani ústavní zákony.

(4) Nezasedá-li Národní shromáždění z důvodů uvedených v odstavci 1, č. 1 až 3, není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno:

- a.volit presidenta republiky ani jeho náměstka;
- b.měnit ústavu ani ústavní zákony;
- c.rozšiřovat brannou povinnost ani trvale zatěžovat státní finance;
- d.usnášet se o vypovězení války.

(5) Jde-li o opatření, ke kterému by jinak bylo třeba zákona, anebo má-li být schváleno vydání nebo úhrada mimo rozpočet, je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech členů předsednictva. V ostatních případech stačí k usnášení přítomnost poloviny členů a souhlas nadpoloviční většiny přítomných.

(6) Neodkladná opatření, ke kterým by jinak bylo třeba zákona, jsou přípustná jen na návrh vlády. Mají prozatímní platnost zákona a musí být s poukazem na § 66 ústavy vyhlášena podle obdoby § 61. Podpisuje je prezident republiky, předseda Národního shromáždění, předseda vlády a aspoň polovina členů vlády. Ta opatření, kterým prezident republiky nebo předseda vlády odepře s ouhlas, nelze vyhlásit.

(7) Jakmile se Národní shromáždění opět sejde, podá mu předseda zprávu o činnosti předsednictva. Bude-li zatím zvoleno nové Národní shromáždění, podá mu tuto zprávu v ustavující schůzi předseda dřívějšího Národního shromáždění nebo některý z jeho místopředsedů, a to i když nejsou členy nově zvolené sněmovny.

(8) Opatření, která neschválí Národní shromáždění do dvou měsíců od toho dne, kdy se sejde, pozbývají další platnosti.

Kapitola třetí

Prezident republiky

§ 67

(1) Prezidentem republiky může být volen každý občan, který je volitelný do Národního shromáždění a dosáhl věku 35 let.

(2) Hlavním sídlem presidentovým je Praha.

§ 68

(1) Prezidenta republiky volí Národní shromáždění.

(2) K platnosti volby je třeba, aby v čas volby byla ve schůzi přítomna nadpoloviční většina poslanců. Zvolen je ten, pro koho se vysloví nejméně tři pětiny přítomných.

(3) Nevedla-li by k cíli dvojí volba, koná se volba užší mezi těmi kandidáty, kteří při druhé volbě dostanou nejvíce hlasů. Zvolen je ten, kdo dostane větší počet hlasů. Při rovnosti hlasů rozhoduje los.

(4) Podrobnosti upravuje zákon.

§ 69

(1) Volební období trvá sedm let a počítá se od toho dne, kdy nově zvolený prezident složí slib.

(2) Složí-li nově zvolený prezident slib dříve, než uplyne volební období úřadujícího prezidenta, a nejde-li o případy uvedené v § 72, odst. 1, počítá se volební období nového prezidenta od toho dne, kdy uplyne volební období dřívějšího prezidenta.

(3) Volba se koná v posledních čtyřech týdnech, než uplyne volební období úřadujícího prezidenta.

§ 70

(1) Nikdo nemůže být zvolen více než dvakrát po sobě. Kdo již byl prezidentem republiky ve dvou volebních obdobích po sobě, nemůže být opět zvolen, dokud od ukončení jeho druhého volebního období neuplyne sedm let.

(2) Tato ustanovení se nevztahují na druhého presidenta Československé republiky.

§71

(1) President republiky nesmí být zároveň členem Národního shromáždění nebo členem vlády.

(2) Bude-li zvolen presidentem republiky poslanec nebo člen vlády, přestane ode dne volby vykonávat svou dosavadní funkci. Dnem složení slibu zaniká jeho mandát nebo členství ve vládě.

§72

(1) Zemře-li president nebo vzdá-li se své funkce ve volebním období anebo ztratí-li svůj úřad podle § 78, vykoná se volba nového presidenta na celé volební období. Národní shromáždění budíž k tomu cíli svoláno do 14 dnů.

(2) Dokud není nový president zvolen a nesloží slib, anebo je-li president zaneprázdněn nebo churav tak, že nemůže svůj úřad vykonávat, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřit svého předsedu jednotlivými úkony; vrchní velitelství branné moci má v této době předseda vlády.

§73

(1) Je-li president déle než šest měsíců zaneprázdněn nebo churav (§ 72, odst. 2), zvolí Národní shromáždění, usnese-li se na tom vláda, presidentova náměstka, jehož úřad trvá, dokud překážka nepomine.

(2) Bude-li náměstkem zvolen člen Národního shromáždění, nesmí dotud, dokud je náměstkem, vykonávat svůj mandát.

§74

(1) President republiky:

1. zastupuje stát navenek. Sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy. Politické smlouvy a hospodářské smlouvy obecné povahy, jakož i smlouvy, k jejichž provedení je třeba zákona, vyžadují před ratifikací souhlas Národního shromáždění. Smlouvy, kterými se mění státní území, schvaluje Národní shromáždění formou ústavního zákona (§ 166). Sjednávání mezinárodních smluv a dohod, které nepotřebují souhlasu Národního shromáždění a v nichž se nevymáhá ratifikace, může president přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy. Zákon stanoví, kdy lze hospodářské smlouvy obecné povahy provádět ještě předtím, než s nimi Národní shromáždění vysloví souhlas;
2. přijímá a pověřuje vyslance;
3. svolává, odročuje a rozpouští Národní shromáždění a prohlašuje jeho zasedání za skončené;
4. podpisuje zákony Národního shromáždění a opatření jeho předsednictva podle § 66; má právo vracet zákony s připomínkami;
5. může podávat Národnímu shromáždění ústně nebo písemně zprávy o stavu republiky a doporučovat mu k úvaze opatření, která považuje za nutná a účelná;
6. jmenuje předsedu i ostatní členy vlády, stanoví počet jejich členů a určuje, který z nich řídí které ministerstvo; odvolává vládu, podá-li demisi, i její jednotlivé odstupující členy;
7. má právo být přítomen při schůzích vlády a předsedat jim, zvat vládu nebo její členy k poradám, jakož i vyžadovat od vlády i od jejich jednotlivých členů zprávy o každé věci, která náleží do oboru jejich působnosti. Vyžádanou zprávu může oznámit předsedovi vlády s připomínkami, aby vláda uvážila, zda je potřeba učinit vhodná opatření;
8. jmenuje všechny vysokoškolské profesory, dále soudce z povolání počínajíc V. stupnicí funkčního služného a důstojníky, jakož i jiné státní zaměstnance, počínajíc 3. platovou stupnicí;
9. propůjčuje vyznamenání, nezmocní-li k tomu jiný orgán, a udílí československým občanům souhlas k přijetí cizozemských vyznamenání a titulů;
10. uděluje na návrh vlády čestné dary a čestné platy, jakož i dary a platy z milosti;
11. má právo udílet amnestii, promíjet nebo zmiřňovat tresty a právní následky odsouzení trestními soudy a nařizovat s vyloučením trestných činů soukromožalobních, aby se soudní řízení trestní nezačalo nebo se v něm nepokračovalo. Tato práva mu nepřislušejí, bude-li

proti němu zavedeno řízení podle § 78, anebo jde-li o presidenta republiky obžalovaného nebo odsouzeného podle § 78 nebo o členy vlády obžalované nebo odsouzené podle § 91; 12. má vrchní velitelství branné moci; prohlašuje na základě usnesení vlády válečný stav a vypovídá z rozhodnutí Národního shromáždění válku.

(2) Veškerá moc vládní a výkonná, pokud není a nebude ústavou nebo jinými zákony výslovně vyhrazena prezidentu republiky, přísluší vládě.

§ 75

Prezident republiky skládá před Národním shromážděním tento slib: "Slibuji na svou čest a svědomí, že budu konat své povinnosti v duchu lidově demokratického zřízení podle vůle lidu a v zájmu lidu, dbát blaha republiky a šetřit ústavních a jiných zákonů."

§ 76

Prezident republiky není odpověden z výkonu svého úřadu. Za jeho projevy související s presidentským úřadem odpovídá vláda.

§ 77

Jakýkoli presidentův úkon moci vládní nebo výkonné potřebuje k své platnosti spolupodpisu odpovědného člena vlády.

§ 78

(1) Trestně může být president stíhán jen pro velezradu. Žalobu na presidenta podává předsednictvo Národního shromáždění, soudí ho Národní shromáždění. Trestem může být jen ztráta úřadu presidentského a způsobilosti tohoto úřadu později znovu nabýti.

(2) Podrobnosti upravuje zákon.

§ 79

Ustanovení o prezidentu republiky platí také o jeho náměstkovi.

Kapitola čtvrtá

Vláda

§ 80

(1) Vláda se skládá z předsedy vlády, z jeho náměstků a z ostatních členů (ministrů a státních tajemníků).

(2) Které funkce jsou neslučitelné s funkcí člena vlády, stanoví zákon.

(3) Pravidelným sídlem vlády je Praha.

§ 81

Členové vlády skládají do rukou presidenta republiky tento slib: "Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren republice Československé a jejímu lidově demokratickému zřízení. Své povinnosti budu plnit svědomitě a nestranně podle vůle lidu a v zájmu lidu i státu. Budu šetřit ústavních a jiných zákonů."

§ 82

Po svém jmenování prezidentem republiky je vláda povinna předstoupit před Národní shromáždění, předložit mu svůj program a požádat je o vyslovení důvěry.

§ 83

(1) Vláda je po celou dobu své funkce odpovědna Národnímu shromáždění, které jí může vyslovit nedůvěru.

(2) Návrh na vyslovení nedůvěry vládě musí být podepsán nejméně sto poslanci a přikáže se předsednictvu Národního shromáždění, které o něm podá zprávu nejdéle do osmi dnů. K usnesení o

návrhu je třeba přítomnosti nadpoloviční většiny poslanců, nadpoloviční většiny hlasů a hlasování podle jmen.

(3) Vláda může kdykoli podat v Národním shromáždění návrh na vyslovení důvěry. O návrhu se jedná, aniž je přikázán předsednictvu.

§ 84

(1) Vláda může odstoupit a podává pak demisi do rukou presidenta republiky.

(2) Vysloví-li Národní shromáždění vládě nedůvěru anebo zamítne-li vládní návrh na vyslovení důvěry, musí vláda podat do rukou presidenta republiky demisi.

(3) Dojde-li k demisi vlády v době, kdy vláda vykonává funkci presidenta republiky (§ 72, odst. 2), přijím demisi předsednictvo Národního shromáždění.

§ 85

Vláda, která pod demisi, vede vládní věci zatímě dále až do té doby, kdy Národní shromáždění vysloví důvěru vládě nově jmenované.

§ 86

(1) Člen vlády může odstoupit a podává pak demisi do rukou presidenta republiky.

(2) Národní shromáždění může vyslovit nedůvěru také jednotlivým členům vlády. Stane-li se tak, musí onen člen vlády podat do rukou presidenta republiky demisi.

(3) O návrhu na vyslovení nedůvěry a o hlasování o něm platí obdobně § 83, odst. 2.

§ 87

(1) Podá-li demisi jednotlivý člen vlády, určí prezident republiky, který z ostatních členů vlády povede zatímě věci dotud spravované odstoupilým členem až do té doby, kdy bude vláda doplněna.

(2) Dojde-li k demisi člena vlády v době, kdy vláda vykonává funkci presidenta republiky (§ 72, odst. 2), přijím demisi a činí prozatímni opatření předsednictvo Národního shromáždění.

§ 88

(1) Předseda vlády vede práce vlády, svolává a řídí její schůze a určuje pořad jejich jednání. Sjednocuje činnost všech ústředních úřadů a bdí nad prováděním vládního programu.

(2) Předseda vlády se může dát zastupovat některým ze svých náměstků nebo jiným členem vlády.

§ 89

(1) Vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen se usnášet, je-li přítomna aspoň polovina členů vlády.

(2) Vláda rozhoduje ve sboru zejména:

- 1.o všech důležitějších věcech politické povahy;
- 2.o jmenování soudců, důstojníků, jakož i jiných státních zaměstnanců od 5. platové stupnice, pokud přísluší ústředním úřadům, nebo o návrzích na jmenování funkcionářů, které jmenuje prezident republiky;
- 3.o jmenování a odvolání předsedy sboru pověřenců i jednotlivých pověřenců;
- 4.o vládních návrzích pro Národní shromáždění;
- 5.o návrzích, aby prezident užil svého práva vracet zákony s připomínkami (§ 58);
- 6.o zákonech Slovenské národní rady, které jí předloží předseda vlády podle § 110, odst. 2;
- 7.o vládních nařízeních.

§ 90

(1) K provedení určitého zákona a v jeho mezích může vláda vydávat nařízení. Stejně mohou vydávat nařízení jednotliví ministři, jsou-li k tomu zákonem zmocněni.

(2) Vládní nařízení podpisuje předseda vlády nebo úřadující náměstek a členové vlády pověřeni jeho provedením. Nařízení ministrů vyžadují k své platnosti spolupodpis předsedy vlády nebo úřadujícího náměstka. Ministři se mohou při podpisování nařízení dát zastupovat jinými členy vlády.

(3) Zákon a v jeho mezích vládní nařízení může svěřit bližší úpravu obecným právním předpisům ministerstev, národních výborů, jakož i jiných úřadů.

§ 91

(1) Poruší-li členové vlády úmyslně nebo z hrubé nedbalosti ústavní nebo jiné zákony v oboru své úřední působnosti, jsou trestně odpovědní.

(2) Žalobu podává předsednictvo Národního shromáždění, trestní řízení provádí sněmovna.

§ 92

(1) Ministerstva se zřizují zákonem, který může podrobnější úpravu, zejména jejich působnosti, svěřit vládnímu nařízení.

(2) Také ostatní orgány, kterým přísluší výkon veřejné správy (§ 124, odst. 2), se zřizují a jejich působnost se upravuje zákonem, který může podrobnější úpravu svěřit vládnímu nařízení.

(3) Do oboru moci nařizovací náleží zřizovat veřejné orgány bez výsostné pravomoci a upravovat jejich působnost.

Kapitola pátá

Slovenské národní orgány

§ 93

Slovenské národní orgány vykonávají moc zákonodárnou, vládní a výkonnou na území Slovenska podle ústavy.

§ 94

Slovenská národní rada vykonává moc zákonodárnou (§ 96) ve věcech národní nebo regionální povahy, pokud vyžadují k zajištění plného rozvoje hmotných i duchovních sil slovenského národa zvláštní úpravu a pokud nejde o věci, u kterých je třeba jednotné úpravy zákonem.

§ 95

(1) Sboru pověřenců (pověřencům) přísluší v zásadě veškerá moc vládní a výkonná na Slovensku (odstavec 2) s výjimkou věcí národní obrany, zahraniční politiky a zahraničního obchodu.

(2) Pokud nejde o výkon moci vládní a výkonné v oboru zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady (§ 96, odst. 1), přísluší tato moc sboru pověřenců (pověřencům) jako výkonnému orgánu vlády (ministrů), a to v těchto oborech:

1. obecná správa vnitřní;
2. správa finanční;
3. správa zdravotní;
4. správa sociální a ochrana práce;
5. správa technická;
6. spravedlnost;
7. výživa;
8. zemědělství;
9. průmysl;
10. vnitřní obchod;
11. školství, osvěta a informace;
12. doprava a pošty.

(3) Nařízení vlády a ministrů vydávaná k provedení zákonů (§ 90) jsou platná na celém území státu.

§ 96

(1) Do zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady náleží:

1. péče o rozvoj národní kultury, a to vědy, umění slovesného, dramatického, hudebního a tanečního, umění výtvarných a umění filmového; péče o historické památky; knihovnictví a musejnictví; péče o odbornou výchovu v oboru domácího průmyslu a lidového umění; péče o věci slovenských duševních pracovníků;
2. péče o národní, střední, odborné a umělecké školství v rámci zákonů; péče o školy mateřské a jesle; péče o lidovýchovu, sport, tělovýchovu, cestovní ruch a turistiku;
3. veřejné zdravotnictví a sociální péče vyjímajíc věci, které upravují nebo upraví zákony jednotně pro celé státní území;
4. fondy a nadace, pokud se jejich působnost vztahuje jen na Slovensko;
5. slučování a rozlučování obcí a okresů a změny i úpravy jejich hranic; věci místopisné;
6. technické otázky výstavby obcí a měst a stavební předpisy kromě věci dotčených jednotným hospodářským plánem; zřizování a udržování silnic, cest a mostů nestátních; věci vodohospodářské vyjma věci dotčené jednotným hospodářským plánem, z nich pak zejména úprava vodních toků, nádrží a jiných vodních děl, jakož i zřizování rybníků, vodovodů a kanalisací;
7. zvelebování půdy kromě věci dotčených jednotným hospodářským plánem; ochrana zemědělství a lesnictví před škůdci a živelními pohromami; veterinářství a péče o chov hospodářského zvířectva; ovocnářství a pastvinářství, myslivost a rybolov; ochrana polního a lesního majetku;
8. řemeslo a maloobchod, pokud převažuje osobní výkon podnikatele, jakož i věci místních trhů, aniž je tím dotčena celostátní úprava pracovního práva, jakož i úprava distribuce, obchodu a živností;
9. statistika a výzkumnictví v oboru zvláštních zájmů slovenských;
10. věci poručenské a sirotčí.

(2) Slovenská národní rada se usnává na zákonech Slovenské národní rady též ve věcech, jejichž úpravu jí přikáže zákon.

§ 97

(1) Sídlem Slovenské národní rady je Bratislava.

(2) Přechodně může být Slovenská národní rada svolána i do jiného místa.

§ 98

(1) Podrobnosti o podmínkách volebního práva do Slovenské národní rady a o jeho výkonu, jakož i o provádění voleb poslanců Slovenské národní rady stanoví zákon.

(2) Zákon určuje, jak činnost a které veřejné funkce jsou s funkcí poslance Slovenské národní rady neslučitelné.

§ 99

(1) Slovenská národní rada ověřuje platnost volby jednotlivých poslanců Slovenské národní rady a rozhoduje o neslučitelnosti funkce poslance Slovenské národní rady s funkcí jinou.

(2) Ověření budiž provedeno nejdéle do šesti měsíců od ustavení Slovenské národní rady nebo do tří měsíců od toho dne, kdy náhradník, nastupující na místo poslance Slovenské národní rady, složí slib.

§ 100

(1) V první schůzi Slovenské národní rady, které se poslanec zúčastní, složí tento slib: "Slubujem, že budem verný republike Československej, jej ľudovodemokratickému zriadeniu a odkazu Slovenského národného povstania. Budem zachovávať jej zákony a vykonávať svoj mandát podľa najlepšieho vedomia a svedomia na prospech ľudu, štátu a slovenského národa."

(2) Odepření slibu nebo slib s výhradou mají samy o sobě za následek ztrátu mandátu.

§ 101

- (1) Poslanci Slovenské národní rady vykonávají svůj mandát osobně. Mohou se ho kdykoli vzdát.
- (2) Mají po dobu výkonu mandátu nárok na náhradu, jejíž výši stanoví zákon Slovenské národní rady.
- (3) O výkonu mandátu poslanců Slovenské národní rady, o jejich imunitě a o právu odepřít svědectví, o jejich nároku na dovolenou a na služební požitky, jsou-li v služebním poměru, platí obdobně ustanovení o poslancích (§§ 44 až 47 a § 48, odst. 1 a 3).

§ 102

- (1) Slovenskou národní radu svolává k zasedání předseda vlády. K prvnímu zasedání je povinen ji svolat nejpozději do čtyř týdnů ode dne voleb.
- (2) Předseda vlády může odročit zasedání Slovenské národní rady nejdéle na tři měsíce a nejvýše dvakrát za rok. Žádá-li v této době nadpoloviční většina poslanců Slovenské národní rady, aby byla Slovenská národní rada svolána, je předseda vlády povinen to učinit, a to tak, aby se sešla do 14 dnů od toho dne, kdy bude žádost podána.
- (3) Slovenskou národní radu rozpouští na základě usnesení vlády předseda vlády.
- (4) Uplyne-li volební období Slovenské národní rady anebo bude-li Slovenská národní rada rozpuštěna, bu_ te_ž nové volby provedeny do 60 dnů.

§ 103

- (1) Slovenská národní rada si volí ze svého středu předsednictvo.
- (2) Předsednictvo řídí práce Slovenské národní rady a obstarává její vnitřní věci.

§ 104

- (1) Základní zásady jednání a styky se sborem pověřenců upraví si Slovenská národní rada zákonem o jednacím řádu. Své vnitřní poměry a další pravidla o svém jednání může si Slovenská národní rada upravit v mezích tohoto zákona vlastním usnesením.
- (2) Schůze Slovenské národní rady řídí předseda nebo některý z místopředsedů.
- (3) Schůze Slovenské národní rady jsou zpravidla veřejné. Schůze neveřejné se mohou konat jen v případech stanovených jednacím řádem.
- (4) Slovenská národní rada je způsobilá se usnášet, je-li přítomna aspoň polovina poslanců. K platnosti usnesení je třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných.

§ 105

Předseda i ostatní členové vlády mají právo zúčastnit se kdykoli schůzí Slovenské národní rady nebo jejich výborů. Budiž jim uděleno slovo, kdykoli o to požádají.

§ 106

- (1) Předseda i ostatní členové sboru pověřenců mají právo zúčastnit se kdykoli schůzí Slovenské národní rady nebo jejich výborů. Budiž jim uděleno slovo, kdykoli o to požádají.
- (2) Požádá-li o to Slovenská národní rada, její předsednictvo nebo kterýkoli její výbor, je člen sboru pověřenců povinen dostavit se osobně do schůze.
- (3) Jinak se člen sboru pověřenců může dát zastupovat úředníky svého úřadu.

§ 107

- (1) Slovenská národní rada je oprávněna interpelovat předsedu i ostatní členy sboru pověřenců ve věcech jejich působnosti. Předseda i ostatní členové sboru pověřenců jsou povinni odpovídat na interpelace poslanců Slovenské národní rady.
- (2) Slovenská národní rada se může usnášet na adresách a resolucích.

§ 108

- (1) Návrhy zákonů Slovenské národní rady mohou za podmínek stanovených jednacím řádem vycházet buď od vlády nebo od sboru pověřenců anebo od poslanců Slovenské národní rady.
- (2) Ke každému návrhu zákona Slovenské národní rady budiž přiložen rozpočet o finančním dosahu osnovy a návrh na úhradu potřebného nákladu z té části jednotného státního rozpočtu, která připadá na Slovensko, a to v souladu s rozpočtovým zákonem.
- (3) V každém zákoně Slovenské národní rady budiž uvedeno, kterému členu sboru pověřenců se ukládá jeho provedení.

§ 109

Zákony Slovenské národní rady, pokud odporují ústavě nebo ústavnímu zákonu, jsou neplatné.

§ 110

- (1) Zákony Slovenské národní rady podpisuje předseda vlády, předseda Slovenské národní rady, předseda sboru pověřenců a pověřenec, kterému je uloženo provedení.
- (2) Má-li předseda vlády za to, že zákon, na němž se usnesla Slovenská národní rada a který mu byl předložen k podpisu, odporuje ústavě nebo ústavnímu zákonu, překračuje pravomoc Slovenské národní rady anebo je v rozporu s jednotným hospodářským plánem nebo rozpočtovým zákonem, předloží jej do 14 dnů vládě, která do dvou měsíců rozhodne o věci s konečnou platností.

§ 111

- (1) K platnosti zákona Slovenské národní rady je třeba, aby byl vyhlášen, a to způsobem, jak ustanovuje zákon.
- (2) Zákony Slovenské národní rady se vyhlášují touto větou: "Slovenská národní rada usniesla sa na tomto zákone."
- (3) Zákon Slovenské národní rady budiž vyhlášen do osmi dnů od toho dne, kdy jej podepíše předseda vlády.

§ 112

Slovenská národní rada podává, je-li věc sporná, závazný výklad zákonů Slovenské národní rady. K platnosti takového výkladu je třeba souhlasu předsedy vlády.

Sbor pověřenců

§ 113

- (1) Sbor pověřenců se skládá z předsedy a z ostatních členů (pověřenců).
- (2) Pravidelným sídlem sboru pověřenců je Bratislava.
- (3) Pověřenectva se zřizují zákonem, který může podrobnější úpravu, zejména jejich působnosti, svěřit vládnímu nařízení.

§ 114

- (1) Předsedu i ostatní členy sboru pověřenců jmenuje a odvolává vláda; ona též určuje, který z nich řídí které pověřenectvo.
- (2) Sbor pověřenců i jeho jednotliví členové mohou podat demisi do rukou předsedy vlády.

§ 115

- (1) Člen sboru pověřenců nemůže být členem vlády.
- (2) Které další funkce jsou neslučitelné s funkcí člena sboru pověřenců, stanoví zákon.

§ 116

Členové sboru pověřenců skládají do rukou předsedy vlády tento slib: "Slubujem, že budem verný republike Československej, jej ľudovodemokratickému zriadeniu a odkazu Slovenského národného

povstania. Svoje povinnosti budem plniť svedomite a nestranne podľa vôle ľudu a v záujme ľudu, štátu a slovenského národa. Budem zachovávať ústavné a iné zákony, ako aj nariadenia a smernice vlády."

§ 117

- (1) Sbor pověřenců i jeho členové jsou odpovědny vládě.
- (2) Sbor pověřenců i jeho členové jsou povinni dbát směrnic a pokynů vlády, rovněž tak jednotliví pověřenci směrnic a pokynů příslušných ministrů.
- (3) Ministr je však oprávněn vykonávat s vědomím příslušného pověřence svou pravomoc na Slovensku též přímo.

§ 118

V oboru zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady je sbor pověřenců ve věcech uvedených v § 96, odst. 1 odpovědný také Slovenské národní radě.

§ 119

- (1) Sbor pověřenců (pověřenci) vydává v oboru zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady (§ 96) nařízení a činí příslušná opatření na území Slovenska.
- (2) O mezích nařizovací pravomoci sboru pověřenců (pověřenců) a o způsobu podpisování nařízení platí obdobně ustanovení § 90.

§ 120

Sbor pověřenců rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášet se, je-li přítomna aspoň polovina pověřenců.

§ 121

- (1) Při jmenování vysokoškolských profesorů, soudců a ostatních státních zaměstnanců na Slovensku, které přísluší prezidentovi republiky, předkládá vládě příslušný návrh sboru pověřenců. Vláda jej může sboru pověřenců vrátit, je-li v rozporu s celostátní personální politikou.
- (2) Jmenování soudců a ostatních státních zaměstnanců, které jinak jmenuje vláda, přísluší na Slovensku sboru pověřenců, jenž však k němu potřebuje předchozího schválení vlády.
- (3) Jmenování zaměstnanců, které jinak jmenuje ministr, přísluší na Slovensku pověřenci, jenž však k němu v zásadě potřebuje předchozího souhlasu příslušného ministra.
- (4) Působnost sboru pověřenců a pověřenců podle odstavců 1 až 3 se nevztahuje na jmenování státních zaměstnanců ve sboru národní bezpečnosti a v těch oborech, v kterých podle § 95, odst. 1 nepřísluší sboru pověřenců moc vládní a výkonná, ani na jmenování státních zaměstnanců u těch ústředních orgánů, jejichž působnost se vztahuje na celé území státu.

§ 122

- (1) Překročí-li nařízení, usnesení nebo opatření sboru pověřenců (nařízení nebo opatření pověřence) jeho pravomoc anebo je v rozporu s ústavou, zákonem, zákonem Slovenské národní rady, vládním nařízením nebo nařízením ministra, může je vláda zrušit. Stejně právo přísluší vládě, je-li usnesení nebo opatření sboru pověřenců v rozporu s vládním usnesením.
- (2) V případech uvedených v odstavci 1 může ministr zastavit výkon pověřencova opatření až do rozhodnutí vlády, která může pověřencovo opatření zrušit.

Kapitola šestá

Národní výbory

§ 123

Národní výbory jsou podle správní soustavy Československé republiky:

1. místní,
2. okresní,

3.krajské.

§ 124

(1) Národní výbory vykonávají na území, pro které jsou zvoleny, veřejnou správu ve všech jejích oborech, zejména obecnou správu vnitřní, správu kulturní a osvětovou, ochranu práce a správu zdravotní a sociální; správu finanční pak podle zvláštních ustanovení.

(2) Jiným orgánům přísluší výkon veřejné správy jen výjimečně a na základě zákona.

§ 125

Národní výbory mají jako orgány jednotné lidové správy zejména tyto úkoly:

chrání a posilují lidově demokratické zřízení; spolupůsobí při plnění úkolů obrany státu; pečují o národní bezpečnost; podporují udržování a zvelebování národního majetku; účastní se vypracovávání a provádění jednotného hospodářského plánu; v rámci jednotného hospodářského plánu plánují a řídí hospodářské, sociální a kulturní budování na svém území, zajišťují předpoklady plynulé zemědělské a průmyslové výroby a starají se o zásobování i o výživu obyvatelstva; pečují o národní zdraví; nalézají právo v oboru své působnosti, zejména vykonávají v mezích stanovených zákonem pravomoc trestní.

§ 126

(1) Národní výbory jsou při plnění svých úkolů povinny opírat se o přímou účast a iniciativu lidu a podléhají jeho kontrole. Jejich členové a členové jejich orgánů jsou lidu ze své činnosti odpovědni.

(2) Způsob, jakým lid provádí kontrolu a uplatňuje tuto odpovědnost, stanoví zákon.

§ 127

(1) Počet členů národních výborů stanoví zákon.

(2) Podrobnosti o podmínkách i o výkonu volebního práva do národních výborů a o provádění voleb jejich členů upravuje zákon.

§ 128

(1) Členové národních výborů skládají před nastoupením tento slib: "Slibuji, že budu zachovávat věrnost lidu a republice, svou činností chránit a posilovat lidově demokratické zřízení a zachovávat zákony a nařízení."

(2) Odepření slibu nebo slib s výhradou mají samy o sobě za následek ztrátu členství.

§ 129

(1) Zásady organizace národních výborů, jakož i zásady jejich jednání a řízení před nimi upravuje zákon.

(2) Organizaci lidové správy v hlavním městě republiky upravuje zvláštní zákon.

§ 130

(1) Výkon veškeré veřejné správy budiž účelně decentralizován.

(2) Věcná a místní působnost národních výborů budiž podle jejich stupňů upravena tak, aby národní výbory mohly včas a účelně řešit všechny věcné i osobní otázky veřejné správy, pokud se tyto otázky nedotýkají zájmů vyšších celků.

§ 131

(1) Národní výbory jsou povinny zachovávat zákony a nařízení a v zájmu jednotného výkonu veřejné správy a jednotné státní politiky dbát směrnic a pokynů vyšších orgánů.

(2) Národní výbor nižšího stupně je podřízen národnímu výboru vyššího stupně.

(3) Národní výbory jsou podřízeny orgánům moci vládní a výkonné, zejména ministru vnitra.

§ 132

(1) Národní výbor může být rozpuštěn, zejména neplní-li své úkoly nebo ohrožuje-li jeho činnost řádný výkon veřejné správy.

(2) Nové volby buď též vypsány ve lhůtě stanovené zákonem.

§ 133

Finanční hospodaření národních výborů budiž v rámci veřejného hospodářství a podle potřeb jednotného hospodářského plánu upraveno zákonem tak, aby národní výbory mohly řádně plnit své úkoly.

Kapitola sedmá

Soudy

§ 134

Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.

§ 135

(1) Soudní moc v právních věcech civilních přísluší soudům občanským, a to buď soudům řádným, nebo zvláštním, anebo soudům rozhodčím.

(2) Soudní moc ve věcech trestních přísluší soudům trestním, pokud podle obecných předpisů nemají být trestní věci projednávány v trestním řízení správním.

(3) V řízení trestním mohou být zavedeny soudy výjimečné, a to jen na omezenou dobu a jen v případech, které zákon předem stanovil.

§ 136

(1) Pravomoc trestních soudů vojenských je upravena zvláštním zákonem.

(2) Pravomoc soudů vojenských může být podle zákona rozšířena na obyvatelstvo civilní jen v době války nebo zvýšeného ohrožení státu, a to jen pro činy spáchané v této době.

§ 137

(1) Pro celé území Československé republiky jsou zřízeny:

1. nejvyšší soud;
2. nejvyšší vojenský soud;
3. správní soud.

(2) Složení, organizaci a působnost těchto soudů, jakož i řízení před nimi upravuje zákon.

§ 138

(1) Soudnictví je ve všech stolicích odděleno od správy.

(2) Řešení sporů o příslušnost mezi soudy a správními orgány upravuje zákon.

§ 139

Organizaci soudů, jejich věcnou i místní příslušnost, jakož i řešení před nimi upravuje zákon.

§ 140

(1) Soudy vykonávají svou moc zpravidla v senátech.

(2) Senáty u sborových soudů jsou po celý rok stálé. Výjimky stanoví zákon.

(3) Soudní senáty se skládají zásadně ze soudců z povolání a ze soudců z listu. Podrobnosti a výjimky stanoví zákon.

§ 141

(1) Podmínky pro dosažení způsobilosti soudce z povolání, jakož i služební poměry soudců z povolání upravuje zákon.

(2) Soudcové z povolání jsou na svá místa ustanovováni vždy trvale; proti své vůli mohou být přeloženi, sesazeni nebo dáni do výslužby jen při nové soudní organizaci po dobu stanovenou zákonem nebo na základě právoplatného kárného nálezu; do výslužby mohou být dáni také tehdy, dosáhnou-li stanoveného věku nebo služebního stáří. Podrobnosti obsahuje zákon, který též určuje, za jakých podmínek mohou být soudcové z povolání zproštěni výkonu služby.

(3) Soudcové z povolání nesmějí zastávat jiné funkce placené, ať stálé nebo občasné, nestanoví-li zákon výjimky.

§ 142

(1) Soudce z lidu povolávají příslušné národní výbory, není-li ve zvláštních případech zákonem stanoveno jinak.

(2) Ustanovení o způsobilosti k úřadu soudce z lidu, o povolávání a odvolávání těchto soudců, o jejich právním postavení i odpovědnosti a o výkonu jejich funkce obsahuje zákon.

§ 143

Soudcové slibují přísahou, že budou zachovávat zákony a nařízení, vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení a rozhodovat nestranně.

§ 144

(1) Líčení před soudy je z sadně ústní a veřejné. Veřejnost může být při líčení vyloučena jen v případech stanovených zákonem.

(2) Rozsudky se vyhláší jménem republiky.

(3) Rozsudky v trestních věcech se vyhláší veřejně.

(4) V řízení před soudy trestními platí zásada obžalovací. Obviněnému se zajišťuje právo obhajoby.

§ 145

Jak ručí stát a soudce za náhradu škody, kterou soudce způsobí tím, že poruší právo při konání svého úřadu, stanoví zákon.

Kapitola osmá

Hospodářské zřízení

§ 146

Výrobní prostředky jsou buď národním majetkem, nebo majetkem lidových družstev, anebo jsou v soukromém vlastnictví jednotlivých výrobců.

§ 147

Národním majetkem jsou zejména také hospodářské hodnoty znárodněné podle ustanovení zvláštních zákonů (§ 153), rovněž jakýkoli veřejný statek, který slouží obecnému prospěchu.

§ 148

1. Nerostné bohatství a jeho těžba;
2. zdroje energie a energetické podniky;
3. doly a hutě;
4. přírodní léčivé zdroje;
5. výroba předmětů sloužících zdraví lidu;
6. podniky čítající aspoň 50 zaměstnanců nebo osob v nich činných, nejde-li o podniky lidových družstev;
7. banky a pojišťovny;
8. veřejná doprava železniční a pravidelná doprava silniční a letecká;
9. pošta, veřejný telegraf a telefon;
10. rozhlas, televise a film (§ 22)

mohou být národním majetkem.

§ 149

- (1) Národní majetek je zásadně v rukou státu (státní vlastnictví).
- (2) Části národního majetku, které nejsou celostátního významu a slouží veskrze nebo převážně obyvatelstvu některého správního celku (obce, okresu, kraje), mohou být v rukou svazků lidové správy (komunální vlastnictví).

§ 150

Stát spravuje národní majetek buď přímo, nebo prostřednictvím národních podniků (§ 155).

§ 151

Hospodářské podnikání je buď veřejné (zejména podnikání státu a svazků lidové správy), nebo lidových družstev, anebo soukromé.

§ 152

(1) Státu je vyhrazeno podnikání:

1. v oboru výhradního národního majetku (§ 148), není-li tento majetek podle zákona v rukou svazků lidové správy (§ 149, odst. 2);
2. podle zákonů o znárodnění (§ 153);
3. podle zákonů o úpravě vnitřního a zahraničního obchodu, jakož i mezinárodního zasilatelství.

(2) Stát může se zřetelem k veřejnému zájmu a potřebám národního hospodářství přenechat využití jednotlivých hospodářských nebo jiných objektů svazkům lidové správy nebo lidovým družstvům nebo jiným právnickým osobám.

§ 153

- (1) Která hospodářská odvětví a které hospodářské nebo jiné hodnoty jsou znárodněny a v jakém rozsahu, stanoví zákony.
- (2) Zákonem vymezený rozsah provedeného znárodnění nemůže být omezen.
- (3) Znárodněním přechází vlastnictví dotčených podniků a jiných hospodářských objektů a majetkových hodnot a oprávnění na stát.

§ 154

- (1) Znárodněné podnikání organisuje stát zásadně ve formě národních podniků.
- (2) V této formě může stát organisovat i jiné státní podnikání, jakož i hospodářské objekty, které mu připadly a případnou do vlastnictví jinak než znárodněním.

§ 155

- (1) Národní podniky jsou částí národního majetku a jsou podřízeny vrchnímu vedení a dozoru státu.
- (2) Národní podniky jsou samostatné osoby právnické.

§ 156

Hospodářství svazků lidové správy vedou národní výbory. Toto hospodářství nebo jeho části mohou býti organisovány ve formě obdobné národním podnikům.

§ 157

- (1) Lidová družstva jsou sdružení pracujících k společné činnosti, jejímž účelem je zvýšit životní úroveň členů i ostatního pracujícího lidu, nikoli však dosáhnout co nejvyššího zisku z vloženého kapitálu.
- (2) Stát podporuje lidové družstevnictví v zájmu rozvoje národního hospodářství a obecného blahobytu.

§ 158

- (1) Soukromé vlastnictví drobných a středních podniků do 50 zaměstnanců je zaručeno.
- (2) Osobní majetek občanů je nedotknutelný. Toto ustanovení se týká zejména předmětů domácí a osobní spotřeby, rodinných domků a úspornabytých prací, jakož i dědického práva na ně.

§ 159

- (1) Nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů.
- (2) Soukromé vlastnictví půdy je u zemědělců, kteří na ní sami pracují, do výměry 50 hektarů zaručeno.
- (3) Podrobnosti stanoví zákon.

§ 160

Stát řídí za účasti rolnictva zemědělskou politiku tak, aby se postupně zvyšovala výrobně technická úroveň vesnice a vyrovnával sociální a kulturní rozdíl mezi městem a venkovem.

§ 161

Soukromé monopolní organizace výdělečné, zejména kartely, trusty a syndikáty, jsou zakázány.

Jednotný hospodářský plán

§ 162

Jednotným hospodářským plánem řídí stát veškerou hospodářskou činnost, zejména výrobu, obchod a dopravu, tak, aby byla zajištěna účelná míra národní spotřeby, aby množství, jakost a plynulost výroby byly stupňovány a aby tak postupně vzrůstala životní úroveň obyvatelstva.

§ 163

- (1) Jednotný hospodářský plán se vypracovává vždy na určité časové období a vyhláší se zákonem.
- (2) Příprava i provedení jednotného hospodářského plánu přísluší vládě jako jeden z jejích předních úkolů. Vláda se při tom opírá o tvůrčí iniciativu pracujícího lidu a jeho organizací.
- (3) Vláda podává Národnímu shromáždění pravidelné zprávy o provádění jednotného hospodářského plánu.

§ 164

- (1) Každý, komu připadá jakýkoli úkol při provádění a plnění jednotného hospodářského plánu, je povinen vykonávat jej svědomitě a hospodárně podle svých osobních a hospodářských možností.
- (2) Osoby fyzické i právnické jsou povinny přizpůsobit svou hospodářskou činnost jednotnému hospodářskému plánu.

Kapitola devátá

Obecná ustanovení

§ 165

- (1) Státní občanství je v Československé republice jediné a jednotné.
- (2) Podmínky, za jakých se nabývá a pozbývá státního občanství, stanoví zákon.

§ 166

Hranice Československé republiky mohou být měněny jen ústavním zákonem.

§ 167

- (1) Územní správní celky buď teč vytvořeny se zřetelem k potřebám národního hospodářství a ke kulturním a sociálním zájmům lidu.

(2) Správní soustavu republiky je založena na krajském zřízení. Kraje se dělí na okresy, okresy na obce.

§ 168

Hlavním městem Československé republiky je Praha.

§ 169

(1) Barvy republiky jsou bílá, červená a modrá.

(2) Státní znak a vlajky upravuje zákon.

Kapitola desátá

Ustanovení závěrečná a přechodná

§ 170

Ústava nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

§ 171

(1) Všechny části této ústavy (prohlášení, základní články a podrobná ustanovení) platí jako celek.

(2) Při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen.

(3) Výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu buď teč vždy v souladu s ústavou.

§ 172

(1) Ústava může být měněna a doplňována jen zákony, které jsou označeny jako ústavní a usneseny podle příslušných ustanovení (§ 54, odst. 2).

(2) Zákony vydané po dni uvedeném v § 170 jsou, pokud odporují této ústavě nebo ústavním zákonům, neplatné.

§ 173

(1) Dnem, kdy tato ústava nabude účinnosti, pozbývá platnosti ústavní listina Československé republiky, uvozená zákonem ze dne 29. února 1920, č. 121 Sb., jakož i její součásti.

(2) Týmž dnem pozbývají platnosti všechny ústavní i jiné zákony, pokud odporují ustanovením této ústavy a zásadám lidově demokratického zřízení nebo upravují věci odchylně od této ústavy.

(3) Ustanovení předchozího odstavce se netýká zákonů o znárodnění a o pozemkové reformě, které vstoupily v platnost dříve, než tato ústava nabyla účinnosti.

§ 174

(1) Národní shromáždění zvolené podle ústavního zákona ze dne 16. dubna 1948, č. 74 Sb., jímž se na přechodnou dobu do účinnosti nové ústavy upravuje volba a pravomoc Národního shromáždění a činnost Ústavodárného Národního shromáždění, považuje se za Národní shromáždění zvolené podle této ústavy. Jeho volební období se počítá ode dne volby.

(2) Ustaví-li se Národní shromáždění uvedené v předchozím odstavci dříve, než tato ústava nabude účinnosti, provedou se změny jí vyžadované do 14 dnů. Do téže lhůty složí jeho členové (poslanci) slib podle této ústavy, i když složili již předtím slib podle ustanovení dříve platných.

(3) Dokud nebude vydán zákon o jednacím řádu Národního shromáždění (§ 51), platí přiměřeně ustanovení zákona ze dne 2. července 1947, č. 140 Sb., o jednacím řádu ústavodárného Národního shromáždění.

§ 175

(1) Slovenská národní rada v dosavadním složení nebo doplněná podle výsledek voleb do Národního shromáždění (§ 174, odst. 1) vykonává pravomoc, která přísluší Slovenské národní radě podle této ústavy dotud, dokud se neustaví Slovenská národní rada, která bude zvolena podle nového volebního

zákona (§ 98, odst. 1). Dokud nebude vydán zákon Slovenské národní rady o jejím jednacím řádu (§ 104, odst. 1), platí přiměřeně ustanovení dosavadního jednacího řádu Slovenské národní rady.

(2) Pokud nařízení Slovenské národní rady vydáno přede dnem uvedeným v § 170 neodporují ustanovení této ústavy, považují se za zákony Slovenské národní rady, i když překračují její pravomoc vymezenou touto ústavou.

§ 176

(1) Dokud nenabudou účinnosti zákony předvídané ústavou, jimiž budou upraveny zásady organizace národních výborů, jejich jednání a řízení před nimi (§ 129), jejich finanční hospodářství (§ 133) a způsob, jakým lid provádí jejich kontrolu (§ 126), zůstávají v platnosti dosavadní předpisy.

(2) Národní výbory v dosavadním složení nebo doplněné vykonávají svou pravomoc do té doby, dokud se neustaví národní výbory zvolené podle nového zákona (§ 127).

(3) Zákon stanoví den, kdy počnou působit krajské národní výbory a zaniknou dosavadní zemské národní výbory; rovněž určí, kdy počnou národní výbory vykonávat veřejnou správu v oborech, které až dosud nenáležejí do jejich působnosti (§ 124).

§ 177

(1) Působnost, kterou podle platných předpisů vykonávalo až dosud předsednictvo vlády, přechází dnem uvedeným v § 170 na předsedu vlády.

(2) Ústavní zákony upravující věci státního občanství pozbývají tímto dnem povahy ústavních zákonů.

§ 178

Ústavu provede vláda.

Gottwald v.r.,
též na místě presidenta republiky
podle § 60 ústavní listiny z roku 1920.

Široký v.r.	Kopecký v.r.
Laušman v.r.	Fierlinger v.r.
Zápotocký v.r.	Ďuriš v.r.
Dr. Clementis v.r.	Krajčír v.r.
arm. gen. Svoboda v.r.	Petr v.r.
Dr. Ševčík v.r.	Dr. Ing. Šlechta v.r.
Dr. Gregor v.r.	Dr. Neuman v.r.
Nosek v.r.	Erban v.r.
Dr. Dolanský v.r.	Plojhar v.r.
Dr. Nejedlý v.r.	Ing. Jankovcová v.r.
Dr. Čepička v.r.	Dr. Šrobár v.r.